

VARAMU

5

LEHEKUU

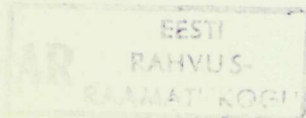
1938

VARAMU NR. 5 • SISUKORD

Juhan Sütiste: Luuletusi	529
August Gailit: Karge meri	533
Mait Metsanurk: Kadunud poeg. 1. vaatus näidendist . .	569
Alfred Waga: Aleksander Uurits	581
Märt Raud: Kaarel Eenpalu kultuurtegelasena	609
Erna Tilleman: Eesti lüürika a. 1937	620

RINGVAADE:

Artur Adson: Hooaja lõppkokkuvõtteid Tallinna teatris .	636
Mart Pukits: Kaarel Eenpalu ja eesti raamatukogundus .	641
M. Päss: Eesti Maapäeva sünd	643
M. Jürma: Jules Romains'i külaskäigust Eestisse	648
POLEEMIKA	651
VARIA	654

Aleksander Uurits: Mustlanna (õli, 1912). ERM kogudest.

V * A * R * A * M * U

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI AJAKIRI

LEHEKUU

N5

JUHAN SÜTISTE

Hööglambi valgusel

htul, kui tormakas päev
ning üdini nõretav niiskus
tuppa mu suleb —
ma süütan hööglambi jaheda tule
ja akna mustaval taustal näen
roomamas vihmavee piisku.

Järsk tuulehoog pihlaka kaela
väljas kõledalt vingutab,
lõikab räästal kui saega
ning lõgistab ukse ees linki.
Naaber teisel pool seina roidunult ringutab,
teine üleval arglikult liigub,
nagu peletaks teda see tusane tund.
Nüüd ümised laulda, nüüd nihutab pinki
ja järgneval vaikuse viivul
norskab temagi sügavat õiglase und.
Kes nad on? Kuhu hommik nad pillab,
kust õhtul tulevad vaikselt —
ma usun, kuid ei tea:
nad on nende väheste killast,
keda rahu ning tasakaal alati kaitseb.

Ja korraga pähe mul tuigatab küsi:
milline peletis oleks ma ise,
kui tarkade kumud sa ühiselt tõeks?!
Tõesti, ma oleks must kui süsi,
hernehirmutis, mis ei vääri kiviviset
või vastik kui laip — välja uhutud jõest.
Sest seitse korda kabalistid
on mind mananud surnuks,
et seitse maailma kurjust
seisaks mu paberist ristil.
Salakavalus, julmus, ahnus ja rumalus —
ühed nõuavad visalt
ja alles täna üks auväärne jumalus
rinnahäälega sellele lisas:
reetmine, valskus ning argus.
Ja ümarik lõpp oleks lool,
kui lausa vargust
ja mõrva — kuskil kraavipervel
omalt poolt kinnitaks matmishüroo.
Olgu kodumaa muld mulle kerge!...

Aga kui ma ikka veel kihistan naerda
oma lahtise haua ees,
tulevad teised täpsusvaega
ning pärivad: oled sa kodukäija või mees?
Kust sa tuled, kuhu lähed?
Oled väsinud, oled mandunud.
Kas sa ei mõista, kui vähe
oled maailmale mõtelda annud!
Paranda end, sina kõrgimeelne,
sest kõik, mis sinu uhkuses ringi käib
on põrm meie kõrval...
Ma vaatlen neid kummalisi päid
ja lausun: tulge, teie kaunikeelsed
hellas ning õrnas
ekstaasis vabisevad poeedid,
õilsad raamatu-krahvid,
koeraklubide hardad leedid
ja kõik, kes kõrgemale arenenud ahvist —
tulge, sest täna on teie sombunud öö
ning mul on teist kahju.

Või kui vihm teid on märjaks löönd,
süütame mõnusalt ahju,
et teil oleks mugavalt soe,
et taheneks turi ja kube,
kustutame lambi, et teil oleks sünge ja jube.
Ma kõhatan kurgu puhtaks ning loen
teile ette sellesinatse värssi,
et teie õieti taipaks ning kuuleks,
milline metsistund pärdik
endiselt kihistab naeru ja armastab luulet.

Nõnda ma mõtlen, kui tormakas päev
ning üdini nõretav niiskus
tuppa mu vaikima suleb,
kui süütan hõõglambi jaheda tule
ja õhe veeremas näen
suuri vihmavee piisku.

Vabanemine

Tule ja ulata mulle oma käsi,
vabanev kevade rõõm kutsuvas hoos!
Tule, meid ootavad lahtised rajad
ja meie iial rännust ei väsi,
kui astume koos.
Läheme jälle — tunnid on vilkad
ja vabad on veed,
et meie õhtul ei lausuks:
ilus jumala päev ainult meid pilkas
ja meil polnud õiget teed.
Me päralt on kumisev kaugus,
metsade rohetav pale
ning valgusest virvendav õhk.
Lennates sinna — käed vabad on valest
ja sõnadest lahtub ummine rõhk.

Meid juhivad tulised ajad
keset maikuu lõhnalist hingust,
kui ei või langeda norgu
töötavad lihaksed ega mõtlevad pääd.

Kõik meeled kui vibud on pingul
ning me kuuleme naabreid sosinal küsivat:
mis tuleb, mis kordub,
mis endisest jääb?
Me kõhklemata vastame neile:
pole midagi püsivat,
kui meid endid ei uinuta tuimus.
See, mis juhtis meid eile,
võib-olla juba homme on kaugenev muinsus.

Tule ja läheme vaikelust tuulde,
mu igavene saatja, mu rõõm.
Meie kohal puhkenud puudel
siristavad lindude pugud,
puhtalt sinetab laotus
ja põleb päikese sõõr.
Mis sest, et kuskil ajalugu
kuulutab nõrkade kaotust
ning vägevate võitu
metsikult müristab kahur.
Mis sest, et uhket triumfisõitu
kuskil veereb diktaatori tõld,
kuskil kisendab inimpõlg —
sõda või rahu!
Äga neid kähedaid vererööke
meie ei kuulata tänases rühis —
elava elu moonduvaid lööke
haarab me liitunud ühik.
Meie ei unista jäädavast hüvest
ning meil pole enam tegu maailmamurega.
Me näeme, kuidas äsjane torm
teel maha on mürdnud tugevad tüved,
me teame: hiiudki kord
nagu talled surevad.

Läheme edasi, mu igavene saatja.

Karge meri

XI

Pastor Joosep Lund on kirjutanud mõned kirjad ja nüüd vaatab ta hajameelselt aknast välja. Sügisene aed on tühi ja kõle, tuul keerutab seal vettinud lehti ning viimane torm on murdnud mõned pärnad. Vanad puud lamavad nüüd seal, lõhutud rootsud püsti, ega leidu meest, kes tuleks kirve ja saega. Kalureil enestel praegu kibe töö, nad raiuvad metsas põliseid mände, lõikavad laudadeks ja teevad paate. Iga talu õues seisab viis, kuus pooleliehitatud jullat, seal keedetakse tõrva ja ropsitakse paklaid, isegi lapsed ja tüdrukud on sellega ametis. Sel aastal mõtlevad nad neid müüa, neil on kavatsus kevadel viia oma paate isegi Stokholmi.

Juba mitmendat päeva oodatakse tulikute varustuslaeva. See toob leitnant Saurele naftat, uusi raadioosi ja produkte, ning see on viimane laev enne uut kevadet. Ent tormiste ilmade püsides võib ta veelgi viibida ja seepärast kirjutabki pastor Lund ikka uusi kirju. Pärast varustuslaeva lahkumist lõpeb igasugune ühendus välisilmaga — võib-olla kuuks, kaheks või kolmeks, kuni meri kattub jääga ning postivedaja Tehve Lamm ja Toomas Andla lähevad kelkpaadiga üle jää.

Pastor Lund tõstab silmad — kas siiski pole veel unustatud mõni kiri, mõni ametialaline aruanne, mõni täitmata formular konsistooriumile?

Ent ta silmad jäävad äkki ühte punkti peatuma, ta hüppab hämmastunult püsti.

Tõepoolest — mereäärse värava kaudu tulevad kaks meest ning astuvad aeglaste sammudega lähemale. Üks neist on Eerik Lamm, ta seljas on lambanahkne valge pihtkasukas, jalas hülgenahast kingad, ning ta kannab väikest kohvrit. Teine aga — taevas! — see on ju professor Amadeus Lokk. Ta ei astu otse jalgteed mööda, ta sammub pisut kõrval ja pillub käies kingaotsadega märgi lehti. Ja nüüd komistab ta, jääb hetkeks sellesse poosi, haarab midagi pihku ning jääb hämmastunult vaatama. Siis viskab ta portfelli kõrvale, kükitab maha ja hakkab lehtedes tuhnima. Ka Eerik Lamm jääb seisma.

Pastor Lund vaatab veel pisut ning jookseb siis külalist tervitama.

— Tere, hüüab ta juba kaugelt, missugune rõõmus üllatus! Sa saabusid siiski, — jaa, Kelli jutustas, et ta olevat sulle kirjutanud.

— Tere, vastab professor Lokk hajameelselt. Tere — muidugi.

Ja siis leiab ta veel midagi, ta on erutusest hoopis segane.

— Viinamäetigu, ütleb ta siis püsti tõustes. See on enam kui kummaline — kuidas sattus see limukas siia saarele? See hävitab kogu mu teooria, pagan võtaks! Eelmisel suvel tuhnisin üle kahe kuu, vaatasin läbi kõik aiad, lehtedehunnikud ja põõsaalused — ma ei leidnud siis midagi säärast. Ja nüüd äkki — kust ilmusid siia? See on suurim mõistatus mu elus.

Ta on hämmastusest otse rabatud, ta seisab nõutult, teokarbid kummaski peos.

— Saabusid tulikute varustuslaevaga? küsib pastor Lund.

Tal on pisut ebamugav, et postivedaja Lammi poeg viibib nende juures, ta võtab Eeriku käest kohvri ning viipab käega, et poiss võiks nüüd minna. Kuid Eerik Lamm seisab kangekaelselt, põrnitsedes pastorile otsa. Ta pole praegu pastori käsutuses, jumalale tänu.

— Kapten andis professorile vaid kaks tundi aega, seletab ta siis nagu vabandades. Varustuslaev lahkub kohe ning siis pean kohvri jälle tagasi viima.

— Siis tule hiljem tagasi, ütleb pastor Lund.

— Võin siingi oodata, lausub Eerik Lamm tõrksalt.

— Oli tõesti ebamugav reis, ütleb Amadeus Lokk oma üllatusest natuke toibudes. Torm tõusis tihti kümne pallini, siis loksusime kusagil saare varjus ja ootasime paremaid ilmu. Olin nädalapäevad teel.

Ta on tõesti pisut haletsemisväärne. Ta silmad prillide taga on tuulest punased ning huuled tursunud. Ta seisab natuke küürus ja otsekui kõikuvail jalul. Kuid ta hoiab ikka veel peos oma kahte tigu ning tõstab nad aegajalt silmade juure.

— Ainult paar tundi aega? imestab pastor Lund. Õõtsuda kogu nädala tormis, et külastada mind vaid paariks tunniks? Aga miks me seisame siin?

Nad ruttavad sisse ning varsti kuulub Eerik, kuidas Meedla pannid ja kastrulid köögis hakkavad otsekui elama. Siis hüppab tüdrukki hetkeks õue. Jumal hoidku, hüüab ta Eerikut nähes, jumal hoidku meie saksu — ootasime külalist kogu suve, ikka keetsime ja praadisime, aga kui ta lõpuks ometi saabus, pole äkki midagi lauale panna? Ja kes tuleb nõnda teatamata ja ainult paariks tunniks, nüüd kistakse mind tükkideks ja võetakse hing seest välja. Otse meeletus!

— Poleks parem tulnudki, vastab Eerik tumedalt.

Ta seisab liikumatult, on morn ja ebasõbralik. Vaata mul vesikakandite koguajat, mõtleb ta põlglikult, või tuli siiski? Jooksis kohe Kelli esimese kirja peale. Aga kui oleks pisut oodanud, võib-olla oleks Kelli saatnud tänase postiga hoopis teissuguse vastuse? Oleks õiendanud — ära siiski tule, Amadeus, pole midagi parata — ma ei soovi sind! Ja seegi on kummaline, kuidas tormgi on mõnele inimesele sõbralik: õõtsutab küll nädalapäevad, kuid põhja siiski ei kisu. Aga selle nädala tormides hukkus nii mõnigi laev, nagu räägib leitnant Sauvere.

— Tule sinagi appi! hüüab äkki Meedla.

— Ei tea, kas tohin? kahtleb Eerik.

— Tule, kui kutsutakse! vastab Meedla käskivalt. Vett tarvis tuua, paja alla pean tule tegema, keldrist tarvis tuua veini ja konserve, sest ega Kellil enesel pole enam millekski aega. Tal ju nüüd peigmehega rääkimist, Issand hoidku!

Ning Eerik astub Meedla järel kööki, tõsi küll, vastumeelselt ja tõrkuvalt, kuid ta arvab siiski, et pliidi ees istuda on ometi hubasem kui seista väljas tuultes ning vaadata üksisilmi akna poole, kust ometi midagi ei paista. Ta pole enam ammu käinud pastoraadis ega näinud Kellit. Nädalapäevad parandas oma haavu ja siis, kui muhud ja sinetused silme all kadusid, polnud veelgi erilist lusti Kellit kohata. Emagi pidas teda silmas, liikus nagu vari ta järel ega annud astuda ühtki vaba sammu. Ja siis tuli puuraimine, laualõikus, tõrvakeetmine, üks töö hüppas teisele otsa — mine mõtle veel Kellist!

Kuid nüüd on ta siin ja ei lahku kohe esimese ütlemise järel. Või tulgu pärast tagasi! Aga kui ema ei lasegi tagasi, ütleb, et professori kohvri võib laevale kanda ka isa? Ei, Eerik jääb siiski siia istuma ja ootama, ehk tuleb Kelligi pisut kööki? Ainult pisut — eks ole? Eerik ei taha muud: vaadaku hetkeks poisi ükskõikset nägu ja seda, et kuigi Amadeus Lokk on nüüd saabunud, ei rutta Eerik siiski. Ta pole mitte memm, ta ei nutnud selgi korral, kui ema tabas teda seal metsas kõige kurjemal hetkel. Ta ei teadnud karta pisematki hädadohtu, sest ta oli kodus juba saanud oma jao ja uut nahatäit polnud kusagilt silmata. Ta hoidis suu pastoraadi poole ning, täis vaimustust ja inspiratsiooni jumalikku sädet, laulis Jeruusalemast, pühast taeva linnast. Ta ei osanud lakata isegi siis, kui hakkasid langema esimesed hoobid, nii äkki ja ootamata tuli see karistus. Ta vajus vaid küüru ja hõiskas edasi. Alles siis, kui hoopide sekka hakkas langema ka ema sajatusi, löödi suu tummaks. Jaa, seda küll, siis löödi kõri varsti nii kinni, et seal pole tänini tulnud laulu ühtki piiksu.

Meedla on viinud tuppä veini ja maiustusi, nüüd on tal natuke aega oma kasti-
rulite ja pannide jaoks. Varsti hakkavad nad podisema ja säriseva, täites kööki
magusa, isuäratava aroomiga. Meedla ise on täis ärevust ja õhinat.

— Ei, ütleb ta otsekui pettunult, veel polnud seal sees kuulda õiget juttu. Joo-
vad veini ja räägivad niisama ilmast ning merest. Kelli on nii imelik, ma pole
iialgi näinud, et ta nõnda punetaks. Ta sõrmed värisesid, kui kallas veini klaasi-
desse. Vaene preili— ehk võetakse ta kohe kaasa? Muidugi, see oleks tõenäoline,
sest kui ollakse asjaga niikaugel, milleks siis veel istuda ja oodata järgmist ke-
vadet? Ehk sõidab kohe täna kaasa?

— Kas pakkis oma asju? pärib Eerik.

— Ei, seda ei saa ta veel teha, seletab Meedla asjatundlikult, sest jutuga pole
veel jõutud niikaugemale. Eks nemadki aja samuti asju — enne jutud ilmast ja me-
rest, siis rääkimised sõidust ja laeva õõtsumisest, siis mälestused endisest su-
vest. Ja nüüd on lisaks veel juttu neist tigudest, mida professor olevat meie aiast

leidnud. Ei, ma kardän, nad ei jõuagi kosja- ning pulmajutu manu! Raiskavad vaid kallist aega igasugustele tigudele, Issand halasta!

— See olekski paras professorile! arwab Eerik Lamm.

— Jaa, venitab Meedla, aga kuidas jääb siis Kelliga? Ega ta või siia igave-seks jääda. Ta hoolib küll ka sinust natuke, õige natuke, kuid sellest ei pea siiski midagi saama, see on südame väike kõrvalehüpe parema puudumisel. Sa ei pea midagi lootma ega arvama, Eerik, sest tütarlaps käib oma tujudega naljakaid radasid, kuid lõpuks jõuab siiski õigesse kohta välja. Kui too langev puu seal metsas kriimustas sind hetkeks, oli Kelli väga erutatud, ikka jälle saatis mind pärima, kuidas on lood sinuga? Ja kui olin näinud su kriimustusi ja sinetusi, kui olin neist jutustanud Kellile, ütles ta pettunult: oh, see poiss vaid kiitleb, ta pole üldse näinud langevat puud — mida ma õige temast kujutlesin! Kuid järgmi-sel päeval saatis uuesti — aga kui on siiski mõni tõsisem luumurre? Nõnda käivad tütarlapse tujud.

Meedla on äkki nii lahke ja jutukas, ta hakkab üha rohkem punetama ega jõua enam hetkegi paigal püsida. Ikka jälle jookseb ta tuppä, kord taldrikuid viies, kord leivakorviga tormates. Ta on kärsitus ise.

— Ikka veel midagi! hüüab ta lootusetult. Ikka alles jutud tigudest ja putuka-test, et Issand neid parajal ajal karistaks! Ma mõtlen, kui asi nõnda edasi kes-tab, variseb Kelli kokku. Kui kaua üks tütarlaps suudab oodata parajat sõna, mis peab mehe suust iga hetk langema, kuid ometi ei lange? Mina oleksin juba hullunud seal sees, kindlasti. Või oleks süda lõhkenud.

— Aga ehk ei tulegi muud juttu? arwab Eerik.

Meedla viskab talle põlgliku pilgu — mida too poiss õige arwab? Et üks koo-litatud mees läheb reisile, laseb merel end nädalapäevad õõtsutada, jõuab siis Issanda lahke abiga saarele ning kõike seda vaid selleks, et rääkida siin paar sõna tühist juttu ilmast, merest ja kakanditest? Ei, kuigi aega on järel vaid üsna vähe, kuid nad jõuavad veel õigele jutule, nad peavad sinna jõudma.

Ning Meedla haarab supitirina ja jookseb tuppä.

Siis tuleb ta aeglasel sammul tagasi.

— Nüüd algas too õige jutt, lausub ta pühalikult ning pühib liigutusest silmi. Ometi kord! Kuulsin ise oma kõrvaga, kuidas professor ütles: Kelli, ütles ta, anna andeks, kuid ma sõitsin selleks, et sind kaasa viia. See oli nii liigutavalt ja pühalikult üteldud — ime, et supitirin ei langenud mu käte vahelt. Just nagu oleks mulle üteldud: Meedla, armas, tule nüüd! Aga võib-olla lähengi Kelliga kaasa, mida oskab ta seal suures linnas ilma minuta?

Eerik Lamm tõuseb pliidi juurest, tõepoolest, ta on end juba küllalt soojenda-nud, ehk minna nüüd koju? Mis tulekohendaja ja supikeetja tema siin pastori köögis on, ja ka kohvri võivad nad ise laevale viia. Kuid ta küsib veel siiski:

— Ja mida vastas Kelli?

— Kelli ütles, et kevadel, siis kindlasti. Ta ütles, et ta kartvat tormi ja ka muud asjad ei olevat päris korras. Kuid ta silmad olid erutusest niisked. Vist oli nõn-

A. Uurits

Mulatipoiss

Õiti, 1909

da, et jättis sõidu kevadeks, kuid ma võin ka eksida, sest olin juba ukse juures ning mul ei sobi ainult selleks seisatada, et kuulda härraste juttu.

Eerik Lamm istub uuesti pliidi ette ning kohendab tuld. Või siis lubas minna, aga mitte kohe? Või siis oli siiski asjaga päri? Kuid kas võib uskuda säärase tütarlapse lubadust? Aga kui Eerik Lamm läheb hülgejahile, püüab — ütleme — kolmkümmend hüljest ning tuleb jääpangalt nahkade, rasva ja lihakoormaga. Kas ka siis sõidab Kelli Amadeus Lokki juure? Kolmkümmend noort hüljest, Issand halasta, säärane õnn võib juhtuda vaid kord elus. Ja see juhtub juba poisi esimesel retkel, ta julla on ääreni täis kollakat, tähnelist nahka, kogu küla jookseb randa kokku ja on imestusest keeletu. Eerik Lamm saabus, ikka tööpoolest, tal on kolmkümmend noort hüljest, aga see on ometi terve varandus, millest jätkub mitmeks ajaks. Aga kui kõik tulevad, kas Kelli jääb jonnakalt koju ning ütleb, et mis asja temal Eeriku hüljestega?

Näed sa, nad ehitavad nüüd paate ning kui töö laabub, on neil kevadeks kümme paati müümiseks. Nad viivad need Rootsi, seal osatakse hinnata häid meistreid ja hoolikat tööd — ega nad keeldu maksmast kolmkümmend krooni tükist? Aga siis on ometi taskud rahast pungil — kas Amadeus Lokk ongi elus näinud korraga säärast rahade hulka? Siis võib ta Kellile osta, mida aga tütarlaps soovib, palun lahkesti — siidi, rätte, pitse! Siis vangutab pastorgi pead ja ütleb: ai, ai toda Eerikut! Aga kui pastor on nõus, pole ka emal enam midagi ütlemist.

See on nii imelik, et Kelli istub seal toas ega tule hoopiski mitte kööki. Mis oleks lihtsem kui astuda vaid paar sammu, vaadata pisut üle läve sisse ning minna siis jälle. Ta võiks vaid ütelda Meedlale, et supp oli soolane, olgu ometi tüdruk järgmine kord ettevaatlikum! Ta võiks lausuda, et laual puudub üks nuga, miks pole Meedla oma ähmis seda tähele pannud? Ta võiks kostada: tohoh, Meedlakene, meil on külaline majas, aga sa käid katkise põllega ja tahmase näoga — päris hull on sind vaadata! Ei, ärgu parem ütelgu midagi, tulgu vaid raasukeseks, seisatagu ja mingi jälle. Eerik Lamm tahaks talle heita vaid ainsa pilgu.

Ehk koputada uksele ja astuda sisse? Ütelda: härra professor, kapten andis teile kaks tundi, nüüd on see aeg läbi! Mida nad ikka teevad, võib-olla ütleb pastor, et kuhu sa jälle tükid, hull poiss, sind pole keegi kutsunud! Kuid Eerik on kohvrikandja ning tal on õigus meelega tuletada, kui härrad on laskunud rumalasse juttu ning külaline ei taipa juba lahkuda. Sest varustuslaev võib väljuda ja siis jääb Amadeus Lokk kogu talveks siia — ei tea, mida tegema?

Ent nüüd läheb Meedla praega, vaagnal on kana ja veel midagi säärast. Ta jääb pisut kauemaks tuppa — kui nüüd avada tasakesi uks, panna jalg vahele ja piiluda sisse, siis oleks nagu Meedla ukse lahti unustanud. See on ometi imelik, kuidas kaks tundi on vahel nii pikk aeg!

Meedla tuleb tagasi.

— Nad on seal kõik nii õnnelikud, ütleb ta õhinal. Nad joovad üksteise terviseks ning ei jätnud enne, kui olin minagi oma klaasi nende auks tühjendanud. Head õnne, ütlesin mina. Aga pastor oli väga liigutatud, ta vaatas mulle lahkesti otsa ja ütles, et ja-jah, armas Meedla, nüüd jääme varsti siia kahekesi, sest ega meil pole kusagile minna. Ei tea midagi, vastasin mina, ehk tuleb proua Ameerikast? Vist löi vein mulle pähe, sest ma ei taipas, kust võtsin julguse sääraseks sõnadeks. Kuid see tuli siiski puhtast südamest, sest on ometi rumal vaadata, kuidas üks mees igatseb, aga ometi ei julge kord otsustavalt andestada. Kirjutab vaid niisama paar korda nädalas ning saadab oma ohkeid Ameerikasse. Nad jäid äkki vait ja siis ütles pastor: hea küll, Meedla, mine nüüd kööki!

Pidutsemisel ongi lõpp — madrus varustuslaevalt saabub teatega, et laev on väljumas. See on tüse, rõugearmidega mees, ta on visanud mütsi viltu pähe, imeb lühikest piipu ja hõikab:

— Kapten käskis ütelda: me väljume kohe. Siit pidi üks mees kaasa tulema — teadku see mees siis seda!

Ta ei võta piipu suust, ta hõikab üle läve tuppa, pöörab ringi ja läheb. Pole tema asi siin viisakalt teretada ja kummardada, ta täidab kapteni käsku, mis tühja! Viskab paar sõrme hooletult mütsi juure, tähendab — head päeva!

Pastor Lund saadab külalise väravani, kuid Kelli läheb rannani kaasa.

— Jaa, ütleb pastor Eerikule, mida pidin ma sulle veel ütleva? Vii siis kohver ilusasti laevale ning hoolitse ka selle eest, et mu väimees saaks kuivalt paati. Täna on jälle nii tormine, jumal hoidku, kuidas nad sõandavad säärase ilmaga minna merele! Ning siin on mu kirjad, ära unusta neid viskamast postikotti, mis viiakse laevale.

Ta hoiab ikka veel Amadeus Lokki kohvrit. Ta ütleb:

— Las pruutpaar kõnnib ees, ära jookse kohe nende kannul. Ehk tahavad nad enne lahkumist veel lausuda teineteisele mõne sõna, avaldada pisut õrnust — siis pole ilus, kui oled lähedal. Nõnda, mine nüüd.

Eerik Lamm võtab kohvri ning astub aeglase sammudega järele. Rääkigu ning avaldagu õrnusi, mõtleb tuseselt, mis võib ta sinna parata? Säärane kakandite ja kootvähkide koguja! Jäi üllatusest keeletuks, kui leidis pehkinud lehe alt teo. See olevat suur avastus, see lükkavat ümber seni püstitatud teooria! Küllap ta võttis need teod portfelliga kaasa ning linna jõudes näitab igale vastutulijale oma tähtsat avastust! Ei, pagan võtaks, kui visata nüüd kohver põõsasse ja karata mehe manu: kumb kumba? Vaadaku Kelli rahulikult pealt ning andku sitkemalé õigust ja armastust. Küll ta murraks nüüd luid nagu pilpaid, saagu siis hiljem mis tahes. Tulgu siis või ema jälle oma roovikuga — see pole midagi, sõidab nagu paitades üle pea ja selja.

Nad on jõudnud randa, siin seisab juba kapten ning jätab leitnant Sauverega jumalaga.

— Kevadeni, vanapoiss! hüüab ta rõõmsasti.

Madrused on niuateni vees, nad hoiavad paati kui lõhkuvat hobust.

Amadeus Lokk seisatab, ta haarab Kelli käe pihku, hoiab seda ning tõstab siis suu juure.

— Nägemiseni! ütleb ta vaikselt.

Ei, Eerik Lamm ei taha kõike seda rumalust näha, ta on näinud ja kuulnud niigi liiaks palju. Ta pöörab selja ning astub metsa poole. Siin võib ta pisut oodata, võib-olla tahetakse teda siiski näha? Suvatsetakse ütelda selgituseks paar sõna.

Nüüd jõudsid nad laevale, nüüd hiivatakse ankur — käib tume vile. Nüüd, kui puude vahelt merele vaadata, on näha laeva kaugenemist. Meri on vahust valge, lainete harjad tuiskavad tuules. Ning sealt kaugemalt kostab sünge kohin, üks määratu veevall jookseb teise kannul. Siiski — julge mees too Amadeus Lokk, ei tea, kas olekski temaga toime tulnud, kui oleks rinnuli koos oldud?

Eerik Lamm ootab veel pisut. Nüüd tuleb Kelli.

Eerik tõuseb ning hakkab läbi metsa küla poole sammuma. Tal pole ruttu — Kelli võib temast mööduda, kui tahab. Mingu, ta ei lausu ühtki sõna.

Ent kuigi ta samm muutub üha aeglasemaks, ei jõua Kelli ometi talle järele. Eerik kuuleb vaid tippivaid samme, otsekui lind hüppaks puujuurelt puujuurele. Kui nüüd seisatada? Mitte tagasi vaadata, lihtsalt seisatada ja oodata? Jäada liikumatuks nagu kasvav puu. Kas Kelli siis möödub või jääb pisut seisatama, kasvõi teretusekski. Kasvõi selleks, et visata pilku, et mis too poiss siin seisab nii liikumatult?

Ta seisatab, pigistab silmad kinni, süda taob nii kiiresti. Kui möödub, kuuleb sammude pehmet astumist.

Ta on pinevil ootusest, ta ei julge hingatagi. Ei, ta ei suuda enam, ta avab silmad — Kelli on läinud vist teist teed.

— Oo-hei! hüüab ta äkki hirmunult. On nagu loom valmis hüppamiseks, kuid ei tea, kuhu poole tormata. Oo-hei! hüüab ta veel kord ning jääb kuulatama. Kohiseb vaid meri ning tuulte vilest on mets nagu hirmul, iga ladvaots, iga oksake nagu ruttaks tulise kihuga. Kividki otsekui oigaksid liivas, sammal väriseb lainetades.

Ja siis üteldakse üsna ta kõrva juures: Eerik!

Tütarlaps on hiilinud ta manu ning jäänud selja taha seisma.

— Eerik, kordab ta värisevail huulil, ma tahan vaid sind! Ainult sind!

Ja ta ei ütle muud. Eerik näeb vaid hetkeks ta põlevaid silmi ning huuli nii lähedal. Siis jookseb Kelli minema, ta lai undruk altpoolt kasukat on täis tuuli nagu paisunud puri. Ning ta jooksu ei saada tavaline näer, ta otsekui põgeneks hädaohust.

Aga Eerik peab pisut istuma kännule, ta ei jõuaks äkki nagu sõrmegi liigutada.

On õhtu, kui ta jõuab koju. Ta on vaikne ja tõsine, ta istub ema kõrvale pingile ning jälgib pühalikult piibli lugemist. Järgmisel hommikul läheb ta kiriku. Kuu-

lab pastori jutlust ning ei võpata isegi siis mitte, kui pastor Lund teatab õnnest, mis tabanud ta perekonda. See on suur uudis ning kuigi seda juba omavahel räägitud, kuulatakse ometi suuri silmi. Jaa, teadku siis kogudus, ütleb pastor Lund — jumal astub üle läve kotta ning toob rahu ja lootust uueks eluks.

Uueks eluks! kordab Eerik Lamm ning vaatab sinnapoole, kus istub Kelli, piisikesed käed lauluraamatuga süles.

XII

n saabunud talv tormide ja tuiskudega. Juba kolmandat nädalat puhuvad lõõtsutavad tuuled, külmad ja tigidad. Taevas on üha valla ja valla — tuiskude valged pilved kihutavad üle mere ja saare, kiired ja tormitsevad nagu vahutavad jõed. Vahel öösel vaikivad lõõtsutsused tunniks või paariks, siis tekib jää laidude ja rahude ümber, kuid hommikul on puhangud veelgi ägedamad, nad heidavad jää kaldale pankadeks. Ikka üht rüsi teise otsa, ehitades nagu tõket iilidele. On lakkamatu kohin, paukumine, vingumine. Läbi tormi ja tuiskude pole näha taevast ega merd.

Inimesed on suletud kitsastesse tubadesse, torm lõhub nende elamuid ning matab tuiskuvatesse hangedesse. On häda hoida lahti teed lauda ja aida juure. Isegi pühapäeva hommikul kirikusse minnes jäetakse lapsed ja vanemad inimesed koju, võetakse labidad ja luuad kaasa ning minnakse jumalateenistusele nagu tööle. Isegi pastor Lund on tusane, ta räägib küll armastusest, ent ta hääl on külm ja karge. Ning jutluse lõppedes on teed uuesti tuisatud. Siis astuvad mehed labidatega ees ning naised ühes pastoriga sammuvad järel, käed silmade ees tuisu kaitseks.

Kirikus märkavad mehed, et Epp Loona pink on tühi. Tõepoolest, nad pole Epp Loonat ega ta lapsi näinud juba ammu, ehk on tuisud matnud nende elamu seal lagedal Tuulteninal? See on vist Toomas Ändla, kes esimesena märkab tühja pinki ning sosistab sellest Eero Kuigule. Jaa, see on paha lugu, seda räägib Eero Kuigu ka teistele, sest võib-olla inimesed seal Tuulteninal on lausa hädas? Tõsi küll, nad on näinud tihti vana Löönet liikumas rannal, ta jookseb tormiga ühes nagu must lind. Kuhugi ruttab ta pakitsevalt, ikka rahutu ja ärevil. Ent vana Lööne on pisut iseäralik, küllap on ta juba ammu lakanud olemast inimene. Ta ruttab tormides ja tuiskudes ning nüüd on ta ise juba muutunud raasukeseks sellest tormist, sellest tuisust, sellest õudsest undamisest. Vana Lööne polegi enam inimene, ta on nii vana, nüüd on ta osa rahutust loodusest, surematu puhang, kopsud täis undamist. Sinna pole midagi parata ja seepärast kalurid ei tahagi temast mõtelda või tema käikudest midagi järeldada. Ent kuhu jääb Epp Loona?

Mehed ei ütle midagi, nad puhastavad teid koduni, siis seisatavad nad pisut, hoiavad selga vastu tuult ning pöörduvad äkki tagasi. Nad rühivad läbi tuisu ja hangede Tuulteninale.

Ent seal selgub siiski, et häda polegi nii suur. Meri on küll pildunud jääd otse Epp Loona elamu läveni, ta on kuhjanud siia kõrged pangad. Kuid elamu ise on terve ning seal sees on rõõmus elu. Epp Loona pojad on tublid poisid, nad on kannud lauad tuppja ja kotta ning siin, tormist ja tuiskudest hoolimata, on valmistanud hulk toredaid paate. Neid on seal koja nurgas juba kõrge virn, ootavad vaid värvimist. Matt Ruhve astub lähemale, ta puudutab kord üht, kord teist paati ja ütleb, et see on tõesti tore töö, ei tema oska valmistada nii ilusaid ja korralikke paate! Aga see on suur kiitus — Epp Loona vanem poeg Iisak seisab Matt Ruhve kõrval ning punastab. Oh taevas, ta on nii sarnane oma isale nagu veepiisk teisele, päris häbi vaadata. Ta on samuti pisut kohmetu ja aeglane, ta vaid seisab, silkitab paate ning isegi ta kõrvad punetavad. Möödub hulk aega, alles siis vastab — ei, siin pole midagi kiita!

Aga Matt Ruhve peab selle asja üle pisut mõtlema. Ta istub paadi servale, tohib tubakat piipu ja silmitseb lõket — tõepoolest, see asi annab end mõtelda. Ta on Katrinaga juba tükk aega abielus, kuid naise juures pole veel midagi märgata säärast, mis laseks loota tulevikus rõõmsamaid päevi Aga kui Matt Ruhvega peaks midagi juhtuma, ega siis Katrinat jäeta tallu perenaiseks. Siis võib juhtuda nõnda, et Iisak võtab naise ja tuleb Ruhve tallu täieõiguslikuks peremeheks, sest kogukond ei salli, et mõni talu ei jõua inimesi mahutada, teine aga seisab tühi. Selle vastu pole muidugi midagi lausuda — kogu saar oma elamute, põldude, metsa ning merega on kogukonna varandus, ta jaotab maju ja põlde kõigi vahel võrdselt. Aga kui Iisak või mõni teine tuleb Ruhvi tallu, kuhu jääb siis Katrina, ta väike ja kärmas naine? Kas hakkab oma noore eluga Iisaku tööloomaks, pisikese tare nurgaelanikuks, kõigi käskida ja tõugata? Või võtab paadi ja sõidab koduranda, siis juba kindlasti kaskedeta ja vanikuteta? See on ometi nii kummaline ja naljakas ühtlasi, mõtleb Matt Ruhve, kuidas üks naine võib nii tihkelt kasvada südame ligi, et ta armastus muutub otse mureks. Pakitseb ja valutab seal — kas on midagi säärast varemalt kuulnud?

Ta popsutab piipu ja silmitseb Iisakut. Eks ole külaski olnud juba sellest juttu, et postivedaja Tehve Lammi pojast Eerikust ei saa ikka õiget meest Neemi Andersile ning et tütarlaps peaks silmad heitma Iisak Loonale. Räägitakse sedagi, et vana Peeren Anders kandvat Lammi kindaid ikka taskus, et parajal juhul need omanikule kätte anda. Sest Eerik Lamm on muutunud küll vaikseks ja sõnakuulelikuks, kuid Neemi Andersist ei hooli ta siiski. Tuleb vastu ja ei kergita mütsigi. Astub nagu karu keset teed mõmisesedes ja lükkab vastutuli ja kasvõi hange — pole tema asi, kes see tühipaljas oli! Aga tütarlaps jookseb kotta, langeb nuuksudes ema sülle ning miski jutt ei lohuta teda enam. Jaa, pole head Eerik Lammiga — vaatab vaid pastoraadi poole ja ohkab.

Ning Matt Ruhve mõtleb sellest, et oleks ehk õigem juba praegu kutsuda Iisak oma tallu elama. Siin Tuulteninal ongi neil kitsas. Siis harjuks ta Katrinaga ja koduneks. Ongi ju Loonagi Katrina sõber ning mõistaks seda asja korraldada suu-

rema vaevata. Matt Ruhve viskab lisakule veel korraks pilgu — pärast hülgepüüki tahab ta seda asja kindlasti korraldada.

Epp Loona on külaliste üle rõõmus. Ta on raputanud patta pisut kohvi, nüüd ulatab ta lahkkel näol kruusid ning ta käed värisevad erutusest. Jumal, nad on nagu lapsed, need mehed! Nad on kartnud hädaohtu ning rutanud üheskoos siia: Matt Ruhve, Teo Praakel, Toomas Andla, Tuiska peremees, Eero Kuigu. Nad istuvad kijas tule ümber ning lumi nende kulmudel on hakanud sulama ning säten-dab seal rõõmsate piiskadena. Nad on nii naljakad, nad ei malda neid piisku ära pühkida ja ootavad vist, kuni need hakkavad ise sealt mööda põski alla veerema. Nad ei räägi palju, nad vaatavad tulle ja joovad kohvi, näod soojusest punased. Eero Kuigu on toonud isegi kompvekke, ta annab neid lisakule, Pirrele, Mattile, kuid pisemale, sellele oma tüdrukule, ei julge ta ulatada. Ta on nii pentsik oma saamatuses. Katsub nii ja teisiti, kuid ei oska kuidagi läheneda. Ent siis leiab ta kavaluse, ta ütleb Pernile, et säh, poiss, anna see peotäis oma väikesele õele! Ja rõõmus muhelus valgub üle kogu näo, kui kuuleb last üllatusest kiljatavat. Ta astub veelgi sammu lähemale, ta peaaegu tõstaks lapse oma suu manu, kui ta poleks ometi nii pisike ja kui poleks siin vaatajaid ning nägijaid.

Nii istuvad mehed tule ümber — kasukates, mütsides, säärsaabastes. Nendel on äkki nii mõnus ja soe. Nad rüüpävad kruusidest tulikuuma kohvi, nad oleksid nagu üks perekond. Aga nende naised kodus on ärevil — kuhu kadusid mehed? Jõudsid labidate ja luudadega läve manu, alles äsja veel askeldasid ja puristasid seal ning vajusid siis äkki nagu maa alla! Tõepoolest, kas ei peaks üle läve hõikama tuisku? Ent nad ei hõika, nad vist aimavad midagi, sest kuigi on täna juba kirikus rohkesti palvetatud, võtavad nad siiski veel riiulilt piibli ning hakkavad veerima pühalikult ja tõsiselt. Nende näod on sünged ja kurvad, hääl väriseb nagu nutus. Eks ole neil teisigi muresid, neil naistel. Toitu jääb iga päevaga ikka vähemaks. Tünnides on järel vaid paar õhukest viilu liha, aga kui minnakse aita tooma uueks leivaks jahu, siis pigistaks meelsamini silmad kinni, sest näpud puutuvad juba põhja. Kui ometi kord lakkaks torm, mõtlevad naised kurvalt, kui pöörduks tuul ja tuleks vaiksemaid ilmu. Siis tekiks merel jää ning mehed pääseksid undadega püügile. Siis puutuks ehk ka juba mõni hüljes silma. Ning naiste pilgud on kiindunud piiblisse, muud nõu ei leia nad enam.

Siimen Tara väravast väljub Eljen Karre. Ta hüppab üle hangede nagu puristav nurmkan. Ta hoiab käe suu ees, et vabamalt hingata. Ning kui ta kotta jõuab, raputab ta end ja puristab ning siis lendab lumi ta ümbert nagu sulgivalt linnult. Need päevad on talle rasked, igas talus on haigeid, ta on ikka jooksul. Ent tuju pole ta kaotanud — ikka naerdes ja kiljates hüppab ta kojast kotta. Jaa, kui poleks vaid leitnant Sauveret!

Raadiojaam ja tulik asuvad külast eemal, sinna on raske pääseda läbi hangede. Aga nüüd ei möödu päeva, millal ei kutsuta Eljen Karret sinna. Siis valutab leitnant Sauverel pea, siis pole süda korras, siis vajab abi luuvalu vastu. Ta istub küdeva ahju ees, on mässinud end vaipa ja lõdiseb. Tal on ikka külm.

— Ma ei jõua enam! hüüab süngelt. Ma ei talu enam neid tuuli.

Kõrvaltoas konutab pinkidel neli, viis sõjaväekohustuslikku meest, keda leitnant peab drillima. Sauvere vaatab neid ahastades. Igal vabal tunnil peab ta neile õpetama rivikorda, marssimist, lahingutaktikat, isegi kuulipilduja kasutamist ja gaasikaitset. Ent ometi on kõik see väev hoopis asjatu, sest sõja korral mobiliseeritakse mehed vaid näiliselt — oma saare kaitseks, mida ometi pole midagi kaitsta, sest see ei oma vähimatki strateegilist tähtsust. Mehi saata aga mannermaa rügementidesse on võimatu, sest nende puudusel on saar määratud hukule. Nii tulevad nad siis leitnant Sauvere käsutusse.

Ent kord aastas sünnib inspeksioon. Mõni kapten või kolonel saabub tähtsalt siia ja siis käsutatakse mehed kokku. Nad peavad marssima ja näitama laskmise osavust, see on siis nagu kummaline mäng, mida naised ja lapsed vaatavad naerul sui ja kilkavad, sest nad ei mõista, miks nende mehed ja isad peavad marssima rivikorras kiriku juure ning sealt jälle tagasi randa. Nad ei saa hoopis mitte aru, miks on kapteni või koloneli hääl nii vali ja nägu nii naljakalt tõsine. Miks käsitatakse mängu nagu mõnd väga tähtsat asja? Ja paugutatakse püssidest õhku, raisatakse kalleid padruneid, ilma et ees oleks mõni hüljes või muu loom? See on muidugi jälle üks järjekordne rumalus, mida harrastatakse seal sisemaal ning millel pole pisematki otstarvet. Et Issand neid hoiaks! mõtlevad kalurid kurvalt ja raputavad päid.

Sest sõda on neile võõras, nad ei tea sellest midagi. Riigi langus kajastub siin vaid selles, et ühel päeval saabub okupeeriva väe mootorpaat, sealt väljub kahe sõduri saatel sõjaväemundris härra, ta suundub kiiresti ja tähtsalt raadiojaama ja tuliku poole, kuulutab endise ülema areteerituks ning asub ise ta kohale. Ja hiljem kärgib ta kirikuesisel kokkukäsitatud külale, et pange tähele, nüüdsest peale ja igavesest ajast igavesti kuulub saar sellele ja sellele riigile. Jaa, hea küll, ütlevad kalurid. Ah või siis nüüd jälle nõnda, lausuvad otsekuimestades — noh olgu, nüüd nad teavad seda! Ja muud midagi, pole põhjust pikemaks rääkimiseks, sest saar ja meri on endiselt nende päralt, see peopesasuurune kivine ja liivane riba ning see suur ja tormine lagamik — muud ei midagi. Sest kui erinevad ja karmid ka poleks uue riigi seadused ja korraldused, nad ei ulatu siia muutma nende elu. Neil on oma kombes ja isadelt päritud harjumused, jumalale tänu, nad elavad nende järele.

Alguses leitnant Andrus Sauvere võis lõhkeda vihast. Ega ta hakka siin elama tuhat aastat tagasi! Ning ta esines lakkamata oma ülemuse ees kavadega, mis tema arvates pidid parandama saare elu. Ta ei tulnud ometi siia Toora Jookuse kombel asutama kauplust, propageerima bottengarne, ehitama kalasuitsutusi. Ta tahtis haarata sügavamalt, sest teadis, et niikaua kui ei teki neil eraomanduse õilsat tunnet, niikaua kui kalurid oskasid hinnata varandust vaid selle järele, kuipalju kaste ning kastides undrukuid on nende naistel, polnud nad eriti huvitatud põldude suurenevast saagist, mere rikkalikumast annist, hoonete paremast korrashoiust. Nad elasid peost suhu Issanda lahkusest ja lakkamatust võit-

lusest loodusega. Tuli kaotada praegune kord, kus iga saak jaotati võrdselt. See oli ometi midagi hullu — isegi sõdurid jaotasid oma pisikese palga talundite vahel. Kes oli seda varemalt kuulnud, et sõduri paarikroonine kuupalk tilkus osakeste kaupa igasse tallu! Tõsi küll, nad said omakorda osa mere- ja põllusaagist, kuigi ei käinud merel ega künnud põllul. Kuid see ei tähendanud midagi, ei, seda sugugi mitte!

Ning leitnant Sauvere hakkas võitlema, et maa ja hooned saaksid seaduslikult kinnistatud peremeeste nimele. Sõitsid komisjonid kohale, mõõtsid, loodisid, kirjutasid andmed paberile. Kalurid vaidlesid vastu — jäetagu neid rahule, Issand hoiaks! Külavanem Siimen Tara raputas kurvalt pead, — ei, ütles ta, sellest asjast ei saa meile midagi sobivat! Suured perekonnad jäävad hätta, lastetud aga laostavad talud. Põld üksi ei toida, aga kes hoolitseb nende eest, kes ise ei suuda merele minna? Ja kas ei kujune lõpuks nõnda, et jõukamad ahnitsevad aja jooksul kõik maad ja talud enestele, väesemad aga jäävad nälga ning rändavad võõrastele elukohtadele? Ei, sellest pole rääkida, tehku härrad nii või teisiti, nemad aga jäävad oma kommete ja harjumuste manu.

Kaluritel võis ehk õiguski olla, mõtles leitnant kurvalt. Ja üldse oli ta juba väsinud, otsustagu nüüd keskvalitsus ise selle küsimuse. Ta ei tahtnud enam millestki teada, ta on tuultest puretud ja tormidest vintsutatud, on nagu karidele joosnud aerudeta paat. Ta ei unista enam muust kui vaiksest kohast kusagil sisemaal. Kaminast, mille suu oleks lai ning kuum. Hoonest, mis alaliselt ei kõiguks ja ei pauguks tuulte iilidest. Ta hakkab nägema juba unesid sinisest taevast, mille helenduses seisab valge pilv, nii kummaliselt soe ja rahulik.

Milleks drillida kalureid, et neist saaksid korralikud sõdurid? Konutagu mehed parem seal kõrvaltoas pingil, oodates tundi, millal tulevad nende naised toidu ja küla värskemate uudistega, mõnel koguni kaasas kaks või kolm punapõselist põngerjat. Milleks viita aega ja võtta vastu raadioteateid maailma põnevamaist sündmusist, neid eeskirjade kohaselt korralikult paberile kirjutada ja siis lehed näela otsa visata, sest siin polnud ainsamatki inimest, kes tunneks nende sündmuste vastu vähimatki huvi. Milleks registreerida uusi korraldusi politsei ning piirivalve alal, nummerdada ilmateateid, vihku kõita sisemaa maanteede liiklemisvõimalusi jõuvankritele?

Ning leitnant Sauvere paneb teekannu tulele, asetab viskipudeli lauale, seob rätiku ümber pea ja hõikab sõdurite tuppä: — Piiter, ma olen haige, ruttu külla ning palu halastajaõde minutiks siia. Aga tulgu kohe, jalamaid!

Millega seletada, et Eljen Karre tuppä astudes hakkab kohe nagu soojem ja hubasem, isegi tormi lõõtsutused otsekui taanduksid?

Ja Eljen Karre tuleb. Tal on pisut hirm leitnandi ees. Oleks nagu hinnaline vaas tükkideks lõhutud, kuidas oskad üksikuid osakesi kokku panna? Nad on kõik nii naljakad, need inimesed siin. Nad vaatavad temale kui kuulsale arstile, ta peab igale leidma abi ja lohutust. Nad pöörduvad tema manu igas asjas. Na-

gu Matt Ruhve äsja. Seisis kaua Siimen Tara kojast, vaatas nõgisesse lakke ja ütles: — torm kestab, mitte ei lakka! Perenaine Ahe seisis paja juures, ta vastas: ei lakka jah. Möödus palju aega, Matt Ruhve ütles nüüd: jah, mitte ei lakka, see torm! Sul oli vist asja? küsis Ahe. Pisut nagu oli, lausus Matt Ruhve. Perenaine väljus, tuli siis tagasi jahu ja kartulitega. Ta hakkas pesema pisikesi mugulaid ning ütles: räägi siis, Matt Ruhve, mis on sinu südamel? Ent Matt Ruhvel oli raske väljendada oma muret, ta mõtles kaua ja pinevalt. Nagu hammas tui-kaks, ütles ta siis ohtes. Või nõnda, imestas Ahe Tara, siis pead küll minema preili Karre manu. Astu aga julgesti sisse, vaat, sellest uksest. Kõhides ja punetades avas Matt Ruhve ukse ja astus üle läve. Siis võttis ta taskust paar odavat kompvikki, aetas nad lauale ja astus ukse juure tagasi. Oli palju rääkimist ja arutamist, siis kõhis ta kurgu puhtaks ja küsis kartlikult: ega preili Karre pole Katrina juures ikka veel midagi märganud? Mida siis? küsis halastajaõde imestanult. Noh seda, mida iga mees nii väga ihkaks näha oma noore naise man? Ning veri lõi talle näkku, hallid silmad olid nii häbelikud, neil polnud enam kusa-gil peatust. Ei, ütles Eljen Karre, ma pole tõesti midagi märganud — aga ehk on selleks veel vara? Matt Ruhve tõusis kurvalt pingilt, ta vaatas nagu kahjatsevalt kahele kompvikile seal laual — eks olnud nad hoopis asjata sinna toodud? Pole midagi vara, ütles ta murelikult ja astus ukse poole. Head päeva, preili Karre, eks ma tule paari nädala pärast jälle tagasi. Ta seisatas veel. Torm kestab, mitte ei lakka, ütles ta nagu jumalagajatuks ning astus kotta.

Või Neemi Anders, kes tuli rääkima Eerik Lammist. Peaks ometi leiduma mingisugust rohtu, jumal hoiaks! hüüdis ta nuuksudes. Need inimesed mandrilt on nii kummalised, nad haaravad muusikat õhust, nad räägivad üksteisega tuhandete kilomeetrite tagant, nad tiirlevad õhus lennukitega, nad oskavad kõik ja võivad kõik, kuid oma koduses hädas on nad hoopis saamatud. Pole neil sellekski rohtu, et mõni tõrkjas poiss muutuks pisut-pisut viisakamaks. Ega Neemi Anders nuru palavaid armuavaldusi ja kuumi sülelusi, — Issand hoiaks, ütelgu Eerik Lamm vaid korra tere, vaadaku raasukeseks otsa ja pigistagu kätt, nagu teeb seda iga saarlane. Kuid ei — ta astub üle hangede nagu karu turtsudes, ta ei näe isegi oma pruuti vastu tulevat. Ja nüüd ähvardab isa Peeren kindad tagasi viia — kas pole see häbi ja teotus? Juba räägitakse Iisak Loonast, — jumal küll, Iisak Loona on tore poiss, ilus, armas ja südamlilik poiss, kuid Neemi on juba nii harjunud Eerikuga. Ei, nii rumalad need inimesed mandrilt ometi pole, säärasteks pisiasjadeks on neil kindlasti rohtu, nad ei taha vaid aidata. Uue jala panevad alla, uue silma pigistavad koopasse, surmatõvest päästavad, küllap suudavad oma tarkusega ka Eerik Lammist jagu saada. Ning nuuksudes ja turtsudes väljub Neemi Anders halastajaõde toast — säärane kalk inimene, mitte ei aita hädalist!

Kõik mured ja ahastused jooksevad siia kokku ning keegi ei küsi, et ta ise on alles laps, kes nii väga ihkab pisut soojust ja sõprust. Keegi ei mõtle, et temalgi võib hakata külm neis alalistes tormides ja tuiskudes.

Ja ta koputab leitnant Sauvere uksele.

Leitnant kallab kuuma teed klaasidesse.

— On hea, et tulite, ütleb ta lõdisedes. Olen tarvitanud broomi ja veronaali, kuid midagi ei aita. Ma ei mäleta enam ööd, kunas oleksin saanud magada. See võib ometi lõppeda katastroofiga? Ainult siis, kui viibite siin, tunnen end pisut paremini, muutun rahulikumaks ja hakkan tundma uuesti südame lööke.

— Pole suuremat häda, naerab Eljen Karre leitnandi tuiksoont katsudes. Ta oma pisike ja kahvatu käsi väriseb, ta tunneb end selle suure mehe kõrval nii väikesena ja mannetuna.

— Teie peaksite hoopis minu juure jääma! ütleb leitnant Sauvere.

— Alaliseks? naerab Eljen Karre.

— Aga muidugi!

See mõte on nii uus ja võluv, jumal hoiaks — kuidas ei tulnud ta varemalt sellele? Siis lõpeksid ometi kord need piinlemised ja temastki saaks veel inime-
ne.

— Kuidas härra leitnant seda mõtleb? küsib Eljen Karre ikka veel naerdes.

Andrus Sauvere kisub sideme pea ümbert, ta kallab viskit ning tühjendab klaasi ainsa sõõmuga. Siis hüüab ta sõdurite tuppa:

— Piiter, mine pastor Lundi juure ja ütle, et homme hommikul külastavad teda Eljen Karre ja leitnant Sauvere. Aga mine kohe.

Tükiks ajaks jääb halastajaõde tummaks.

— Ei, ei! hüüab ta siis kogeldes, see on meeletus!

— See pole meeletus, ütleb Sauvere kindlalt. Ma olen sõdur ning ei salli vasturääkimist. Tõsi, olen juba aastates, olen haiglane, olen inetu. Põiki üle mu näo on sõjast saadud haav. Kuid see ei tähenda midagi. Sellega võib harjuda. Ja väike Eljen Karre peab ometi inimest aitama, kui ta on hädas ja kui teisiti pole võimalik?

— Räägime ka minust, ütleb Eljen Karre värisedes. Ka minul on minevik.

— Jah, sul on Peetrike, lausub leitnant.

Ta sammub energiliselt mööda tuba.

— Piiter, hüüab ta siis, ust lahti tõmmates, kas oled juba läinud? Veel mitte? Noh ruttu siis pagana päralt ja ütle pastorile, et oodaku homme kolme külalist, Eljen Karret, Peetrit ja mind. Nõnda, ja nüüd mine!

Ta tõmbab ukse paukudes kinni.

— Ei, mitte vastu rääkida, hüüab ta — väike Peeter tuleb kaasa!

Ning siis astub ta naise juure.

— Kas sa ei mõista ometi, ütleb ta paluvalt, et ma ei jõua enam üksinda elada! Kui tuuled pöörduvad põhja ning hakkavad puhuma nädalaid ja kuid, siis võib hulluda. Tunnen, nagu viiksid nad viimse kui verepiisa mu soonist ning minust on saanud tühipaljas sõel, säärane katkine näru, keda tuleb toetada või muidu langeb ta kokku. Ja sina toetad mind, eks ole?

Kuid nüüd ei jõua enam Eljen Karre.

Ja ta koputab leitnant Sauvere uksele.

Leitnant kallab kuuma teed klaasidesse.

— On hea, et tulite, ütleb ta lõdisedes. Olen tarvitanud broomi ja veronaali, kuid midagi ei aita. Ma ei mäleta enam ööd, kunas oleksin saanud magada. See võib ometi lõppeda katastroofiga? Ainult siis, kui viibite siin, tunnen end pisut paremini, muutun rahulikumaks ja hakkan tundma uuesti südame lööke.

— Pole suuremat häda, naerab Eljen Karre leitnandi tuiksoont katsudes. Ta oma pisike ja kahvatu käsi väriseb, ta tunneb end selle suure mehe kõrval nii väikesena ja mannetuna.

— Teie peaksite hoopis minu juure jääma! ütleb leitnant Sauvere.

— Alaliseks? naerab Eljen Karre.

— Aga muidugi!

See mõte on nii uus ja võluv, jumal hoiaks — kuidas ei tulnud ta varemalt sellele? Siis lõpeksid ometi kord need piinlemised ja temastki saaks veel inime-
ne.

— Kuidas härra leitnant seda mõtleb? küsib Eljen Karre ikka veel naerdes.

Andrus Sauvere kisub sideme pea ümbert, ta kallab viskit ning tühjendab klaasi ainsa sõõmuga. Siis hüüab ta sõdurite tuppä:

— Piiter, mine pastor Lundi juure ja ütle, et homme hommikul külastavad teda Eljen Karre ja leitnant Sauvere. Aga mine kohe.

Tükiks ajaks jääb halastajaõde tummaks.

— Ei, ei! hüüab ta siis kogeldes, see on meeletus!

— See pole meeletus, ütleb Sauvere kindlalt. Ma olen sõdur ning ei salli vasturääkimist. Tõsi, olen juba aastates, olen haiglane, olen inetu. Põiki üle mu näo on sõjast saadud haav. Kuid see ei tähenda midagi. Sellega võib harjuda. Ja väike Eljen Karre peab ometi inimest aitama, kui ta on hädas ja kui teisiti pole võimalik?

— Räägime ka minust, ütleb Eljen Karre värisedes. Ka minul on minevik.

— Jah, sul on Peetrike, lausub leitnant.

Ta sammub energiliselt mööda tuba.

— Piiter, hüüab ta siis, ust lahti tõmmates, kas oled juba läinud? Veel mitte? Noh rutta siis pagana päralt ja ütle pastorile, et oodaku homme kolme külalist, Eljen Karret, Peetrit ja mind. Nõnda, ja nüüd mine!

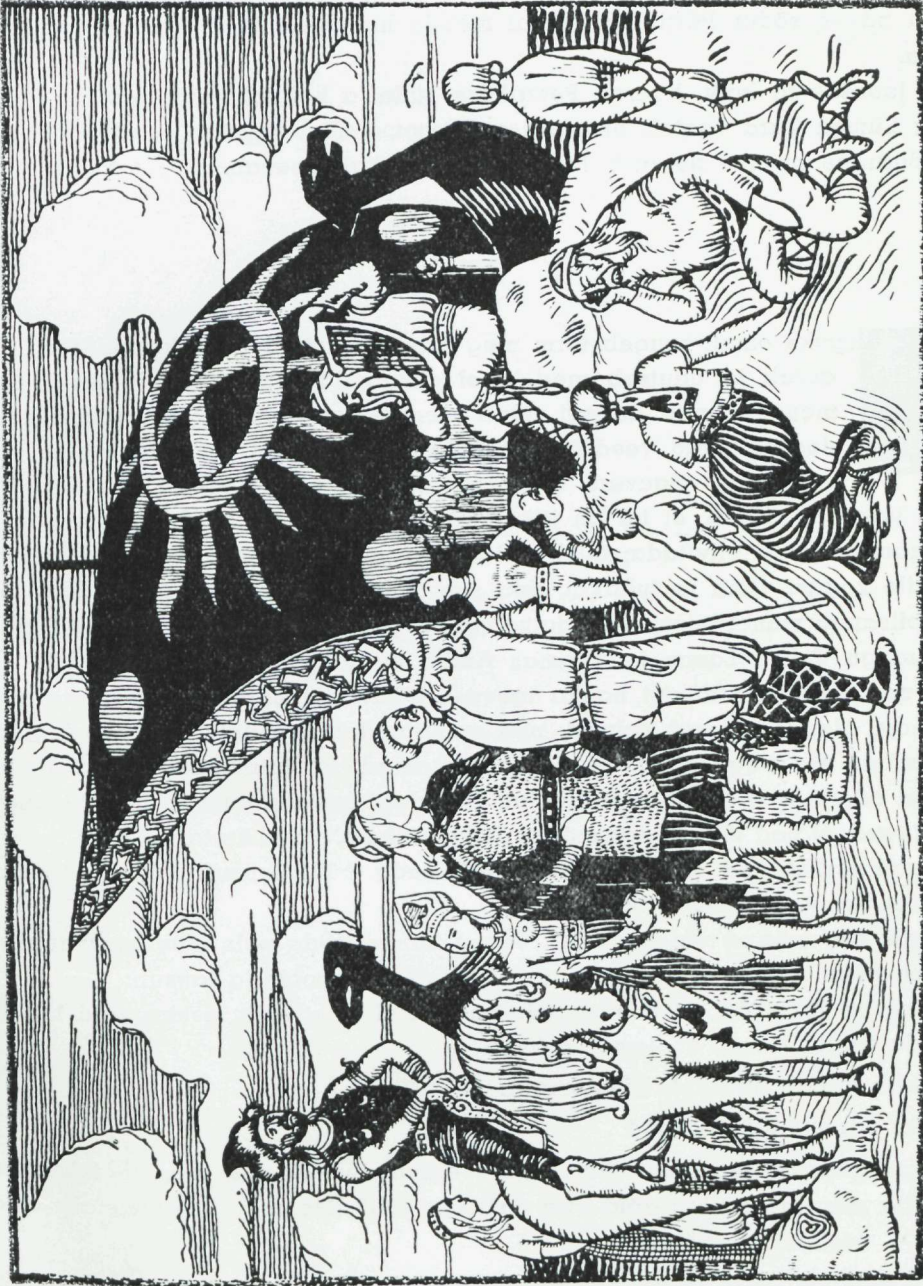
Ta tõmbab ukse paukudes kinni.

— Ei, mitte vastu rääkida, hüüab ta — väike Peeter tuleb kaasa!

Ning siis astub ta naise juure.

— Kas sa ei mõista ometi, ütleb ta paluvalt, et ma ei jõua enam üksinda elada! Kui tuuled pöörduvad põhja ning hakkavad puhuma nädalaid ja kuid, siis võib hulluda. Tunnen, nagu viiksid nad viimse kui verepiisa mu soonist ning minust on saanud tühjaljas sõel, säärane katkine näru, keda tuleb toetada või muidu langeb ta kokku. Ja sina toetad mind, eks ole?

Kuid nüüd ei jõua enam Eljen Karre.

A. Uurits

Laulik

Tal on nii palav, ta jookseb välja. Esimene mõte on püüda Piitrit või joosta pastori juure. Ta tahaks hüüda, et see kõik on vaid arusaamatus ja vale, muud ei midagi.

Kuid nähes sõdur Piitrit sammuvat mööda hangedes teed, seisatab ta ja jääb ootama.

Siis jookseb ta koju, haarab Peetrikese sülle ja hakkab tantsima.

Aga Siimen Tara vaatab oma naise Ahe otsa ning raputab pead.

— Säärane on see noorus! lausub ta nagu kahjatsevalt.

XIII

Õpuks ometi rauged torm ning tuleb tuuletuid ja pakaseid ilmu. Veel aurab ja udutseb meri, veel loksud jääsupp laidude ja karide ümber, mõni hiljunud lainegi tuleb veeredes ei tea, kust, ent pakase kõvenedes kattuvad veed kiiresti jääga nii kaugemale, kui ulatub silm.

Leitnant Sauvere kiirustab postivedajaid teele. Ta tuleb Tehve Lammi juure ja räägib, et tal on jääoludest ja ilmastikust häid teateid — ei nüüd tohi enam päevagi viivitada, tuleb võtta julla ja asuda teele. Ta on toonud postivedajatele koguni viina ja tubakat, aga see on suur lahkus ja sõbralikkus. Sellest oleks piisanud mõnel teisel juhul juttu kasvõi paariks nädalaks, ent mitte praegu. Sest praegu Tehve Lamm ja Toomas Andla ei ruttu. Nad ei räägi küll lausa vastu, nad vaatavad talvist hahka taevast, lähevad randa, astuvad jääle ja uuriavad seda. Merelt tulevad kalurid, nad on käinud unnapüügil, nende saak on olnud hea, nad on üle hulga aja jälle pisut rõõmsamad ja jutukamad, kuid ilmastiku kohta ei ütle nad siiski midagi kindlat. Nädalaid kestnud torm on neid heidutanud, nad ütlevad, et nad ei talu ega mõista seda vaikust, see ei ärata usaldust ja sellest valutavad neil kõrvad. Aga jääd on vissid, seda küll! lausub külavanem Siimen Tara, käega mere poole viibates.

— Jah, see surnud vaikus, ütleb Tehve Lamm, seda pole kindlasti kauaks.

Ta on pisut rahutu ja närviline, ta pöördub poja poole ja lausub:

— See on ikka tõsi, et minust pole enam suuremat asja, oskan vaid häditseda ja otsida truubi juures soojemat kohta.

Ja Eerik taipab, ta ütleb kõhelemata:

— Eks ma siis lähe üle jää.

— Või nõnda? imestab Tehve Lamm elavnedes. Ah siis see on ikka tõsi, et oled juba suur mees ning võid viia posti üle jää? Eks see asi valmistaks emalegi rõõmu — mis tollest rääkida!

Järgmisel hommikul ärgatakse vara. Toomas Andla ja Eerik võtavad postikotid, pootshaagid, presendi ja kõied ning asuvad teele. Tehve Lamm tuleb neid saatma, ta oleks nagu häbistatud — kõnnib mõned sammud järel ning võrgumaja juure

jõudnud, kisub abivalmina julla jääle. Ta on äkki nii tõsine ja sõnatu, ta jääb kaldale vaatama, kuidas mehed asuvad julla taha ning seda lükates astuvad aeglaselt edasi. Vana Tehve Lammil on piinlik — pikki aastaid on ta käinud jullaga üle jää, ta on näinud igasuguseid ohte ja olnud surmasuus, ent nüüd saatis ta ema nõudel poja teele ning jääb ise siia kaldale — ei tea mispärast?

On hommikune videvik, ees laiub alles pimedus ning mehed astuvad sinna-
poole nagu kargesse õhe. Ent varsti hakkab valgenema madal taevakaar, pime-
duses lõovad virvendama ja helkima piimkahvatud laigud, mis järjest suurenevad
ja valgenevad ning varsti tõuseb jäälagendiku tagant päikese punane serv, külm
ja kilgendav. Jääväljad roosatuavad, muutuvad siis järjest punasemaks ning varsti
on kogu taevas ja mõõtmatu lagendik ainus virvendav punetus. Issand jumal!
ütleb Toomas Andla vaikselt. Ta on vana postivedaja, ta on käinud sajad korrad
jullaga üle jää, kuid liikudes jälle kord hommiku purpurses kumenduses, ütleb ta
täis hardust ja üllatust, et Issand jumal hoidku meid! Ta tunneb liigne kord end
jälle nii pisikesena ja jõuetuna. On külm — ta habe, vurrud ja kulnud on kattun-
ud härmatisega — kaks halli silma vaatavad kui lumehangest.

Mida kõrgemale tõuseb päike, seda pimestavamalt hakkab särama jäälagen-
dik. Iga lumehelbe, jääkild ja rüsi sädeleb ja kiirgab. On pimestavalt valge,
suur helendus ja kiirgus. On täielik vaikus, ainult harva, üsna harva tõuseb jää
pinnal vallatu tuulehõng, see kraabib üksikuid lumehelbeid ja jääkristalle, ha-
rab neid sülle ja jookseb vilkalt, vilkalt mööda siledust edasi. Oleks nagu tõusnud
piibust suitsupilveke. Viivu pärast puistab ta süle tühjaks, keerleb, veereb, jook-
seb vallatades edasi, haarab siis jälle mõne jääkillukese, teisalt mõne lumehel-
bekese — ja kaob. Tükil ajal, suu ja kõrvad vastu siledat jääd, kuulatab vaik-
selt, hüppab siis üles hoopis kaugel eemal ning jookseb jälle otsekui tantsiskelev
krinoliinis baleriin, pisut, vaid pisut puudutades varvastega pinda. Kuhu jäi tema
nüüd, see tuulehõng?

Vahel on jää rüsine, siis rakenduvad mehed julla ette ning end pootshaakidega
aidates ronivad üle siledade, üksteise otsa paisatud jääkamakate ja vallide.
Julla jalased krigisevad ja see kostab nagu koera niutsumine, ühetooniliselt ja nu-
tuselt. Siis muutub lagendik jälle siledaks ja peegelduvaks, õhukese jääkamara
all on näha tumedaid vesi. Nüüd astutakse ettevaatlikult ja põksuva südamega,
hoitakse kramplikult julla servast kinni, seda vaevaliselt mööda siledust
edasi lükates. Jää paindub paadi all nagu kumm, siin ja seal tekivad
loigud, vesi ruttab sulisedes pinnale, kiiresti külmudes. Mehed on pinevil,
oht on liiga lähedal, rabe jää võib iga hetk murduda. Ettevaatust, ettevaatust!
lausub Toomas Andla, seda otsekui enesele korrates. Ent siis jõuavad nad kind-
lamale jääle ning julla jalased hakkavad uuesti krudisema. Nüüd süütab Too-
mas Andla ka oma esimese piibutäie.

Veel paistab seljatagant saar, kuigi kaugel, kaugel nagu virvendav täpe suu-
res helenduses. Ent siis kaob ka see ning Toomas Andla hakkab ikka sageda-

Tal on nii palav, ta jookseb välja. Esimene mõte on püüda Piitrit või joosta pastori juure. Ta tahaks hüüda, et see kõik on vaid arusaamatus ja vale, muud ei midagi.

Kuid nähes sõdur Piitrit sammuvat mööda hangedes teed, seisatab ta ja jääb ootama.

Siis jookseb ta koju, haarab Peetrikese sülle ja hakkab tantsima.

Aga Siimen Tara vaatab oma naise Ahe otsa ning raputab pead.

— Säärane on see noorus! lausub ta nagu kahjatsevalt.

XIII

Õpuks ometi raugneb torm ning tuleb tuuletuid ja pakaseid ilmu. Veel aurab ja udutseb meri, veel loksub jäsupp laidude ja karide ümber, mõni hiljunud lainegi tuleb veeredes ei tea, kust, ent pakase kõvenedes kattuvad veed kiiresti jääga nii kaugele, kui ulatub silm.

Leitnant Sauvere kiirustab postivedajaid teele. Ta tuleb Tehve Lammi juure ja räägib, et tal on jääoludest ja ilmastikust häid teateid — ei nüüd tohi enam päevagi viivitada, tuleb võtta julla ja asuda teele. Ta on toonud postivedajatele koguni viina ja tubakat, aga see on suur lahkus ja sõbralikkus. Sellest oleks piisanud mõnel teisel juhul juttu kasvõi paariks nädalaks, ent mitte praegu. Sest praegu Tehve Lamm ja Toomas Andla ei ruttu. Nad ei räägi küll lausa vastu, nad vaatavad talvist hahka taevast, lähevad randa, astuvad jääle ja uurivad seda. Merelt tulevad kalurid, nad on käinud unnapüügil, nende saak on olnud hea, nad on üle hulga aja jälle pisut rõõmsamad ja jutukamad, kuid ilmastiku kohta ei ütle nad siiski midagi kindlat. Nädalaid kestnud torm on neid heidutanud, nad ütlevad, et nad ei talu ega mõista seda vaikust, see ei ärata usaldust ja sellest valutavad neil kõrvad. Aga jääd on vissid, seda küll! lausub külavanem Siimen Tara, käega mere poole viibates.

— Jah, see surnud vaikus, ütleb Tehve Lamm, seda pole kindlasti kauaks.

Ta on pisut rahutu ja närviline, ta pöördub poja poole ja lausub:

— See on ikka tõsi, et minust pole enam suuremat asja, oskan vaid häditseda ja otsida truubi juures soojemat kohta.

Ja Eerik taipab, ta ütleb kõhelemata:

— Eks ma siis lähe üle jää.

— Või nõnda? imestab Tehve Lamm elavnedes. Ah siis see on ikka tõsi, et oled juba suur mees ning võid viia posti üle jää? Eks see asi valmistaks emalegi rõõmu — mis tollest rääkida!

Järgmisel hommikul ärgatakse vara. Toomas Andla ja Eerik võtavad postikotid, pootshaagid, presendi ja kõied ning asuvad teele. Tehve Lamm tuleb neid saatma, ta oleks nagu häbistatud — kõnnib mõned sammud järel ning võrgumaja juure

jõudnud, kisub abivalmina julla jääle. Ta on äkki nii tõsine ja sõnatu, ta jääb kaldale vaatama, kuidas mehed asuvad julla taha ning seda lükates astuvad aeglaselt edasi. Vana Tehve Lammil on piinlik — pikki aastaid on ta käinud jullaga üle jää, ta on näinud igasuguseid ohte ja olnud surmasuus, ent nüüd saatis ta ema nõudel poja teele ning jääb ise siia kaldale — ei tea mispärast?

On hommikune videvik, ees laiub alles pimedus ning mehed astuvad sinna-poole nagu kargesse õhe. Ent varsti hakkab valgenema madal taevakaar, pimeduses lõõvad virvendama ja helkima piimkahvatud laigud, mis järjest suurenevad ja valgenevad ning varsti tõuseb jäälagendiku tagant päikese punane serv, külm ja kilgendav. Jääväljad roosatuvad, muutuvad siis järjest punasemaks ning varsti on kogu taevast ja mõõtmatu lagendik ainus virvendav punetus. Issand jumal! ütleb Toomas Andla vaikselt. Ta on vana postivedaja, ta on käinud sajad korrad jullaga üle jää, kuid liikudes jälle kord hommiku purpurses kumenduses, ütleb ta täis hardust ja üllatust, et Issand jumal hoidku meid! Ta tunneb liigne kord end jälle nii pisikesena ja jõuetuna. On külm — ta habe, vurrud ja kulmud on kattunud härmatisega — kaks halli silma vaatavad kui lumehangest.

Mida kõrgemale tõuseb päike, seda pimestavamalt hakkab särama jäälagendik. Iga lumehelbe, jääkild ja rüsi sädeleb ja kiirgab. On pimestavalt valge, suur helendus ja kiirgus. On täielik vaikus, ainult harva, üsna harva tõuseb jää pinnal vallatu tuulehõng, see kraabib üksikuid lumehelbeid ja jääkristalle, haarab neid sülle ja jookseb vilkalt, vilkalt mööda siledust edasi. Oleks nagu tõusnud piibust suitsupilveke. Viivu pärast puistab ta süle tühjaks, keerleb, veereb, jookseb vallatades edasi, haarab siis jälle mõne jääkillukese, teisalt mõne lumehelbekese — ja kaob. Tükil ajal, suu ja kõrvad vastu siledat jääd, kuulatab vaikselt, hüppab siis üles hoopis kaugel eemal ning jookseb jälle otsekui tantsiskelev krinoliinis baleriin, pisut, vaid pisut puudutades varvastega pinda. Kuhu jäi tema nüüd, see tuulehõng?

Vahel on jää rüsin, siis rakenduvad mehed julla ette ning end pootshaakidega aidades ronivad üle siledate, üksteise otsa paisatud jääkamakate ja vallide. Julla jalased krigisevad ja see kostab nagu koera niutsumine, ühetooniliselt ja nutuselt. Siis muutub lagendik jälle siledaks ja peegelduvaks, õhukese jääkamara all on näha tumedaid vesi. Nüüd astutakse ettevaatlikult ja põksuva südamega, hoitakse kramplikult julla servast kinni, seda väealiselt mööda siledust edasi lükates. Jää paindub paadi all nagu kumm, siin ja seal tekivad loigud, vesi ruttab sulisedes pinnale, kiiresti külmudes. Mehed on pinevil, oht on liiga lähedal, rabe jää võib iga hetk murduda. Ettevaatust, ettevaatust! lausub Toomas Andla, seda otsekui enesele korrates. Ent siis jõuavad nad kindlamale jääle ning julla jalased hakkavad uuesti krudisema. Nüüd süütab Toomas Andla ka oma esimese piibutäie.

Veel paistab seljatagant saar, kuigi kaugel, kaugel nagu virvendav täpe suures helenduses. Ent siis kaob ka see ning Toomas Andla hakkab ikka sageda-

mini kompassi vaatama. Ta nägu muutub veelgi tõsisemaks, ta vajub üle julla küüru ning sammub hingeldades.

— Liigume vist ikka õiges suunas, ütleb ta mõtlikult.

— On siis säärase ilmaga üldse võimalik eksida? imestab Eerik Lamm.

Toomas Andla on pisut haavunud: mida too poiss õige arvab? On siis jäälagedik mõni kartulivagu, kõnni vaid, kuni põld lõpeb otsa? Ta ei ütle aga siiski midagi, ainult ta härmatises silmakulmud tõusevad otsekui pahuralt ülespoole. Ning liigutakse edasi, ikka edasi, tõugatakse jullat kõigest jõust ja kiiresti, et mitte ise külmuda ja kangestuda, sest tundub, nagu kõveneks külm ühtesoodu.

— Seis! hüüab Toomas Andla äkki.

Eerik Lamm on annud tugeva tõuke — julla pöördub risti ette ja jääb seisma. — Kuuled? küsib Toomas Andla. Eemalt kostab aulide kisendus võikalt nagu ap-pihüüd. Kraeh, kraeh, kraeh! kostab sadade lindude kõrist.

Alles nüüd märkavad mehed enese ees laiuvat jääpragu. See on vaid mõni-kümmend sammu ees, sulades keskpäeva helenduses ühte jääväljaga. See au-rab nagu katel ning udu tõuseb püstloodis üles. Aulide parv tiirleb lahtise vee kohal, kord alla laskudes ja sukeldudes, kord kisendusega õhku tõustes. Ette-vaatlikult jullat ees lükates jõuavad mehed üsna sula lähedale. Ent siin on jää õhuke ja rabe, pikk, looklev pragu virvendab nende ees. Astutakse paati, raiu-takse pootshaakidega ja tuuradega jullale teed. See on raske töö, nad pinguta-vad end väsimuseni. Aulide kari, neid kartmata, tiirleb jubedalt karjudes otse nende ümber.

— Viivad mütsi peast! pahandab Toomas Andla ning vehib aegajalt pootshaagiga. Ent linnud ei kaugene, otsekui kartes, et on tulnud jagama nende kasinat saaki.

Lõpuks ometi jõuavad nad sulasse ning sõuavad jää vastaspoolsele äärele. Kuid siingi on võimatu jääpangale ronida, serv murdub ühtesoodu, tekitades nende ümber tihedat jääsuppi.

— Head jäätated, viss meri! pahandab Toomas Andla mõteldes leitnant Sau-verele ja Siimen Tarale.

Pärast pikka heitlust jõuavad nad lõpuks vastaspoolsele jääpangale, kistes ka paadi järele. Nad liiguvad kiiresti edasi, ikka edasi — karjuv lindude kari ja udutsev jääpragu jääb kaugemale seljataha. Ent prao ületamine võttis palju aega, lühike talvine päev jõuab lõpule. Juba ongi õhtu käes, laiad väljad tume-nevad, taevast muutub mustaks. Kaared, mis alles äsja tundusid nii kaugetena ja kiirgavatena, vajuvad kokku, lähenevad, kattuvad pimedusega. Taevasse on tõusnud mõni üksik hall pilvenarts, mõni täht hakkab külmalt vilkuma.

— Seis! hüüab Toomas Andla.

Ta tõmbab pisut hinge ja süütab piibu.

— Mis nüüd? küsib Eerik Lamm.

— Nüüd jääme siia ööseks, seletab vana postivedaja. Või ei meeldi sulle see koht? Ma arvan, siin oleks üsna mõnus pisut põõnata.

— Säärase külmaga?

— Oleme vaid poolel teel, lausub Toomas Andla, ega me jõuagi enam edasi liikuda. Või kui jõuaksimegi, ega käimisest poleks suuremat kasu, sest pimedas võime kergesti kukkuda jääprakku ning siis on väljaronimisega lausa häda ja pahandus.

Ta lükkab julla külili, katab selle presendiga ning heidab paadi ääre alla varju. Siis võtab ta kompsukesest leiba, soolatud koort ja räimi ning hakkab sööma. Ent toit on külmunud, kuidas ka ei katsu ta mõnd suutäit alla kugistada, ei õnnestu see tal ometi.

— Oled nagu noorem, lausub ta pahuralt, võib-olla vaatad, mida sinu isa peitis sinna kotti?

Tõesti, vana Tehve Lamm on pannud neile kaasa mõned vaigused halud. Neid pole palju, ent ometi see leidus rõõmustab neid mõlemaid. Varsti hakkab nende ees vilkuma soojendav tuluke, nad sirutavad külmunud käsi selle poole. Siis soojendavad tulel leiba, keedavad jääkildudest vett ning kuigi jook on mõrkjas ja soolane, annab see ometi pisut soojust ja mõnusust. Tuikavad ja valutavad liikmed muutuvad pisut tuimemaks. Siimen Tara on oma kasina õhtusöögiga valmis, nüüd heidab ta jääle, tõmbab presendi ääre üle õla ning varsti langeb lühike piip kolksatades suust — ja vana postivedaja on uinunud.

Tuligi on kustunud, mõni üksik söetükk vilgub veel hetkeks jää, ümberringi laiub pimedus ja vaikus. Mustendavasse taevasse on nüüd ohtrasti pillutud vilkuvaid tähti, ent nad on külmad ja kõrged. Eerik Lamm katsub küll vana postivedaja kõrvale heita ja uinuda, kuid sellest ei saa siiski midagi. Öö on raudkülm. Kusagil eemal lõhkeb jääväli, käib tume kõrgatus — ning värin ulatub kuni jullani. Eerik Lamm tõuseb, ta hakkab jooksuma ümber paadi ikka kiiremini ja kiiremini. Tal on tundmus, nagu hanguks veri ta soonis, kogu keha on täis laiska roidumust ja valu. Silmadki valutavad päevasest helendusest, valu jookseb siit otseku tulepesast mööda sooni laiali.

Siis istub ta Toomas Andla kõrvale ja jääb vaatama õhe.

Mu jumal, ta otse ehmub — põhjakaar hakkab särama roosakalt-lillalt. Nagu määratud leegid tõusevad sealt üles, punased-punased ja kollased. Need on määratute prožektorite risttuled, kogu taevas kaarest kaareni on täis tuled ja palangute kummitusi. Viskuvad üksteise järel põlevate siidkangastena kesktaeva, virvendavad siin viivuks ja kustuvad, et uutele tulisammastele teed anda. Tähed kustuvad nende säras, sulavad kokku nagu patta heidetud tinatükid. Kogu taevas otseku elaks, otseku kihutaksid seal tulised ratsanikud, määratute mõökade ja relvade särades. Ning õudsed verepripsmed katavad lahinguvälju, kuhu tormab üha uusi ja uusi rügemente. Nüüd hakkavad ka jääväljad uuesti kiirgama, veripunased varjud kihutavad üksteise järel mööda siledat pinda. Ning uuesti kostab jää lõhkemine, see oli vist üsnä lähedal, see pani võpatama jalgealuse, ning lajatus kandus kajadena edasi kaarest kaare.

— Virmalised, ütleb Eerik Lamm vaikselt. Ta on neid näinud varemaltki, ent kodutalu õuest. Kuid siin, lagedal väljal, kaarte tühjuse all, on nad hoopis võikamad ja jubedamad. Ta vaatab võlutuna tulede ja palangute ristlemisi. Toomas Andla härmatises habe ja kulmud on nüüd punased-punased, põsenukidki roosatuivad kummaliselt. Eerik Lamm vaatab ning tunneb, kuidas väsimus võtab ikka rohkem võimust, liikmed muutuvad tinaraskeiks ja tuimaks. Ta pea langeb rinnale, käed vajuvad rüppe, ent ta pingutab ning ei jõua pöörata silmi tulede kumendusest.

Näh, mis siis see tähendab — tuled kustuvad, taevas muutub uuesti valgeks ja helgeks, seal kaugel eemal tekib kummaline valgus, nii hele ja soe. Ning see läheneb mööda jäävälja, tuleb ikka lähemale ja lähemale, õrn puhang käib ta ees ning tasandab teed. Juba paistavad valguses üksikud kontuurid, mu jumal, kas on see unes? See on ju Kelli — jah muidugi — tal on paljad jalad, ent kus puudutab ta varvastega jääd, võrsub rohetav muru ning mõni lillgi tõstab arglikult pea. Ta nägu on täis sõbralikku naeratust, silmad sinised-sinised ja kutsuvad. Ning — imelik — ta ees paterdab hüljeste paar, need on suured, mustad, vurrulised ja rasvased.

— Kelli! hüüab Eerik Lamm.

— Tasa, tasa, lausub Kelli Lund, ma tulin üle jää, kuid kui sa karjud ja oled paha poiss, siis ärkab Toomas Andla ja ma pean põgenema. Tulin siia vaid selleks, et veel kord ütelda sulle: Eerik, ma armastan sind. Ma ei tea, miks ükski muu mõte ei mahu enam mu pähe. Ma jooksen mööda lumehangi ning kirjutan kontsaga sinna nime — Eerik! Ma valin moe oma laulatuskleidile ning unistan: küll sobiks mirtidest üle kogu rinna: Eerik! Ma loen raamatut kaugest merisõidust ja mõtlen — see on Eerik, kes sõidab praegu Kilimandžaarosse. Head reisi, härra kapten Eerik Lamm, peatse jälleenagemiseni hülgeküttide saarel! Meedla toob lauale supi, isa on morn ja tusane, ta on tige, et ma küllalt sageli ei räägi temaga Amadeus Lökkist. Vaikin minagi ja kalkan suppi oma taldrikule ning siis märkan ma ehmudes, et üksikud rasvatäpikesed pinnal moodustavad sõna: Eerik! Mu jumal, seda võib ometi märgata mu isa, ma hakkam kiiresti, kiiresti sööma, ent kui supp on otsas, näen ma, et taldriku kumerale põhjale on jäänud rasvatäpikestest sõna Eerik! Miks pead sa lakkamatult valutama mu hinges?

— Nagu sinagi, nagu sinagi! hüüab Eerik Lamm.

Ent Kelli näkku lööb punetus.

— Sa oled paha poiss, ütleb ta etteheitvalt, ma ei peaks üldse võtma su nime oma suhu. Miks ei tule sa enam mu akna alla, nahast kuub õlgadel, sonimüts peas, merivaigust piip suus? Miks ei lähe sa metsa ja ei laula pastoraadi poole nõnda, et mu maja seinad värisevad ja krohv langeb laelt. Kas tead, kui olid eelmise kord seal metsas ja kisendasid püha laulu, ikka üht ja sama, ikka otsast jälle peale, siis kuulsin ma seda. Mu süda hüppas rõõmust, sest ma teadsin, et laulsid mulle ja ootasid mind. Mu paled hakkasid õhetama, oh kuidas oleksin

joosnud su juure läbi vihma ja pori. Kuid isa istus mu kõrval, ta vaatles mind kahtlustavalt ja ütles: see poiss on lausa hull! Just nõnda, vastasin mina, see poiss on tõesti lausa hull! Ja ometi olin ma õnnelik, et sa olid hull, Eerik, ja oleksin tol hetkel võinud langeda su kaela ning jääda sinna kui lumehelve rip-puma. Eerik, miks ma ei kuule enam su häält? Isegi kirikus istud sa vaikselt, su silmad on häbelikult rüpes ja su suu on tuim, sealt ei kosta mõminatki. Kogudus laulab ja ma teritan kõrvu, ma kuuleksin saja inimese laulu keskel isegi su hingamist. Kuid sa oled tumm, oh jumal, mis on siis sinuga?

— Olen haige sinu järele, vastab Eerik.

— Ei, ei, see pole tõsi, see pole kindlasti mitte tõsi, hüüab Kelli. Kui hooliksid kasvõi pisutki minust, ei siis sa lähleks jullaga üle jää. Kas tead, meeletu, sa lähed tooma mulle armastuskirju Amadeus Lokkilt! Just nõnda, sest professor kirjutab oma igatsusest, paneb tulikuumad lehed ümbrikusse ja viib posti. Nüüd on kogunenud neid kirju terve hulk, täpselt kolmkümmend seitse kirja! Ja sina, Eerik, lähed tooma seda palavat armastust oma jullaga ning sul pole häbi seda panna oma postikotti? Võin ma nüüd uskuda, et oled haige minu järele? Võin ma nüüd arvata, et sa pisutki, pisutki hoolid minust?

— Kolmkümmend seitse kirja! imestab Eerik Lamm.

— Kolmkümmend seitse kirja! kinnitab Kelli kurvalt. Nad on nii luulelised ja leebed, et neid lugedes võib tõesti hakata pisut armastama nende kirjutajat. See hakkab külge, sinna pole midagi parata. Ja nõnda saab minust Amadeus Lokki naine, aga sina, hull poiss, oled hoolimatu, sa tood võõra inimese armastuse koju!

— Ma ei tee seda! hüüab Eerik. Ma põletan nad tagasiteel, ma viskan nad jää-prakku. Ma jõuan linna ja kirjutan ise sulle kirja. Ei, see pole pikk ega leebe, see sisaldab vaid ühe sõna: Kelli! Kuid sa mõistad isegi, mis peab see tähendama!

— Tee seda, ütleb Kelli. Ta astub üsna lähedale, on tunda ta kuuma hingamist.

Kuid siis lõhkeb uuesti jää ning käib tugev lajatus. Ja kui Eerik Lamm tõstab silmad, pole Kellit ega teda ümbritsevat valgust. Ta näeb vaid, kuidas hüljeste mustad kogud ruttavad patsatades minema.

— Kelli! hüüab Eerik.

Ta jookseb järele, ta komistab libedal jääl. Kelli! karjub ta õhe.

Ning siis ärkab ta — see oli uni, siiski vaid uni.

Virmaliste tuledki on kadunud, taeva servale on kerkinud roostes täiskuu. Tuim valu tuikab liikmetes, ta on külmast kangestunud. Siiski vaid uni! kordab ta end püsti ajades. Ta raputab vana postivedajat ning möödub hulk aega, enne kui ta ärkab.

— Issand jumal, pomiseb Toomas Andla, oleksime siin külmast kangestunud.

Ta jookseb mõned tiirud ümber paadi, võtab siis taskust leitnant Sauvere viinapudeli ning joob.

— Nüüd kõlbab see, ütleb ta, viina Eerikule ulatades.

Kiiresti visatakse postikotid jullasse, keeratakse present kokku ning algab kibe rühkimine edasi. Toomas Andla ei suuda ikka veel rahuneda — kuidas oli see võimalik, et ta jäi magama? Eks pidanud ta vaid pisut tukastama. Ja kui poleks Eerikut, ei oleks märganudki, kuidas hingeke on lennanud oma Issanda manu. Oh pagan, küllap on see vanadus, mõtleb Toomas Andla kurvalt.

— Ja sa ei maganudki? küsib ta.

— Magasin, vastab Eerik Lamm, kuid ma nägin hülgeid unes ja siis ärkasin.

— Jah, need hülged, ütleb Toomas Andla rõõmsamalt, eks nad ole meie õnn ja meie õnnetus. Nagu tookord, paar aastat tagasi, kui olime Tehve Lammiga postiveol. Ilm oli kevadine, jää sulamisel ning hülgeid, kas tead, neid liikus igal jääpangal, noori ja vanu, musti ja halle. Mis oli meil teha? Eks me võtnud siis püssid ja käksid ning jaht algas. Üks tore, üks suurepärane jaht, sest loomi oli palju, nad olid tookord eriti julged ja lasksid ligi. Ning ilmadki olid vaiksed ja tuuletud. Nii möödusid päevad, olime hoopis unustanud oma postikotid, meid oli valanud küttimise suur lust. Ma ütlesin küll Tehve Lammile, et, sõber, võib-olla jätkub juba meile? Eks oodata meid postiga koju? Kuid Tehve Lamm ei lasknud rääkidagi. Võta julla ja sõida! ütles ta pahuralt. Ning sina jääd üksinda jääpangale? küsisin. Muidugi jään ma üksinda jääpangale, kui pole paremat nõu, vastas ta kindlalt. Küllap tuuled viivad mu triivjäega kusagile randa. Aga see on ohtlik, laususin. Aga Tehve Lamm viskas parajasti käksi hülge ninna ja ei vastanud midagi. Ning nõnda möödusid päevad, olime hoopis unustanud posti. Kui aga lõpuks linna jõudsimme, oli meil kuusteist vana ja kakskümmend üheksa noort poega ning meie saime nahkade ja rasva eest head raha. Muidugi, kuid nüüd alles algas häda. Jää oli vahepeal lagunenud, tuuled loputasid neid sinna ja tänna, kuidas pääseda jullaga koju? Polnud paremat nõu — üürisime mootorpaadi, sidusime julla taha ning alustasime reisu. Ent ilmad olid hoopis sandid, triivjää kandis meid hoopis mujale, võitlesime üle nädala loksual merel. Need olid viletsad päevad, et Issand aitaks neid unustada! Lõpuks jõudsimme Domesnäsi randa. Ja kui tuul pöördus, jätsime mootorpaadi sinnapaika, võtsime julla ning asusime uuesti jääpangale. Oli vintsutusi, enne kui jõudsimme koju. Ning siin võttis meid leitnant Sauvere vastu kohutava sõimuga. Jääolud, seletasime meie, vaevu pääsime eluga. Mis jääolud, karjus leitnant, või ei tea ma, et küttisite hülgeid! Ootame üle kuu teie saabumist, saadan ärevaid teateid ranniku päästejaamadele, lennukki oli juba valmis startimiseks, kuid teie äritsete ning viga pole teil vähiatki.

Toomas Andla muheleb.

— Jah, nõnda on hüljestega, lausub ta mõtlikult. Tookord olid nad meile hädaks, ent täna öösel tõid õnne. Ja kuigi nad tulid vaid unes, päästsid ometi me elu, sest säärase pakasega pole tarvis paari tundigi, kui oled igaveseks uinunud.

Ent Eerik Lamm kuuleb seda juttu vaevu. Tal on mõelda muule. Kuidas ütles Kelli: ma ei tea, miks ükski muu mõte ei mahu enam mu pähe?

Tõuseb päike, uuesti särav ja kilgendav. Eks paista nüüdki Kelli kontuurid seal kauges helenduses ees, eks astu ta paljaste jalgadega mööda säravat jäälagendikku, silmis kutse armastusele.

— Kolmkümmend seitse kirja! mõtleb Eerik Lamm. Ei, selle asjaga peab midagi juhtuma, ei hakka ta ometi tooma tolle mehe armastust Kellile koju. Küllap on merel ohtrasti jääpragusid, ta heidab kõhelemata selle armastuse ühte neelavamasse prakku, seda kindlasti. Ja eks ütelnud Kelligi — hull poiss, tee ometi seda!

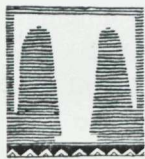
Nad rühivad edasi, ikka edasi üle rüsise või sileda jää, kuni liikmed hakkavad külmast kangestuma, neist kaob viimne jõuraas. Ees on uusi jääpragusid, kuid nad ei kiru enam, ei räägi isegi, vaevalt enese ette mõmisedes astuvad nad kui rakked härjad.

— Jõuad veel? küsib siis Toomas Andla.

— Jõuan! vastab Eerik Lamm hambaid krigistades.

Ta jõuab seepärast, et arvab nägevat Kelli Lundi, kes sammub ees — üldises helenduses ja kiirguses vaevalt märgatav. Libiseb kõlatult otsekui päikesekiir mööda helendavat jäälagendikku.

XIV

Tehve Lamm käib rahutult kojast õue ja õuest kotta: on juba kuues päev, aga postivedajad pole ikka veel jõudnud tagasi. Mis võis nendega juhtuda merel? Lammi emagi on rahutu, ta ei julge enam näidata silmi, küürus üle paja, on näha vaid ta laiu õlgu, mis otsekui väriseksid ühtesoodu. Postivedajaid oodati juba eile. Tehve Lamm küttis sauna valmis, tõi aidast vihad, sulatas lund ning ootas siis kogu öö rannal. Ent nüüd hakkab tänanegi päev jõudma lõpule, kuhu jäävad aga postivedajad? Leitnant Sauvere päris raadiogrammiga linnast, jah, vastati, postivedajad said kotid ja lahkusid jullaga juba teisipäeval. Ilmgi näis neile olevat soodus.

Soodus ilm! kirub Tehve Lamm. Veel täna saabus uus ilmaennustus ja kinnitati raadiojaama seinale: kõvenevaid külmi, tuuletuid ja selgeid ilmu! — kuigi termomeeter seisis juba kolmandat päeva üle nulli, puhusid lõunakaarte tuuled ning sadas paksu lumelärtsakut. Pagan võtaks, mida nood härrad ilmaennustajad seal tembutasid! Eks Tehve Lamm kahelnud juba siis, kui postivedajad asusid teele, sest säärane surnud vaikus pärast tormi ei võinud äratada pisematki usaldust. Üksikud pilvedki karges taevas rippusid otsekui ootuses, pikad sabad kui lohedel vastu nordi. Ja nüüd see tuligi — sula ja sula ning kolmandat päeva märga lund.

Juba mitmendat korda jookseb Kelli läbi saju Tehve Lammi juure. Kotta astunud, raputab pisikese kasuka puhtaks, seisatab siis viivu ja küsib:

— Postivedajaid pole ikka veel saabunud?

Ta vaatab suurte, küsivate silmadega, nad on täis hirmu ja rahutust.

— Olen mures kirjade pärast, seletab ta siis. Mu isa ootab Ameerikast tähtsaid teateid, aga kui postivedajad peaksid merel hukkuma, hävineksid ka kirjad. See oleks tõesti midagi hullu ja ennekuulmatut.

— Küllap nad jõuavad veel, lausub Tehve Lamm. Ta istub laua juures ning vaatab üksisilmi aknast välja, kaua ja liikumatult, kuigi sealt pole näha muud kui tihedat lumesadu.

— Aga on juba kuues päev! hüüab Kelli. Minagi ootan üht ja teist, ja professor Lokk pidi mulle kirjutama. Professor Lokk on minu peigmees, seda tead sa vist juba?

— Jaa, venitab Tehve Lamm, ilmad läksid soojaks, juba kolmandat päeva sajab lund ning tuuledki kõvenevad. Kui kergesti võib praegu sattuda jääprakku, mis on lumega kaetud. Või lõhkus tuul jää — siis nad triivivad mööda merd.

— Miks ei läinud sa ise? küsib Kelli järsku.

Jah, miks ei läinud ta ise, eks ole ta seda eneselt juba kümned korrad küsinud.

Kelli istub pingile, ta hoiab värisevaid sõrmi suu juures ning puhub neile. On tal siis tõesti nii külm? mõtleb Tehve Lamm. Ah seda tujukat preilit pastoraadist! Kui poleks mitte teda, kas oleks ta saatanud oma poja üle jää? Miks kiusab Eerikut, kui endal on peigmees? Ent nüüd ei läbe Kelli enam kauem istuda, ta tõuseb ja hakkab minema.

— Kui postivedajad saabuvad, teata sellest kohe pastoraati! hüüab ta väljudes.

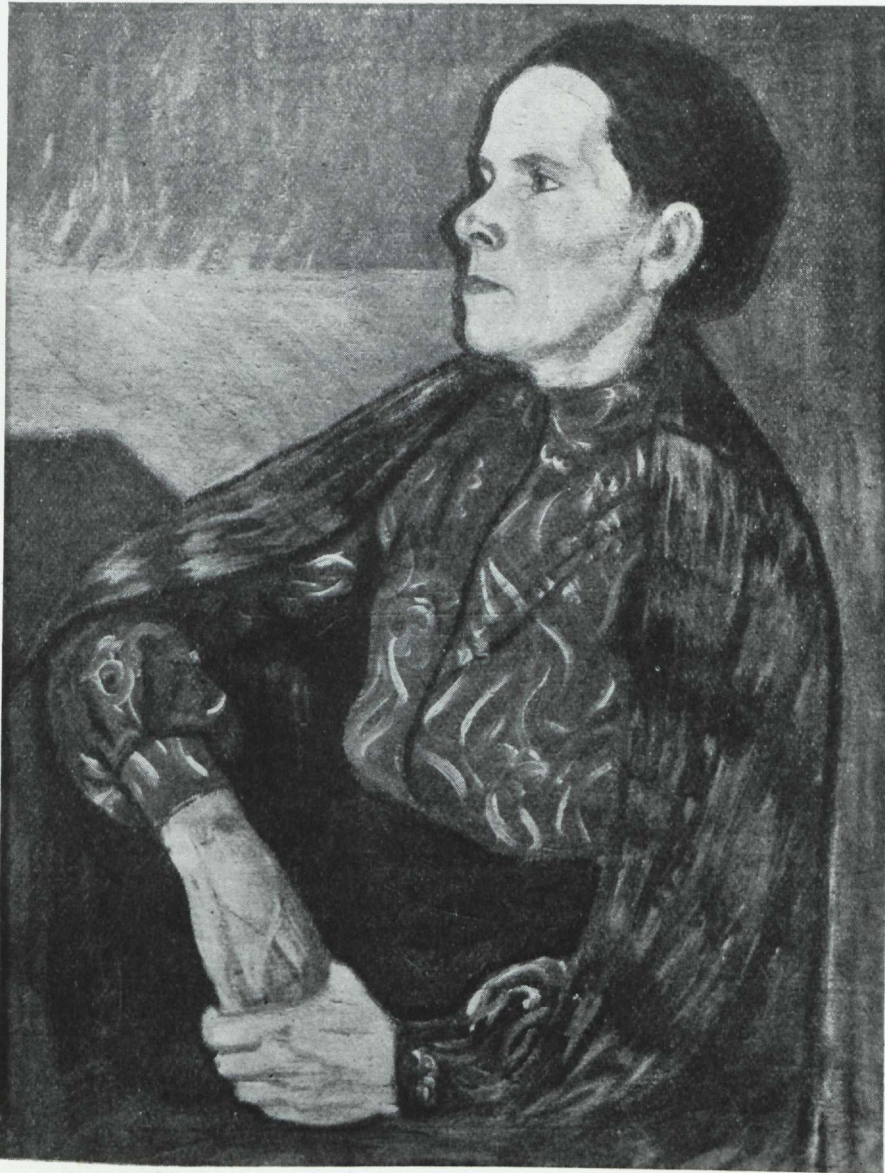
Seda ütles ta eile, seda lausus ta täna hommikul — muidugi, oh jumal, kui nad aga saabuksid! Ning Tehve Lamm läheb uuesti randa — võib-olla tulevad nad siiski, siis aitab ta tõmmata julla üle jäärüsi ning kanda postikotte koju. Ta teeb kaldale, võrgumaja kõrvale tule, sest ta ei usalda tulikut, jumal teab, kas too paistabki kuigi kaugelt?

Nüüd tuleb ka Katrina Lammide tallu.

Tal pole küll eriti oodata postivedajaid. Tõsi, juba sügisel kirjutas ta emale, teatas oma pulmadest ja siinsest elust, ütles, et on siiski väga rahul Matt Ruhvega, võib-olla leidis ema aega talve jooksul vastata? Kiri tooks pisut koduranna soojust siia kargesse ellu. Ent siiski, mitte seepärast ei tulnud Katrina Lammide tallu.

Ta vaid põgenes hetkeks Matt Ruhve uurivate pilkude eest. Ta ei suuda seda enam taluda. Mida päev edasi, seda vaiksemaks muutub mees. Ta hallides silmades oleks nagu lohutamatu kurbus. Ta võtab Katrina käe oma suure, kare-dasse pihku ja siis küsib ta vaikselt ja kurvalt, otsekui pastor armulaual: ega midagi, Katrina, ikka veel midagi? Oh jumal, missugune mees! Katrina kisub käe lahti ning hüppab kõrvale. On ometi võimatu, kui mees vaatab lakkamatult sää-

Foto Parikas

A. Uurits

Ema portree

Õli, 1910

rased pilguga. Tungib otsekui südame alla. Ning siis pöörab Matt Ruhve pilgu kõrvale ja ütleb ohtes: ega midagi targemat, pean ikka rääkima Iisak Loonaga.

— Jah, räägi Iisak Loonaga! hüüab Katrina punastades ning jookseb välja. Aga tal pole kusagile minna, on nagu pesalt hirmutatud lind. Ja seepärast astubki üle Lammide läve, jääb siis Lammi ema seljataha seisma ja küsib arglikult:

— Postivedajaid pole ikka veel?

— Pole! vastab Lammi ema ohtes.

Nad istuvad pingile, neil pole midagi rääkida, sest nende valu ja kurbus ei tule suu, vaid silmade kaudu. Nad on harjunud vaikima, need naised, kui aga enam ei jõua, siis pudendavad pisaraid rüppe, ilma et näos liiguks ükski lihas.

Möödub öö, möödub järgmine päevgi, Toomas Andlat ja Eerik Lammi pole ikka veel. Juba on teatatud päästejaamadele mööda randasid, et nad oleksid valvel. Leitnant Sauvere on rahutu, pagan teab neid postivedajaid, kuhu jää-prakku võisid nad kaduda! Toomas Andla pidi tooma talle laulatusõrmuseid, Eljen Karrele kangaid, kingi, pesu — aga see on ometi terve varandus!

Seitsmenda päeva õhtul saabuvad postivedajad.

Tehve Lamm on rannal, ta istub lõkke juures ja vaatab merele. Lumesadu on lakanud, tuulgi ei puhu enam endise ägedusega. Kivide vahelt niriseb vesi alla ning tekitab rannajäale tumedaid loike. Ning siis kuuleb Tehve Lamm otsekui sammude patsumist. Ta hüppab püsti, jookseb jääle, ronib üle rüside. Oi-hoi! hüüab ta pimedusse, oi-hoi! Jääb kuulatama. Otsekui kaugelt kostab nõrk vastuhääl, väsinud ja tülpinud. Ja siis näeb Tehve Lamm jullat, selle taga kahte meest.

— Siia, siia! hüüab ta vastu joostes.

Tulejad ei vasta. Nad astuvad paksus lumelõrtsis, raskelt ja aeglaselt. Nad on väsinud, tülpinud ning läbimärjad. Vesi niriseb neil mööda sääri ja saapaid alla, käistelt pudenevad piisad.

— Ometi kord! hüüab Tehve Lamm kergendatult.

— Eks tulnud enne mitmed jääpraod läbi ujuda, seletab Toomas Andla. Jää muutus rabedaks, see oli lausa mäda ega hoidnud enam üldse peal. Ikka jälle sisse ja sisse ning siis kiire jooks julla taga kuni järgmise sukelduseni. Olime hoopis lootuse kaotanud.

Ent nüüd pole pärimisi ja seletamisi, Tehve Lamm kisub julla kaldale, haarab postikotid, ning mehed hakkavad viimse jõuraasuga küla poole sammuma. Nad käivad nagu joobnud, ikka veel veest tilkudes.

Külla jõudnud, viskab Tehve Lamm postikotid üle läve kotta ning viib mehed sauna. Nad on nii otsas, et langevad pingile, sõrmegi liigutamata. Tehve Lamm kisub neilt saapaid, kasukaid, riideid. Pesugi seljas on neil märg. Siis upitab Tehve Lamm Eeriku ja Toomas Andla lavale ning viskab leili.

Jaa, mis seal rääkida, ta teab, mis see tähendab, sukelduda järjest külma jää-prakku ning siis märjana viimse jõunatukesega lükata kiiresti jullat, et mitte kan-

gestuda. Ning kui jää on äkki rabe ja mäda, mitte kusagile ei saa enam kinnitada kanda. Nagu tookord, kui ta käis Siimen Taraga kohtus. Üsna tühise asja pärast. See juhtus Siimen Tara pulmas, nad olid pisut joobnud ja kiitlesid, kumb elus on rohkem tapnud hülgeid. Sõnale järgnes teine ja kolmas veel vängem ja siis ütles Tehve Lamm: ole hoopis vait, Siimen Tara, sest sina ei olegi väärt mees! Ja sinu noor naine on vaene, mina koputasin tema seitsmeteistkümne kasti kaanele ja kõik nad kõmisesid vastu, sest nad olid lausa tühjad ega polnud sinna pandud isegi kive ja nartse mitte! Aga see oli muidugi vale, oli otse häbematus nõnda kogu pulmarahva kuuldes räusata, seepärast hüppas Siimen Tara, punane nagu härg, laua juurest ning virutas tugeva hoobi otse Tehve Lammile näkku. Hea küll, karjus Tehve Lamm, löömine tähendab jõledat haavamist, seda ei suuda lahendada ei pastor ega tulikuülem konstaabli ülesannetes — ma kaeban sind kohtusse! Kas juba täna? küsis Siimen Tara. Kasvõi täna, vastas Tehve Lamm. Hea küll, ütles Siimen Tara naisele ja pulmalistele, teie võite siin pisut edasi pidutseda, meil on Tehve Lammiga kibe kõik kohtusse. Ning nad võtsid julla ja läksid üle jää. Linnas mõistis kohtunik Siimen Tara kolmeks päevaks aresti või kümme krooni trahvi, sest ta ei tahtnud sugugi rääkida, miks oli ta lõõnud oma sõpra. Need on kodused asjad ja neid ei kanta laiuutamiseks linna, lausus ta jonakalt. Ja kui nad väljusid kohtust, arutasid kaua, kas peab Siimen Tara maksma kümme krooni või minema kolmeks päevaks istuma? See on ometi suur raha, jumal hoidku! hüüdis Tehve Lamm. Minagi arvan seda, vastas Siimen Tara ning läks paluma, et ta võiks kohe oma karistuse ära kanda. Tehve Lamm aga pidi sõpra ootama. Ta viis julla sadamast pisut kõrvale ning ööbis siin, sest temagi ei tahtnud maksa võõrastemaja toa eest. Ta külmetas kolm päeva ja kolm ööd oma jullas ning oli kade, et mitte temale ei määratud karistust. Ta oli rõõmus, kui nägi lõpuks Siimen Tarat sammuvat julla poole, ta jooksis temale vastu ja vehkis kätega. Jumalale tänu, nad saavad nüüd ometi kord koju. Kuid siis juhtus sama häda, mis nüüd Eerikuga ja Toomas Andlaga. Jää muutus rabedaks ja mädaks, nagu astusid sammu, nii sulpsatasid vette. Ning tõusis torm, see lõhkus jää pankadeks, nad hüppasid ühelt tükilt teisele, kuid tuul oli otse vastu ning kuidas nad ka ei püüdnud, jää triivis neid kogu aeg tagasi. Nõnda olid nad teel üle nädala, neil polnud kaasas ei toitu ega jooki, ja kui nad lõpuks randusid, olid nagu habetunud luukered — vii kasvõi kohe kabelisse.

Jaa, Tehve Lamm teab, mis see tähendab, kui noor jää hakkab järsku sulama ning lumesadu matab iga jääpra. Siis olgu vaid Issand abimeheks, muu ei aita enam midagi.

Ta on vihelnud Eerikut ja Toomas Andlat, ema on toonud mõlemaile kuiva pesu ja riideid. Toomas Andla komberdab nagu joobnud koju, Eerik aga langeb voodisse, tuim ja elutu. Kuid ta põsed hakkavad pikkamööda roosatuma, ta hingamine muutub rahulikumaks, — pole häda enam, mõtleb vana postivedaja rõõmsalt. Nad istuvad mõlemad emaga pingile, neil on käed rüpes ja nad vaatavad üksisilmi poega — ah, kui suur, tugev ja tore poiss on neil! Ema on küll keetnud

kohvi ja küpsetanud liha, kuid Eerikul ei jatkunud enam jõudu söömiseks, olgu — siis ei taha ka nemad täna vastu ööd enam süüa. Ja nüüd tuleb Lammi emal midagi meele, ta tõuseb tasakesi pingilt ja väljub. Ja kui ta hetke pärast tuleb tagasi, hoiab ta käes merivaigust piipu. Sinna litsub ta väriseva põidlagaga pisut tubakat ja asetab siis piibu ühes tikkudega toolile — võib-olla tahab poiss hommikul ärgates pisut suitsetada?

Üle hulga, hulga aastate võtab vana postivedaja naise käe pihku ning Lammi ema tunneb, kuidas see soe käsi väriseb. Aga säärast õrnust pole ta ammu enam tundnud, see teeb ta segaseks. Ei, jumal hoidku, seda on kindlasti paljuku, seda ei suuda ta taluda. Ning Lammi ema tõuseb mehe kõrvalt, võtab peegli eest piibli ja hakkab hardalt lugema pühakirja. Tuba oleks nagu äkki täis valgust ja armastust ning see on nii pimestavalt kummaline, et tuleb silmad peita piibli kargetesse salmidesse.

Teise päeva hommikul on leitnant Sauvere juba varakult Lammide juures. Ta avab postikotte ning sorteerib saadetisi. Neid on rohkesti, sest see on kahe ja poole kuu post, peaaegu igasse tallu on midagi. Eriti suur post on pastoraati, ajalehti Ameerikast, Tallinnast, Stokholmist, kirju, postkaarte, ristpaelasaadetisi.

— Ning Kelli Lundile kolmkümmend seitse kirja professor Lokkilt, naerab leitnant.

Eerik Lamm hüppab voodist.

— Kolmkümmend seitse kirja? hüüab ta ehmunult.

Ta on veel segane, ta nägu on tursunud ja silmad punased. Ta käed on lausa üks haav, purustatud jääkildudest ja söödud soolasest veest ning tuultest. Ta astub taarudes lähemale, vaatab segase pilguga Kelli kirju, neid lõhnavais, taevasiniseis ümbrikuis kirju, mille hüvarkpoolele on kirjutatud nii selgesti ja kindlalt: Kelli Lund! Mu jumal, miks ei heitnud ta need kirjad kogu kotiga jääprakku? Ta on, hull poiss, toonud nüüd tolle mehe armastust Kelli tuppa, lõhnavat, taevasinist armastust. Ta seisab nagu rabatud, korrates vaid ikka üht ja sama: kolmkümmend seitse kirja! Veri lööb ta pähe, ta tunneb, kuidas süda taob nii kiiresti ja võimsalt. Ning silmade ette tekib äkki suur helendus ja kiirgus, särav jääväli laiub ta ees lõpmatuseni ning seal, kaugel, kaugel, virvendab Kelli kaju nii selgesti, nii nähtavalt, oleks vaid tarvis hüüda ja sirutada käsi ta poole. On ta hullunud, Eerik ikka? Näeb viirastusi päisel päeval? Ei, ei, see oli ja on nii reaalne ja tajutav, ta otsekui kuuleks Kelli hingamist enda lähedal. Ta vaarub toolile ning tõmbab peoga üle otsaesise.

— Viin posti pastoraati, ütleb hingeldades.

— Oled veel väsinud, ruttab ema vahele, tahaksid ehk veel puhata ja süüa.

Tehve Lamm viskab kiire pilgu naise poole.

— Muidugi viib pastoraadi posti Eerik ise! ütleb ta kindlalt.

Eerik võtab koti ja astub välja. Ta jalad käivad risti-rästi, nad on valusad ja verised. Kuid see pole midagi, ei, see ei tähenda tõesti midagi, ta viskab uljalt pea kukla ning astub pastoraadi väravast sisse.

Meedla kutsub ta kööki ja asetab kohvikruusi ta ette.

— Pastoril on koolis usuõpetuse tund, räägib Meedla õhinal, ent preili Kelli on kodus. Lähen ütlen talle, et saabusid postiga.

Jah muidugi, seda ta teeb ning astub siis ise koguduse kantseleisse. Eks ole tal siingi pisut tegemist ja kraamimist.

Kelli astub kööki, ta on pisut kahvatu ja närviline.

— Olid kaua teel, ütleb otsekui etteheitvalt. Oli vist raske teekond? Isa päris ühtesoodu: kas post pole ikka veel saabunud? Ta ootas nähtavasti mõnd tähtsat kirja Ameerikast, sest ta ei läbenud enam tundigi oodata, ikka ja jälle kihutas mind Lammide tallu vaatama. Ei tea, mis sinu isa küll arvas: ehk mõtles, et jooksen enese pärast! Otse piinlik oli üle läve astuda ja ikka jälle küsida: kas postivedajad pole veel saabunud? Ja siis ütlesin oma isale, kui tahad, mine ise või saada Meedla, mina enam ei lähe. Eks siis Meedlagi käinud mõned korrad.

Eerik Lamm vaatab suuril, punaseil silmil, isegi ta suu on pisut avatud nagu piiritus imetluses ja imes.

— Sa ei räägi midagi, ütleb siis Kelli.

— Olen sinuga rääkinud kogu need päevad, ütleb Eerik Lamm, kogu need päevad, kui viibisin jääl. Sa olid nii lähedal, et oleksin võinud sind haarata käest. Ning kaks musta hüljest patsatasid sinu kõrval, nad olid nii rasvased ja läikivad. Aga sa olid peaaegu alasti, sa kiirgasid jäävälja helenduses ning kuhu astus sinu jalg, seal hakkas rohi haljendama ja puhkesid õied. Ikka sammusid sa mu ees ja sageli sosistasin ma sulle, et Toomas Andla ei kuuleks, et, Kelli, ma ei jõua küllalt kiiresti su järele!

— Ning mina ütlesin sulle, lausub Kelli nagu unes, ma ütlesin sulle, et miks oled läinud nii raskele teele, kas selleks, et tuua kolmkümmend seitse kirja Amadeus Lokkilt, tuua võõra mehe armastust mu koju.

Tütarlapse nägu punetab, ta lausub:

— Kuid see oli nõnda mu unes!

— See polnud siiski uni, ütleb Eerik Lamm, sest postikotis on tõesti kolmkümmend seitse kirja Amadeus Lokkilt. Ja seda teadsin ma juba siis, kui olin teel linna, sest sa ise ütlesid mulle — Eerik, viska need kolmkümmend seitse kirja jääprakku!

— Ja sa ei visanud?

— Siis oleksin pidanud hävitama ka pastori posti, sest nad olid ühes kotis ning lukustatud.

— Jaa, lausub Kelli viivu järel, on siiski hea, et sa ei visanud postikotti jääprakku, oleks kahju mu ema kirjadest.

Ning nüüd haarab ta posti ja puistab selle köögilauale. Ta hakkab kiiresti sorima kirju, Amadeus Lokki omi kõrvale pannes.

— Kolmkümmend seitse! ütleb siis ehmudes.

Ent siis muutub ta nägu uuesti upsakaks ja trotsivaks.

— Mu jumal, ütleb ta, nüüd on minul lugemist vähemalt nädalaks. Ja aina armastusest, üksi armastusest, — eks midagi hakka ka minule külge! Tõepoolest, kui nädala jooksul räägitakse sulle hommikust õhtuni ikka üht ja sama, siis pead olema kalk inimene, et mitte järele anda. Tubli mees see Amadeus Lokk!

Ta rebib paar ümbrikku lahti, sealt paistavad suured taevasinised poognad, täis imepeent kirja, nagu oleks kärbes mööda paberit kõndinud. Ta loeb siit ja sealt, punetus lööb näkku.

— See on huvitav! ütleb ta nagu võlutult. See on tõesti väga huvitav.

— Kelli! hüüab Eerik paluvalt.

— Ei, ei, nüüd pole mul aega, ütleb tütarlaps. Ja üldse — kas oled vaadanud oma käsi? Kuidas julgesid säärastega tulla pastoraati? Ja su nägu on tursunud, su silmad on pünased, ja sa pole raatsinud siduda isegi rätti ümber kaela!

— Hea küll, ütleb nüüd Eerik ja tõuseb. Tulin seepärast nii vara, et arvasin, küllap pastor ootab posti. Mul polnud aega hoolitseda ei oma käte ega ka välimuse eest.

Ta astub ukse juure.

— Jaa, ütleb Kelli, mida pidin ma sulle veel ütlemä?

Ta paneb käe otsaesisele, ta otsekui mõtleks pinevalt.

— See polnud kindlasti mitte tähtis, arvab Eerik.

— Siiski, siiski! hüüab Kelli.

Ta astub Eeriku juure ning vaatab ta silmi.

— Hull poiss oled, ütleb ta rõhuga, päris hull poiss, vaat, seda pidin ma sulle ütlemä! Ning hull just seepärast, et sa teadsid, — postikotis on kolmkümmend seitse kirja Amadeus Lokkilt, aga sa ei mõtlegi neid hävitada. Sa hoiad neid nagu suurt aaret ja tood nad mulle koju kätte, kuigi ütlesin sulle unes: Eerik, hävita nad. Mis sest, et oleksid pidanud jääprakku heitma ka mu ema kirjad Ameerikast, sest ega isa anna neid mulle lugeda, nii pole neil vähimatki väärtust. Toovad ehk rahutustki mu isa hinge ja siis kõnnib ta jälle mitmed ööd kabinetis seinast seinani, ikka edasi ja tagasi. Hull poiss oled, kui tood mulle kirju Amadeus Lokkilt, nüüd pean ma neid ometi lugema? Ja on üsna kindel, kui loen Lokki kirju, siis muutub ta ise mulle armsaks, iga kirjaga ikka rohkem. Vaata, niisugune oled sa, otse võimatu, Eerik! Ning see on ometi küllalt tähtis, et sulle seda ütelda?

Eerik Lamm astub kodu-värvast sisse.

Isa seisab õuel ning kühveldab lund.

— Kes on tänavu hülgepüügi lagsman? küsib Eerik.

— Hülgepüügi lagsman? imestab isa. — Ihkad sa siis jälle jääle?

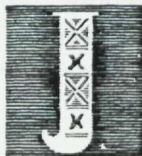
— Kasvõi täna, ütleb Eerik kindlalt.

— Jaa, lausub isa, täis imestust, siis pead rääkima Siimen Taraga, tema ongi tänavu hülgepüügi lagsman.

Eerik Lamm pöörab ringi ning sammub Tara talu poole.

— Hull poiss, ütleb nüüd ka vana postivedaja, tõesti hull poiss!

Raud ja tina

Jälle kõneleb raud ja tina.
 Prohvet, põgene kõrvesse!
 Vennaviha ei taltsuta sina,
 sõnad sureksid mõrvusse.

Luuleks ei jatkuks trükitina,
 — nikkelümbriku suubub see.
 Lauleks ei avatle taevasina,
 — see on tule ja terase tee.

Kuhu paigutaks tõe ja ilu?
 Kuhu jumala päikese?
 Silmale luureks vaid soomuspilu,
 mürsud matavad äikese.

Jälle kõneleb raud ja tina.

Kaevupuurijad

Killa-kõlla! Killa-kõlla!
 paugub hommikuti alas.
 Kõrgel seisab puuritalas
 vastu koitu nagu võllas.
 Vasar teraspuuri pinnib
 vahedaks kui sõjapiigi,
 et ei kivisse jääks kinni,
 sügavusse rajaks riigi.
 Siia puurima peab kaevu!

Nõuab päevi, nõuab vaevu,
kuni saavutame sihi
läbi mulla, savikihi,
läbi liiva, kruusa, pae.
Kuskil sügaviku süles
peitub hõbeselge vesi.
Peame tooma selle üles
läbi mitmekordse lae!
Pingutagem neljakesi!
Tõuse, puur, ja lange alla,
raksatades kivi talla!
Lõika nagu inimviha
visalt kilde kattekihist,
loobumata kurjast sihist,
kuni rauged ohvriliha!

.
.

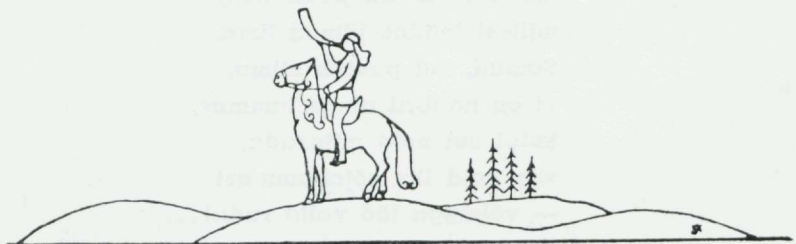
Kilks ja kõlks! Mees tammub ringi
nagu ketikaru mingi,
kelle inimene laanest
püüdnud raudse võre taha
ainult vaatlushimust vaanest.
Meie kett on töö ja raha,
kõht ja pisukesed tarbed,
mida nõuab maine keha,
poodnik, naine, maksuarved,
— elad, hingad; mis sääil teha!

Meie ürgne esiisa
vett jõi lättest kamaluga.
Nüüd siin ihu puurinuga,
jõuga hankima pead lisa,
millest loodus jätnud ilma.
Samuti, kui puutub silma,
et on naabril ainus lammas,
kuigi sul neid mitusada,
siis vaid ihu sõjahammast
— võimuga löö valla rada!...

Kilks ja kõlks! Löö puurikaha!
Sulab päevi nagu vaha.
Nädal kaob. Vaid mõne meetri
jõudnud lüüa puuritera.
Aga vurab läbi eetri
tuim ja taltus ilmakeera.
Ei ta tunneskle, ei taju,
et me puurime ta aju
nagu sääsed härja turjal
janunedes veretilka.
Siiski kord ehk hetkel kurjal
pühid sääsepere vilka,
— ise endiselt kui niiti
kerid lõputut orbiiti.
L õ p p — vaid sureliku saatus...

Selle töögi viimne vaatus
saabub kord. Ehk ongi ligi.
Allikate karget higi
tungib välja värskest verest,
emakese Mulla rinnast.
Esmalt savi-paks kui ternes
voolab vesi päälispinnast,
siis kui mõte inimajus:
mida süvemale vajub,
seda helkjam tema värvus,
kuigi voolujõud ehk närbub.
Nüüd ei tulva enam ise,
ainult immitseb veel väevu;
— seame pumba abiliseks...

Nõnda valmis saime kaevu.

Kadunud poeg

Esimene vaatus näidendist

Kuningas Josia aeg, a. 620 e. Kr.

Eluruum maksudekoguja Nahumi majas,
Jeruusalemmas.

Tagaseinas aknaavaused, vasemal ja
paremal uks.

Sisustus idamaiste mõnusustega.

(Nahumi minia Ketura sõrmitseb igavalt kannelt, kasutätrel Milkal on käsitöö süles).

MILKA. Kuidas võid sa nõnda rahulikult istuda, Ketura, ja su mees on juba kolmat päeva väljas!

KETURA. Ta ei ole sõdimas vilistide ega ammonidega, et ma peaksin muret tundma tema pärast.

MILKA. Kuhu läksid meie mehed ja kuhu saatis neid kuninga käsk?

KETURA. Nad läksid mööda maad, et Jehoova au jalule seada ja väärjumalaid hävitada. *(Lühike paus).*

MILKA. Eks Jehoova ole vägev?

KETURA. Ta on kõigist jumalaist kõige vägevam.

MILKA. Kas ta ei suuda ise oma au jalule seada ja väärjumalaid hävitada?

KETURA. Tema sõna on saanud ülempreester Hilkia ja kuningas Josia kätte, mis neil teha tuleb *(sõrmitseb igavalt kannelt).*

MILKA. Miks sõrmitsed sa niisama kandeleelil, miks ei laula sa laulu meie meeste tegudest?

KETURA. Ei ole nad enam kaua teinud suuri tegusid.

MILKA. Miks ei tee Jehoova enam nende käe läbi suuri tegusid nagu esivanemate päevil! Kui Israel tuli kuivalt kõrkjate merest läbi, aga vaarao uppus sinna oma hooste ja sõjavankritega!

KETURA. See oli Jehoova tahtmine, et neid päästa Egiptuse orjusest.

MILKA. Ehk kus Parak lõi Kiisoni jõel pagana kuninga väge, nii et Teboora võis laulda *(koomilise paatosega):*

Jehoova, kui sa välja tulid Seirist, kui sa Eedomi välja peal edasi läksid, siis värises maa, tilkus taevas ja pilved tilgutasi vett!

KETURA. Jehoova käes on võit ja ärapäsemine, tema paremas käes on hirm ja karistus *(sõrmitseb kannelt).*

MILKA *(heidab käsitöö kõrvale).* Igav on mul siin majas ja mu päevad on kui kõrve teekond.

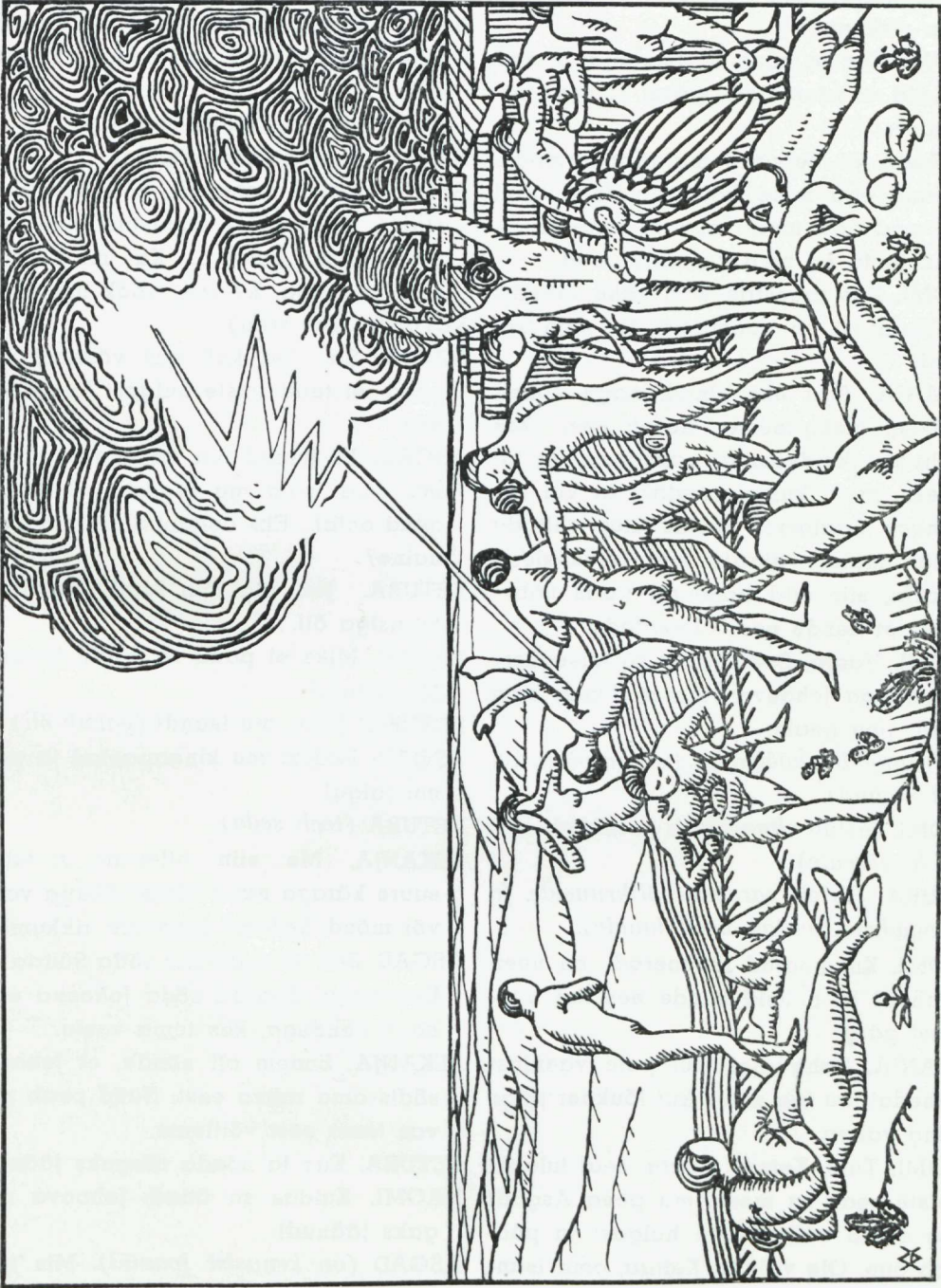
KETURA. Oled sa käinud kõrve teed?

MILKA. Kui ma elasin veel oma vaeste vanematega, siis tuli meil käia pikki

- teid. Jalge all oli palav liiv, aga ülev
valt kõrvetas päike. Janu vaevas meid
ja kiskjad tegid meile hirmu.
- KETURA. Siis peaksid sa Jehoovat tä-
nama, et ta su siia, mu äia kotta saatis.
- MILKA. Ei saatnud mind Jehoova siia,
vaid su äi, maksudekoguja Nahum os-
tis mu ismaelide käest. Ma olin nende
kätte sattunud, sest mu vanemad olid
röövlite käe läbi langenud.
- KETURA. Mu äi ütleb alati, kui on kõnet
sinust: siin majas ei pea tal midagi
puuduma! Ta tahab sind kuningame-
hele naiseks anda.
- MILKA. Liignaiseks!... Aga see kinga-
mees on mulle vastumeelt kui kärnas
sokk Kiidroni orust!
- KETURA. Talitse oma keelt, Milka, ja ära
kõnele nõnda oma kasuvanematega
mu mehe kuuldes.
- MILKA (*kärsitult*). Olen siin kui lind, kes
sattunud päeltesse, kui hirv, kes püü-
tud kinni.
- KETURA. Oh Milka, minagi kasvasin oma
isa viinamäel, linna müüride taga, ja
ma võisin ühes karjastega alla Jordani
jõeni minna!
- MILKA. Küllap ma tean, Ketura, et si-
nugi igatsused käivad siit kaugele ja
su südame mõtlemised ei ole siin! Sest
sa oled veel noor ja su palged on kui
õitsvad peenrad.
- KETURA. Siiski, mul ei puudu siin midagi
ja ma olen oma mehele väga armas.
- MILKA. Seda ma tean ja seda võib iga-
üks näha. Niipea kui ta koju tuleb,
nõuab ta sind, ja kui ta oma kõhu on
täitnud, siis tahab ta su ligi olla. Aga
mu kasuema ütles kord: Ketura ei ar-
masta oma meest Ašgadi. Muidu oleks
ta tema lapsekoja lahti teinud.
- KETURA. Sa oled noor, miks kõneled sa
niisuguseist asjust!
- MILKA. Ülemsulasele Pilsarile sünnitak-
sin ma palju poegi, nii et ta sellest
rõõmu tunneks. Aga see vana kuningamees,
see ei pea mu ligi saamagi!
- KETURA. Su sõnad on kui viin, mis ei ole
veel käärinud, ja kui viinamarjad, mis
veel üpris toored.
- MILKA. Aga ma tunnen, viinad mu sees
on juba hakanud käärima. (*Väike va-
heaeg*).
- KETURA. (*sõrmitseb igavalt kannelt*).
- MILKA. Ma kuulsin, et ülempreester Hil-
kia on ühe raamatu leidnud.
- KETURA. Käsuseaduse raamatu. Selles
on üteldud, kuidas preestrid peavad
Jehoovat teenima ja kuidas rahvas
peab talle ohvrit tooma.
- MILKA. Miks kuningas on oma rõivad
lõhki käristanud ja nutnud, kui seda
raamatut loetud?
- KETURA. Kust tead sa seda kõike ja kes
on sulle seda jutustanud?
- MILKA. See on Pilsar, minu kasuisa ülempreester.
- KETURA. Kellele sa hulga poegi sünnitaksid?
- MILKA. Seesama. Ta käib ühes kasuisaga maksusid kogumas ja neid kuningameestele üle andmas.
- KETURA. Sa ei peaks Pilsariga mitte
palju kõnelema ega temaga sõprust
pidama. Seda ei salli su kasuisa ega
minu mees ja sellest võib Pilsarile
suurt kahju tulla.
- MILKA. Aga see sünnib salajas, kui ma
teda näen ja temaga kõnelen.
- KETURA. Kõik, mis sünnib salajas, tuleb
avalikuks... Aga päev jõuab juba õh-
tusse ja ma pean vaatama, kas mu

- ämmal mind tarvis ei ole (*läheb paremale*).
- MILKA (*üksi*). Oh, mu südame igatsused, mis ei lase mul öösel magada ega anna mulle päeval rahu! Ma vaatan aknast, aga ma ei näe teda, ma lähen õue, aga teda ei ole seal leida!
- PILSAR (*vasemalt*). Kõrge emand ei ole siin?
- MILKA. Sina, Pilsar!
- PILSAR. Oled siin üksi, Milka?!
- MILKA. Kuidas mu süda su järele igatses ja ma ootasin sind kui põuane viinamägi taeva vihmal!
- PILSAR. (*võtab tema käsivarrest kinni*). Ootasid mind, Milka?! Mõtlesin su peale orus ja mäel, üksi olles ja su isanda silma all!
- MILKA. Kunas viid sa mu siit kui oma naise, et mu rind ei valutaks öösiti igatsuse pärast sinu järele ja mu veri ei kihutaks mind päeval paigast paika!
- PILSAR. Ma viiksin su siit, kui mul oleks oma koda, oma kari, oma viinamägi! Kui mul oleks, et maksa su eest sinu isandale! Aga ma olen tema sulane ja sind antakse liignaiseks kuningamehele!
- MILKA. Ennem põgenen ma Juuda mägismaale metsloomade hulka või Jordani taha, kus elavad ammonid!
- PILSAR. Miks peaksid sa põgenema üksi ja miks ei lähe ma sinuga, et sind kaitsta ja hoida!
- MILKA. Oh, Pilsar, sa oled kui noor lõukoer, kes metsast tuleb ja keda kõik peavad kartma!
- PILSAR. Sa oled kui haljas viigipuu, mis kannab vilja, aga see ei ole veel mitte nopitud.
- MILKA. Põgeneme siit, Pilsar, põgeneme, enne kui see kärnas sokk mu siit viib!
- PILSAR. Sealt vist tullakse (*tõmbub Milkast eemale*).
- MILKA. (*taandub ja võtab käskija poosi*).
- NAOMI ja KETURA (*tulevad paremalt*).
- NAOMI. Kes tuli siia?
- PILSAR. (*kummardab*).
- MILKA. Ülemsulane Pilsar tuli...
- PILSAR. Mind läkitati eeli, et ma teataks meeste tulekust, kes olid väljas. Et neitsid ja ümmardajad ehksid endid ja läheksid neile vastu naablimänguga ja ridastikku tantsides.
- NAOMI. Siis mine, Pilsar, ja ütle seda ümmardajatele. Ja ka sina, Milka, võid minna ühes teiste neitsidega.
- PILSAR. See sünnib nõnda, kõrge emand (*läheb vasemale*).
- MILKA. Ma lähen, mu kasuema (*hüppeldes vasemale*).
- NAOMI. (*istub*). Igakord kui üks noor mees astub uksest sisse, käib minust kange ehmatus läbi (*tasemini*) ja ma vaatan, kas see ei ole mu poeg, mu kadunud poeg Pineas!
- KETURA. Sellest on juba seitse aastat ja ta ei ole veel sul meelest läinud ega ununenud!
- NAOMI. Ei ole läinud ööd mööda, kui ma poleks palveid saatnud Jehoova poole, et ta teda kaitseks kõigil tema teedel. Põletamise ohvreid olen ma annud lammaste esimestest oiniktalledest ja patuohvreid veata kitse- ning utetalledest.
- KETURA. Mu ämm, kas sa siis usud, et su poeg Pineas ikka veel elab?!
- NAOMI. Sellest saab nüüd neli aastat, kui meie mehed tulid Tamaskusest ja töid sõnumi, et nad teda seal näinud. Kehvasti olnud ta riides ja näost ära langenud, aga julgesti kõnelnud ta ja muret ei ole tema hääles kuulda ol-

- nud... Ega sinagi, mu minia, teda hoopis ole unustanud. Olid ju temale väga armas ja tema kihlatud pruut.
- KETURA. Mis õigus on mul teda meeles kanda! Olen juba kolm aastat tema venna naine ja sa tead, mu mees ei või Pinease nimegi sallida (*sõrmitseb kannell*).
- NAOMI. Ühel ööl nägin ma teda unes, nii selgesti kui ilmsi, ja praegugi on see mul meeles. Ma istusin siin, nagu praegugi, aga üksi ja kodusin vaikselt. Korraga läheb üks lahti ja lävel seisab noormees, kuninglikult riides, vaskkübar peas, mõök vöö. Ma ehmusin ära ja vajutasin käe südamele, aga ta astus mõne sammu minu poole, võttis kübara peast ja ütles: „Ema, kas sa mind ära ei tunne, ma olen su poeg Pineas?! Su kadunud poeg!...” Ma sirutasin oma käed temale vastu ja tahtsin üles tõusta, aga sealsamas kadus see nägemus ja ma ärkasin üles, sest see oli unenägu.
- KETURA. Unes läheb mõnigi meie südamesoovidest täide.
- SEKANJA (*tuleb vasemalt*). Õnnistust sellele kojale!
- KETURA. Õnnistust sullegi, mu isa!
- NAOMI. Istu, Sekanja, Ketura toob sulle kruusiga õli.
- KETURA. (*läheb paremale*).
- NAOMI. Tuled oma viinamäelt, Sekanja?
- SEKANJA. Oma väikeselt viinamäelt, Naomi. Et kuulda, mis mehed korda saatnud, kes kuninga käsul läksid välja.
- NAOMI. Nad ei ole veel mitte tulnud, aga vististi tulevad nad üsna pea, sest mu sulane tuli eeli ja teatas sellest.
- KETURA (*tuleb paremalt õlikruusiga*). Joo, mu isa.
- SEKANJA (*joob*). Õnnistust sulle, mu tütar!
- NAOMI. Kõnelesime praegu mu kadunud pojast, Pineasest.
- SEKANJA. Oli julge noormees missugust teist ei olnud Jeruusalemmas. Läks vahvasti mägismaale lõukoerte vastu ja rääkis kartmatult preestrite ning kuningameestega.
- NAOMI. Eks see julgus saanudki talle õnnetuseks ja toonud meile muret.
- SEKANJA. Mitte julgus, vaid õiglane meel ja see, et ta kõverust ja ülekohtu ei sallinud.
- NAOMI. Kes võib siiski kaebust tõsta oma isa vastu või nuriseda kuninga nõuandjatega!
- SEKANJA. Häda sellele, kes häält tõstab vägeva vastu ja kes ei ole rahul kuninga nõuandjatega! Aga mis saab rahvast, kus tõe sõna maha maetakse kartuse pärast ja suu on kaebuseks kinni, sest et karistust kardetakse.
- NAOMI. Oh, Sekanja, need olid küll vist sinu sõnad, mis mu poega hukutasid, nii et ta viimaks põgenema pidi.
- SEKANJA. Need olid prohveti sõnad, mis pole veel kõigil meelest läinud.
- NAOMI. Oh, need hirmsad sõnad ja ähvardused!
- SEKANJA. Sealsamas on ka kalleid töotusi meile, kes elavad õiget elu, kes ei salli ülekohtu ega tõuka ära seda, kellet abi vaja.
- (*Kaugelt hakkab kostma trompeti hääli ja trummilöömist*).
- NAOMI. Seal nad tulevad, need mehed!... Mine, Ketura, vaata, et oleks õli kruusides ja road valmis.
- KETURA. Kohe, mu emand (*läheb paremale*).

A. Uurits

Soodoma hukkumine

1909

SEKANJA. Tulevad, nagu oleksid Süüria väehulki löönud või Eedomi linnasid ära rikkunud!

NAOMI. Eks sa kuulnud, Sekanja, et nad läksid väärjumalate vastu, et neid hävitada.

SEKANJA. Ei ole väärjumalad meie peale tulnud ega meie kotta tunginud. Küll on nad aga meie rahvale armsad olnud ja ta on neid kummardanud.

NAOMI. Kas preestrid veel vähe rahvast sellepärast on noominud ja manitseenud!

SEKANJA. Aga eks olnud, nagu kõneldakse, ülempreester Aaron see, kes rahvale kuldvasika valmistas, et tal oleks, keda kummardada?! Ja kui kuningas Saalomon laskis üles ehitada väärjumalate altaris Jeruusalemaski, siis olid preestrid üpris nodedad, et nende peal ohverdada.

NAOMI. Vaata, Sekanja, et sa niisuguste kõnedega Jehoova viha ei tõmba oma halli pea peale.

(Trompetite hääled ja trummipõrin on lähenenud).

NAOMI. *(astub akna juure ja lükkab eesriide kõrvale).*

KETURA. *(tuleb paremalt õlikruuside ja roogadega, asetab need lauale).*

NAOMI. Kui noored lõukoerad on need mehed! Ja neitsid nende ees kui lilledest pärg!

SEKANJA. Rahu ajal, kui pole vaenlast lähedal, on iga mees kui lõukoer julgening vahva.

NAOMI. Tule, Ketura, vaata, seal tulebki teiste seas su mees, mu poeg Asgad! Ta astub välja teiste hulgast ja pöörab õue. Ole valmis, Ketura, oma isandat vastu võtma!... Need teised lähivad vist templi või kuningakoja ette.

SEKANJA. Eks nad lähe teatama, mis Jehoova nende käe läbi korda saanud.

NAOMI. Vaata, Ketura, et kõik oleks valmis, sest sa tead, mu poeg on üsna vali...

(Vasemalt on kuulda samme).

NAOMI. Seal ta vist tulebki!

ASGAD *(tuleb vasemalt, sõjamehelikult riides, mõök vöö).* Önnistust sulle, mu naine ja mu ema!... Ka mu äi on seal!... Võta, Ketura, mõök mu vöölt!

KETURA *(teeb seda).*

NAOMI. Sa oled küll vist väsinud, mu poeg, et tulid teiste hulgast ja astusid õue.

ASGAD. Ei tulnud ma väsimuse pärast, mu ema, vaid ma teadsin, et Ketura mind ootab. Eks oodanud sa mind, mu naine?

KETURA. Jah, ma tõin road lauale ja kruusiga õli...

ASGAD. Miks ei paku sa mulle kruusist õli, Ketura!

KETURA. Kohe, mu isand! *(pakub õli).*

ASGAD. Päästa mu kingapaelad ja pese mu jalgu!

KETURA *(teeb seda).*

SEKANJA. Me siin ütlesime, et tulate suure käraga nagu sõjast Süüria vastu või mõnd Eedomi linna ära rikkumast.

ASGAD. See oli enam kui sõda Süüria või Eedomiga! See oli sõda Jehoova eest, kõigi nendega, kes tema vastu.

SEKANJA. Ennem oli nõnda, et Jehoova sõdis oma rahva eest. Nüüd peab rahvas tema eest võitlema.

KETURA. Kas ta nõnda nõrgaks jäänud? NAOMI. Kuidas sa ütled: Jehoova nõrgaks jäänud!

ASGAD *(on kruusist joonud).* Mis tead sa Jehoovast, Sekanja, või mis tean minagi temast!

SEKANJA. Kuidas võid sa Jumala eest võidelda, kellest sa midagi ei tea!

ASGAD. Preestrid ja leviidid on need, kes teda tunnevad ja tema tahtmist teavad. Ülempreester Hilkiat kätte oli tema sõna saanud, mis teha tuleb. Et väärjumala altariid vaha maha kiskuda, hiied hävitada ja Paali kummardajad tappa.

KETURA. Tappa?

ASGAD. Et ei jääks nende suguseemetki selle maa peale, mis Jehoova oma rahvale annud igaveseks pärisosaks.

MILKA (*tuleb vasemalt*).

NAOMI. Sa tuled juba tagasi, mu tütar!

MILKA. Templi lähedal lõi kange tuulehoog meile vastu ja kiskus meil pärjad peast. Me jooksisime laiali, igaüks oma kotta, sest raske sadu on tulemas.

NAOMI. Asgad kõneleb nüüd, mu tütar.

ASGAD. Me hävitasime väärjumalate altariid kogu Juudamaal ja raiusime hiied mägedel maha, nii et ei jäänud sinna ühtki puud.

SEKANJA. Eks ole Jehoova need hiied lasknud kasvada, et need oleksid iluks mäeküngastele ja rõõmuks inimese silmale.

KETURA. Kui eemalt vaatasid, siis olid need hiied kui haljad pärjad mäeküngastel!

ASGAD. Ära olid teotatud need künkad väärjumala-kummardamisega ja ohverdamisega päikesele, kuule ja taeva vägedele. Et rahvas sinna enam ei läheks, tegime need kohad roojaseks.

KETURA ja MILKA (*väljendavad põlastust*).

ASGAD (*kelle jalad pestud*). Nüüd tahaks ma rooga võtta, sest ma olen üsna näljas. Väärjumalakummardajate luud kaevasisime haudadest välja ja pildu-

sime mäeküngastele laiali. (*Hakkab toitu võtma, mis talle pakutakse*).

MILKA. Kui hirmsaid asju sünnib!

KETURA. Ja nõnda oli kuninga käsk ja ülempreestri tahtmine?

ASGAD. Nõnda oli Jehoova sõna nende kätte saanud!

MILKA. Kelle kätte saab siis õieti Jehoova sõna?

SEKANJA. Sellega ei ole ammu enam õige asi Iisraelis.

KETURA. Riitehoidja naine Huldagi seal all-linnas hakanud prohveti viisil rääkima!

NAOMI. Ta kuulutanud kuningale head ja rahulikku põlve.

SEKANJA. Kes kuningale head kuulutab, ei selle suu jää tühjaks.

ASGAD. Võta, Ketura, mu mõök tupest ja hoolitse, et see oleks puhas.

NAOMI. Kuhu jäi mu isand, et ta veel ei tule?

MILKA. Mehed pidid templi eest veel kuningakojani minema. Ma nägin oma kasuisa kuningamees Abisaiiga kõnelemas.

KETURA. Mõök on üleni verine.

ASGAD. Kuus Paali preestrit langesid mu käe läbi!

KETURA. Kas nad hakkasid vastu ja tõmbasid mõõga?

ASGAD. Preestrid ei kannu mõõka.

SEKANJA. Siis oli neid sama kerge tappa kui härgveiseid.

MILKA (*Keturale*). Su mees on julge kui lõukoer, kes tungib karjase peale ja kellel ei ole sõjariista!

ASGAD (*süües*). Kuningamees Abisai lubas kosta minu eest, et mind tõstetaks pealikuks saja või koguni viiesaja mehe üle.

- KETURA (*uskumatult*). Viiesaja mehe üle?
- ASGAD. See sünniks siis, kui ta on Milka enesele naiseks viinud.
- MILKA (*sööstab istmelt*). Vilistide hulgast tuleb tal mind otsida või Moabi maalt mu jälgi ajada!
- NAOMI. Mis sõnad need on, mu tütar, ja kuidas vastad sa mu pojale!
- ASGAD. Kui metsloomad tuleb teda talt-saks teha ja kui mägedelt püütud loomad kinni hoida. Eks olnud minu liigaste hulgast mõnigi, kes oli toodud vilistide hulgast, kes ei tahtnud sõna kuulda ega alla heita!
- NAOMI. Piitsaga tuli neid sul peksta ja nahkpiitsaga neile hirmu teha.
- ASGAD. Aga nüüd on nad mulle poegi sünnitanud ja tütreid ilmale toonud ega tõsta neist keegi häält minu vastu. Kas nad on kõik terved, Ketura?
- KETURA. Kuus neist on terved ja ootavad oma isanda tulekut, aga kolm neist on tõbised ja üks sünnitas eile poja!
- ASGAD. Ma lähen neid kohe vaatama ja sina, Ketura, ära mind oota täna öösel.
- NAHUM, maksudekoguja ja ABISAI, kuningamees (*tulevad vasemalt*).
- NAHUM. Kõrge isand astub mu kotta.
- KUNINGAMEES. Jehoova õnnistust Nahumi kojale ja kõigile, kes siin sees!
- ASGAD. Astu lähemale, kuningamees, ja võta meiega rooga.
- NAHUM. Kõrge isand tuli meile templi juures vastu ja ma jutustasin talle, mis suuri asju Jehoova meie käe läbi korda saatnud.
- MILKA. Kõrge kuningamees, ta (*osutades Asgadile*) lõõnud mõõga teraga kuus Paali preestrit maha ja need seisnud tema ees kui veised, keda toodud tappa. Kas ei tõsta kuningas teda selle eest pealikuks tuhande mehe üle?
- NAOMI. Mis sõnad need on sinu suus, sa kõlvatu laps!
- KUNINGAMEES (*astub Milka juure*). See on Milka, mu silmade rõõm! Jätke teda, sest ta on veel noor ja tema meel on veel äge. Aga ta on mulle kui roosipuu, mis kasvab metsas, ja mille ma tahan tuua oma aia iluks. Nõndaks, Milka?!
- MILKA (*et eemalduda*) Ma toon kuningamehele rooga ja kruusiga viina (*lähleb paremale, kust varsti tagasi tuleb*).
- NAHUM. Istu lauda, kõrge isand! (*Istutakse lauda*).
- KETURA ja MILKA (*hoolitsevad meeste eest*).
- SEKANJA. Asgad kõneles, et kuningas käsu peale hiied mäeküngastel maha raiutud ja altarid ära hävitatud.
- KUNINGAMEES. Seda nõu andsin mina kuningale, sest ta on veel noor, ja ta võttis mu sõnu kuulda.
- KETURA. Kas mäeküngaste roojastamine sündis ka kõrge isanda nõuande järgi?
- KUNINGAMEES. Sedagi tarka nõu andsin mina temale: et enam keegi sinna ei läheks väärjumalaid kummardama ega neile ohvrit viima.
- SEKANJA. Nii mõnigi oleks seal ka õiget jumalat kummardanud.
- KUNINGAMEES. Jehoovat, kes on ainuke meie õige jumal, kummardatakse ainult Jeruusalemmas. Siin on ka altar, kus talle ohvrit tuakse.
- NAHUM. Käsuseaduses on see nõnda üteldud ja ma kuulsin seda oma kõrvaga, kui preester seda sealt kogudusele luges.
- KUNINGAMEES. Seda käsuseadust loevad nüüd preestrid ööd ja päe-

- vad, et Jehoova tahtmist teada. Selle käsuseaduse on ta annud Moosese läbi oma äravalitud rahvale.
- NAOMI (*pühalikult*). Äravalitud rahvale!
- MILKA. Mis see tähendab?
- ASGAD. Kas sa siis aru ei saa?!
- KUNINGAMEES. Nõnda on üteldud käsuseaduses, et Jehoova meie rahva ülemaks tõstab kui kõik maailma paganaid.
- ASGAD. Tõstab ülemaks paganaist, aga veel enamgi, sest taas luges preester sealsamast: Jehoova annab su vaenlased, kes su peale kipuvad, maha lüüa. Üht teed tulevad nad küll su vastu, aga seitset teed peavad nad su eest põgenema.
- NAHUM. Sealsamas loeti jälle käsuseadusest: Jehoova tahab sulle taeva lahti teha ja su maale vihma anda omal ajal, ja kõike su kätetööd õnnistada (*kõvemini*) et sa mitmele rahvale võid laenata ja sul ei ole tarvis laenu võtta.
- SEKANJA. Eile seisin ma templi ees, kui toodi sinna rohkesti veiseid, oiniktallesid ja sikkusid, ohvriks Jehoovale...
- KUNINGAMEES (*vahele*). Küll roa, küll tänu-, küll lepitamise-, küll ülestõstmise-, küll kõigutamiseohvriks, küll tuleohvriks, et oleks magusat haisu Jehoovale!...
- SEKANJA. Et oleks magusat haisu Jehoovale ja et preestritel ning leviitidel oleks liha rohkem süüa ja nende ihu oleks rammust raske... Seal siis kuulsin ma, kui käsuseadust loeti: Jehoova võtab sind lüüa kõhu- ja soojatõvega, südamepõletuse ja kuumatõvega, põuaga ja viljakõrvetusega ja roosteuduga, ja need ajavad sind taga, kuni sa hukka saad.
- KÕIK (*on sellest kohutatud, peale kuningamehe*).
- NAHUM. Kust võtad sa need hirmsad sõnad, mu lang?!
- SEKANJA. Nõnda luges preester käsuseadusest ja veel enamgi: Jehoova teeb, et sind maha lüüakse sinu vaenlaste ette; üht teed tuled sa välja nende vastu, aga seitset teed pead sa põgenema nende eest (*prohvellikult*) ja sind vintsutatakse mööda kõiki maailma kuningriike.
- NAHUM. Mööda kõiki maailma kuningriike?!... Aga eks ole ometi Jehoova ise Kaananima oma äravalitud rahvale igaveseks pärisosaks annud?!
- ASGAD. Keela teda, isa, nõnda kõnelemast!
- KUNINGAMEES. Laske tema kõneleb, sest kõik need sõnad on käsuseadusest nõnda lugeda ja kõik need hirmsad asjad sünnivad siis, kui meie enam Jehoovale ohvrit ei too, nagu ta käsib ja nagu see tema meele järele ja kui meie kummardame läilasad väärjumalaid ja võõraid sitajumalaid...
- NAHUM. Aga miks ei peaks me temale ohvrit tooma, ülestõstmise- ja kõigutamiseohvrit, roa-, ja põletuseohvrit, et magus hais tõuseks üles tema poole ja ta sellest headmeelt tunneks!
- PILSAR (*tuleb vasemalt*). Kõrge isand, seal on mehed värava ees oma veiste, tallede ja sikkudega, aga mõnel on kärjemett ja viinamarjakobaraid.
- ASGAD. Kes on need mehed ja miks tulevad nad nõnda hilisel õhtu ajal.
- PILSAR. Need on need, kes tulnud Seekemist ja veel kaugemalt, et tuua mak-
sudekogujale meelehead.

KETURA. Meelehead?

PILSAR. Et neile liiga ei tehtaks maksudega.

NAHUM. Mis sõnad need on, Pilsar, ja kuidas tohid sa nõnda kõnelda oma isandaga!

ASGAD. Kas tahad sa karistust saada, nagu see Eedomi sulane sai mu käest kolme päeva eest?!

NAHUM (*kuningamehele*). See asi on varsti äraseletatud, kõrge isand. Need on need tõrksad, kes ei taha anda seda osa ei oma pudulojaste karjast ega värskest viinast, mis tuleb kuningale. Ei taha nemad ka ohvrit tuua Jehoovale. Seal siis ähvardasin ma neid karistusega ja selle osa, mis nad mulle toovad meeleheaks, viin ma põletamise- ja äralepitamise-ohvriks tempelisse.

KUNINGAMEES. Käsi vastu võtta, mis sulle toodud, sest igaüks meist teab: sa ei pea härja suud kinni köitma, kes pahmast tallab (*naerab*).

ASGAD. Võta vastu, Pilsar, mis need mehed toonud ja saada nad minema.

PILSAR. See sünnib nõnda, kõrge isand (*vasemale*).

NAHUM (*end vabandades ja õigustades*). Nõnda on see alati sündinud ja see olgu sul teada, kõrge isand: mis nad on toonud enam kui neil kuningale maksa, see kõik läheb ohvriks Jehoovale.

SEKANJA. Ära on unustatud prohveti sõna: jäärade ja nuumvasikate rasva olen ma küllalt saanud ja sikkude veri pole mulle meelepärane. Teie tänuohvri peale ei taha ma vaadata.

KUNINGAMEES (*tüdinult*). Ma olen ikka ütelnud noorele kuningale: õieti ja hästi on teinud su esivanemad, kes prohvetid on maalt ära ajanud. Sest

nende sõnad on kui mürk, nende noomimised kui basiliski mao nõelamine ja nende kuulutused kui näljase lõukoera mõirgamine mägedel.

NAHUM. Nii mitmel korral on mulle ka preestrid ütelnud, kui ma neile oma karjast esimesi isaseid loomi viisin: kõige enam hoidke endid nende eest, kes tulevad karjaste hulgast, on väga kehvad ja ütlevad, et Jehoova kõneleb nende suu läbi!

SEKANJA. Mitte üksi prohvetid, kes tulevad karjaste hulgast ja on kehvad, ei nõua õigust ega tõsta häält ülekohtu vastu. Seda tegi ka maksudekoguja Nahumi enese poeg.

KUNINGAMEES. Küllap kuningas ise ja temanõuandjad teavad, mis on õigus ja mis ülekohus.

ASGAD. Ei ole iga noore mehe asi turgude peal ja koguduse kodades häält tõsta ja rahva seas nurinat tekitada Jehoova võitnud mehe ja temast seatud vanemate vastu.

KUNINGAMEES. Need on kuldsed sõnad, mis räägib Asgad ja ma tahan nad kanda noore kuninga ette.

SEKANJA. Kui palju enam peaks tema ette kantama, et tal meeles seisaks prohveti sõna: nõrka pilliroogu ei pea sa murdma ja hõõguvat tahti ei pea sa mitte kustutama.

PILSAR (*tuleb vasemalt*).

NAHUM. Mis on sul ütelda, mu sulane, ja mis on sul teatada?

PILSAR. Kõrge isand, see võõras sulane, keda su poeg mõne päeva eest peksis, heitis hinge. (*Naised hüüatavad heitunult*).

ASGAD. See Eedomi mees, kes käsikivil jahvatas ja oli mu vastu tõrges?

PILSAR. Seesama, mu isand. Kolm päeva olid tal suured valud, nii et ta oigas. Meie võidsime tema vermed salviga, aga ta ei võtnud enam toitu suhu ja jäi ikka nõrgemaks.

ASGAD. On ta surnud, siis matke ta maha.

NAHUM. Mu poeg räägib õigust: on ta surnud, siis matke ta maha, sest ta oli Eedomi mees.

PILSAR. Teised sulased ja ka ümmardajad on tõstnud nurinat, ja tahavad kaevata kohtuvanematele.

NAHUM. Miks lähevad nad kaebama kohtuvanematele?! Kas nad ei tea, et käsuseadus lubab tappa võõrast sulast ega ole selle eest karistust?!

SEKANJA. Mina olen vana ja mu hääl on nõrk. Kus on noor mees, nagu oli Pineas, kes tõstaks häält, kui sünnib rasket ülekohut ega tunta halastust ligimese vastu!

NAHUM. Jehoova ise on annud käsuseaduse ja selle järele tuleb meil käia.

KUNINGAMEES. Mu sõbrad...

ASGAD. Las räägib kuningamees, kes tunneb käsuseadust.

KUNINGAMEES. Käsuseaduses on üteldud: Kui keegi oma sulast ehk ümmardajat kepiga lööb, nii et ta sureb tema käe all, siis peab tõesti talle kätte maksetama.

KETURA. Kas kuulete?!

MILKA. Väga õige.

NAOMI. Mis nüüd sina, mu minia! Ja sa, Milka!

KUNINGAMEES. Aga kui ta veel päeva või kaks ellu jääb, siis ei pea seda temale kätte maksetama, sest see on tema rahaga ostetud.

SEKANJA. Ta on selle ostnud rahaga, nagu ostetakse hobueesel, pudulojus või veis!

MILKA. Ja võib teda tappa?!

ASGAD (*Pilsarile*). Mitu päeva elas see Eedomi sulane, keda mina löin?

PILSAR. Kaks päeva ja ühe öö, kõrge isand.

NAHUM. Siis mine ja kuuluta sulastele, mis kuningamees ütles ja et nendega nõndasamuti ei sünni.

PILSAR. See sünnib nõnda, kõrge isand! (*läheb vasemale*).

MILKA. Sinu suu on kinni, Sekanja, ja sul ei ole enam midagi rääkida nende vastu?

SEKANJA. Ära on unustatud prohveti sõna: Teie ei kinnita mitte neid, kes nõdrad ja seda, kes haige, ei paranda teie mitte, ja kes haavatud, ei seo teie mitte kinni, kes kadunud, ei otsi teie mitte. Vaid teie valitsete nende üle valjuse ja kange hirmuga.

KUNINGAMEES. Kuidas saaks kuningas valitseda valjuset?!

NAHUM. Ehk kuidas saaksin ma koguda maksusid kuningale ilma hirmuta?!

ASGAD. Kes sulastest teeb tööd viinamäel ehk kes ümmardajast ajab käsi kivi ümber, kui ta ei tunne hirmu oma isanda ees?!

NAHUM. Ma ütlesin ikka: täida kuninga käske hirmu ja värisemisega ja ära pane nendele vastu, kes temast ülemaks seatud, kui nad ka ülekohut teevad.

KUNINGAMEES. Siis peab su käsi hästi käima siin maa peal ja Jehoova õnnistab su ihusugu ja su pudulojuste karja, su uudsevilja ja su viinamägesid. (*Tõuseb üles*). Ma tahan kõik need sõnad, mis siin kõneldud, kanda kunin-

- gas Josia ette ja rääkida temale Asgadi vahvusest, nõnda et ta seataks pealikuks tuhande mehe üle.
- NAOMI. Tuhande mehe üle!
- NAHUM. Tee seda, kõrge isand, ja mu käsi on helde su vastu kogu mu elupäevad.
- KUNINGAMEES. Aga nüüd ma lähen, sest mu tõld ootab mind koja ees ja kuningas küsib mu järele, enne kui ta istub lauda. Milka, mu armas, sa oled viinamägi, kes õitseb ja keda tema isand on vaatama tulnud. Sa oled kui õunapuu metspuude seas ja ma himustan su varju alla saada. Milka, ma viin su varsti oma kotta ja ehin su lõualuud kalliste ehetega ning sinu kaela kuldkeedega.
- MILKA. Kui palju on kuningamehel naisi ja kui suur on tema liignaiste arv?
- KUNINGAMEES. Viis naist on mul kõrgest soost ja viis kolmatkümmet on mul liignaisi; aga sina oleksid nende hulgas kui Liibanoni seeder mändide hulgas ja kui roosipuu kibuvitse seas.
- MILKA. Oh, ma kardan neid kibuvitsu?
- PILSAR (*tuleb vasemalt*). Seal on üks vaene teekäija, kes palub, et koja isand või emand teda laseks sisse astuda.
- NAHUM. Miks tahab ta siia tulla ja miks tuleb tema nõnda hilja?
- ASGAD. Ütle temale, et ta läheks oma teed, sest on juba õõ aeg.
- PILSAR. See sünnib nõnda (*läheb vasemale*).
- ASGAD. Vaesed on alati koormaks neile, keda Jehoova õnnistanud.
- SEKANJA. Prohvetitelgi ei ole kohta, kuhu nad oma pea võiksid panna; aga ometi saab Jehoova sõna nende kätte ja ta annab oma tahtmist teada nende suu läbi.
- KETURA. Ma lähen ja viin sellele teekäijale mõne palukese siit laua pealt.
- MILKA (*leides ettekäände kuningamehe juurest eemaldumiseks*). Ja mina viin talle õli kruusiga.
- ASGAD. Teie ei lähe mitte õõ ajal kõnelema võõra mehega!
- PILSAR (*tuleb vasemalt*). See võõras palub, et koja isand või emand...
- PINEAS (*astub sisse, sulasest mööda. Ta on kehvasti riides, näost üsna äralan-genud, aga hoiab end sirgelt, ilme kin-nine*).
- NAHUM. Kes see...?
- ASGAD. Mis see hulgas?!... (*Pilsarile*). Miks lasksid sa ta sisse?!
- PINEAS. Ema, kas sa mind ei tunne?!... Ma olen su poeg... Pineas... Su kadunud poeg...
- NAOMI. Mu poeg!
- KETURA. Pineas, sina?!
- NAHUM. Pineas?!
- MILKA. See ongi tema!
- KUNINGAMEES (*kõigutab pead*).
- ASGAD! See hulgas!
- SEKANJA. Õnnistatud olgu sinu sissetulemine!

Eesriie.

Aleksander Uurits

1

Kui meie kodumaalise kunsti-elu rajaja Ants Laikmaa, tol ajal õieti Hans Laipmann, 1903. aasta kevadel Tallinas avas kahekuulise joonistamise ja maalimise kursuse, mis elava osavõtu tõttu sama aasta sügisest peale muutus pidevalt töötavaks ateljeekooliks, tõi see kokku väga mitmekesise kunstihuviliste kogu, kelle lähem kokkupuutumine, koosviibimine, koostöötamine üheväärsetena mõnel muul alal või mõnes seltskondlikus ettevõttes vaadeldaval ajal vaevalt oleks võinud tulla kõne alla. Ühelt poolt ligi kümmekond kohalikku sakslast, koguni mõned aadlikud, nende seas kolm juba välismaal kunstihariduse saanud daami, teiselt poolt pisut suurem arv eestlasi — ametnikest, õpetajatest ja kodanlike perekondade naisliikmetest kuni kooliõpilasteni ja töölisteni. Selles seisuse, hariduse, kutsete ja vanuse poolest ainulaadses, siin seni nägematus, tollé aja kohalike harjumuste ja vaadete seisukohalt mõnel määral otse „võimatus“ kirjus kogus, keda oli kokku toonud osalt tõeline sügav huvi ja armastus kunsti vastu, osalt teatav seltskondlik, „hea“ perekonna kommete juure kuuluv pinna-pealne kunstiharrastus „koduseks tarvitamiseks“, äratas oma andekusega kohe

alguses tähelepanu kogu õpilaskonna kõige noorem liige — 14-aastane Aleksander Uurits, kes oma õpinguid alustades Ants Laikmaa juures oli veel kohaliku linnakooli teise aasta kursuse õpilane. See tähelepanu, ühendatud järjest tõusvate, tema nimega seotud tulevikulootustega, oli siit peale, peagi ulatudes väljaspoole Ants Laikmaa ateljee seinte vahelt, Uuritsa lahutamatuks kaaslaseks ja saatjaks kogu ta kunstiõpingute aja kestel, töustes üldiseks tunnustuseks avalikkuse poolt meie pöördelise tähtsusega kunstinäitustel 1909. ja 1910. aastal. Kahjuks — neid lootusi suutis ta järgnevalt täita vaid osaliselt. Raske, traagiline elusaatus, kurbloolisemaid meie kunsti rahvuskooli ajaloo, murdis ta enne, kui ta oli suutnud tõusta ja areneda oma küpseima loomisjärguni, oma võimete kõrgtasemeni.

Aleksander Uurits (kirikuraamatutes esineb perekonnanimena Uurits) sündis 30. aprillil (12. mail) 1888. aastal Tallinna kaugemal aguliserval — Liivamäel — kehva sõiduvõimehe Kaarel Uuritsa ja tema teise abikaasa Leeno, neiuna Dengo, vanema pojana. Oma esimese hariduse sai ta kohalikus nelja-aastase õppekavaga Martin Lutheri vaestekoolis, mida koolijuhataja nime järgi tavaliselt kutsuti Ravingi kooliks. Lõpetanud selle, astus ta 1902. aasta sügisel Katarina II

nimelisse linnakooli (kõrgemasse algkooli), milles õppis veel ühe aasta, läbi tehes esimese klassi vanema jao, s. t. teise õppeaasta kursuse. Elavat huvi kunsti vastu tundis ta juba poisikesena ning linnakoolis oli ta joonistamisoskus, mis väljendus eriti portree alal, kaasõpilaste poolt üldiselt imeteldud. Kui siis teatavaks sai Ants Laikmaa kavatsus avada joonistamise ja maalimise kursus (sellekohane kuulutus ilmus ajalehtedes), olid just kaasõpilased need, kes soovitasid Uuritsale, et ta näitaks oma joonistusi Laikmaale ning püüaks viimase juures saavutada õppimisvõimalusi kunsti alal.

Esitatud joonistused täitsid kõigiti oma ülesande. Laikmaa avastas Uuritsas — oma sõnade järgi — „hiilgava talendi“ ning märtsikuus 1903. aastal alustas Uurits tema juures kavakindlaid kunstiõpinguid. Omades kauni blondi välimuse ning sünnipärase sarmi esinemises, muutus see noorem kunstiõppur peagi meistri enese ja kogu ateljeerahva lemmikuks. Teda hakati kutsuma „printsiks“ — viidates sellega ühtlasi temale kui tulevasele meistrile, kui Laikmaa tööjärglasele kunstiloomingus. Ning kui sama 1903. aasta detsembris Laikmaa Provintsi muuseumi ruumides korraldas esimese oma õpilastööde, ligemale 200-numbrilise näituse, välja pannes ka kogu oma teoseid, mainiti ajakirjanduses esmakordselt ka Uuritsa nime. Nimelt tõi Tallinna mõjukaim ajaleht „Teataja“ M. Martna sulest näituse kohta pikema ülevaate, selles välja tõstes ka Uuritsat kui üht lootustandvamat jõudu õpilasperes.

Ants Laikmaa ateljeekooli jäi Uurits kolmeks aastaks — 1906. aasta kevadsemestri lõpuni, edenedes võimetelt — seda tõendavad säilinud joonistused ja pastell-etüüdid — otse üllatava kiirusega. Need aastad polnud talle kerged. Linnakoolist oli ta küll lahkunud juba 1903. aasta kevadel õppeaasta lõpul, et paremini edasi jõuda kunstiõpingutes, ent peagi pidi ta mõtlema teenistuse ot-

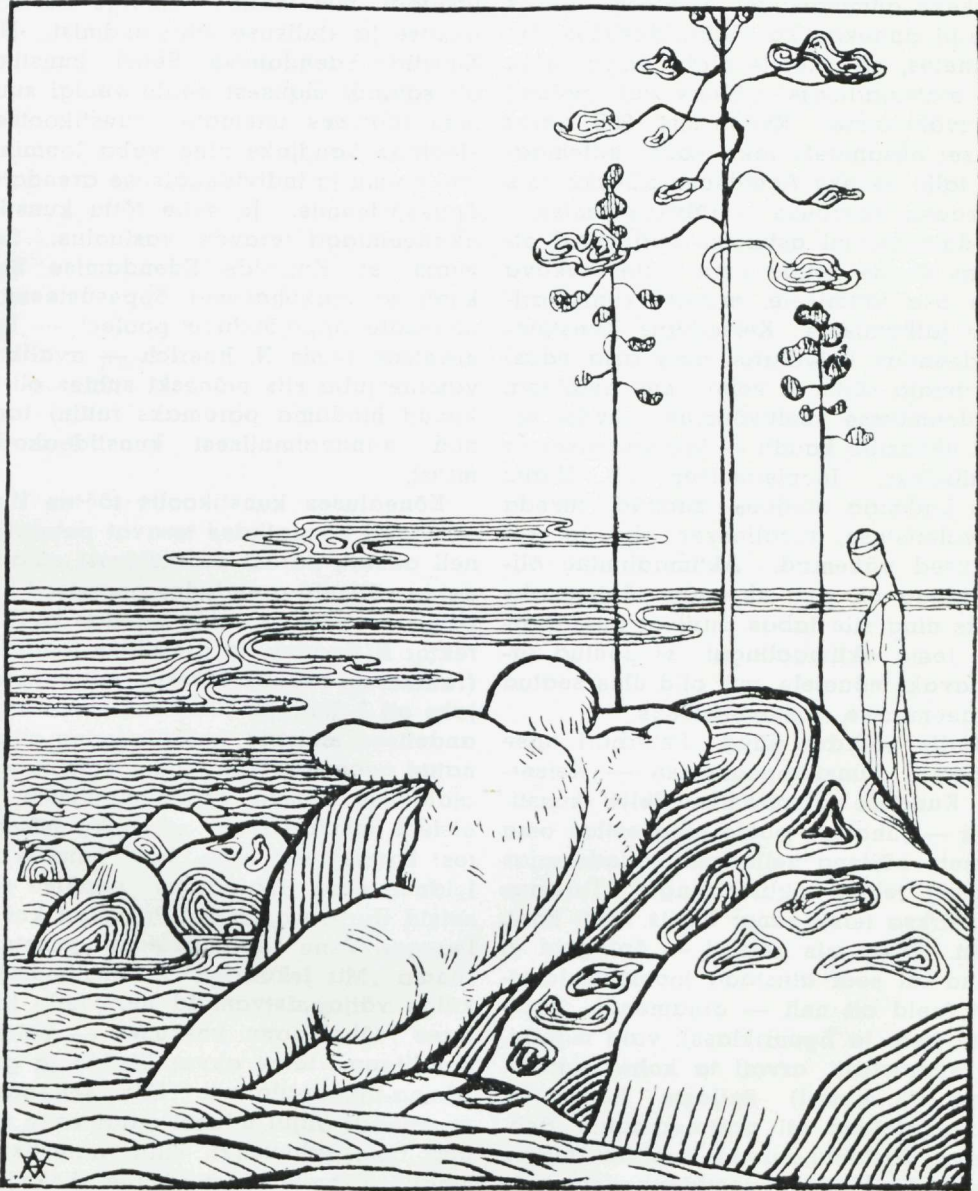
simisele, sest ainelise kehvuse tõttu hakkas vanematel ülejõu käima teda ta edasipüüetes täiel määral abistada. Vähese koolihariduse tõttu polnud aga teenistuse leidmine kerge, pealegi ei vatanud ta iseloomule kantselei- või kontoritöö, mille saamiseks tal vahest oleks olnud kõige enam väljavaateid „puhta“ töö alal. Uurits oli selleks liiga iseseisev, liiga suurejooneline, liiga vabadustihkav. Ning pärit proletaarlikust ümbusest, oli talle vastumeelt väikesepalgalise „kantseleiroti“ amet, eriti silmas pidades algava Vene esimese revolutsiooni õhkkonda, mille üheks ideoloogiliseks avalduseks oli — vene vabameelse haritlaskonna mentaliteedi mõjul — püüd „minna rahva hulka“, sulada kokku töötava lihtrahvaga. Nii näemegi Uuritsat 1904. aasta suvel töötavat maalrina — peamiselt sisedekoratsiooni alal — maalermeister Bersmanni juures, siis aga — kogu 1905. aasta kestel — „Volta“ vabrikus mehaanika-õpilasena ja rauatreialina. Ta teeb kaasa sama aasta revolutsioonilise tööliikumise, tutvub selle juhtidega ning algab varsti ka kaastööd graafiliste joonistuste — vinjetide ja karikatuuride — näol selle liikumisega seotud väljaannetes, eeskätt J. Lilienbachi toimetatud albumites ja poliitilistes pilkelehtedes.

Ants Laikmaa, kuigi ise revolutsiooniliselt meelestatud rahvuslane ja Tallinna tööliste usaldusmees, ei näinud meeleldi säärast Uuritsa proletariseerumist ning, hinnates kõrgelt ta kunstilist andekust, oli — juba varsti pärast Uuritsa astumist ta õpilaseks — nõudma hakanud, et Uurits püüaks eratunde võttes täiendada oma üldharidust, võimaluse korral astuma gümnaasiumi ning selle lõpetamise järel kunstiakadeemiasse. Neid nõuandeid oli Uurits ka mõnel määral arvestanud, kuid järgnenud kahekordne töö — päeval vabrikus ja öhtul ateljees — ei annud kavakindlamaks üldhariduslike teadmiste täiendamiseks kuigi suuri võimalusi. Laikmaa pealekäimisel lahkus viimaks Uurits 1906. a.

Foto Partkas

Aleksander Uurits 1913. aastal

A. Uurits

Kalevipoeg ja saarepiiga

1909

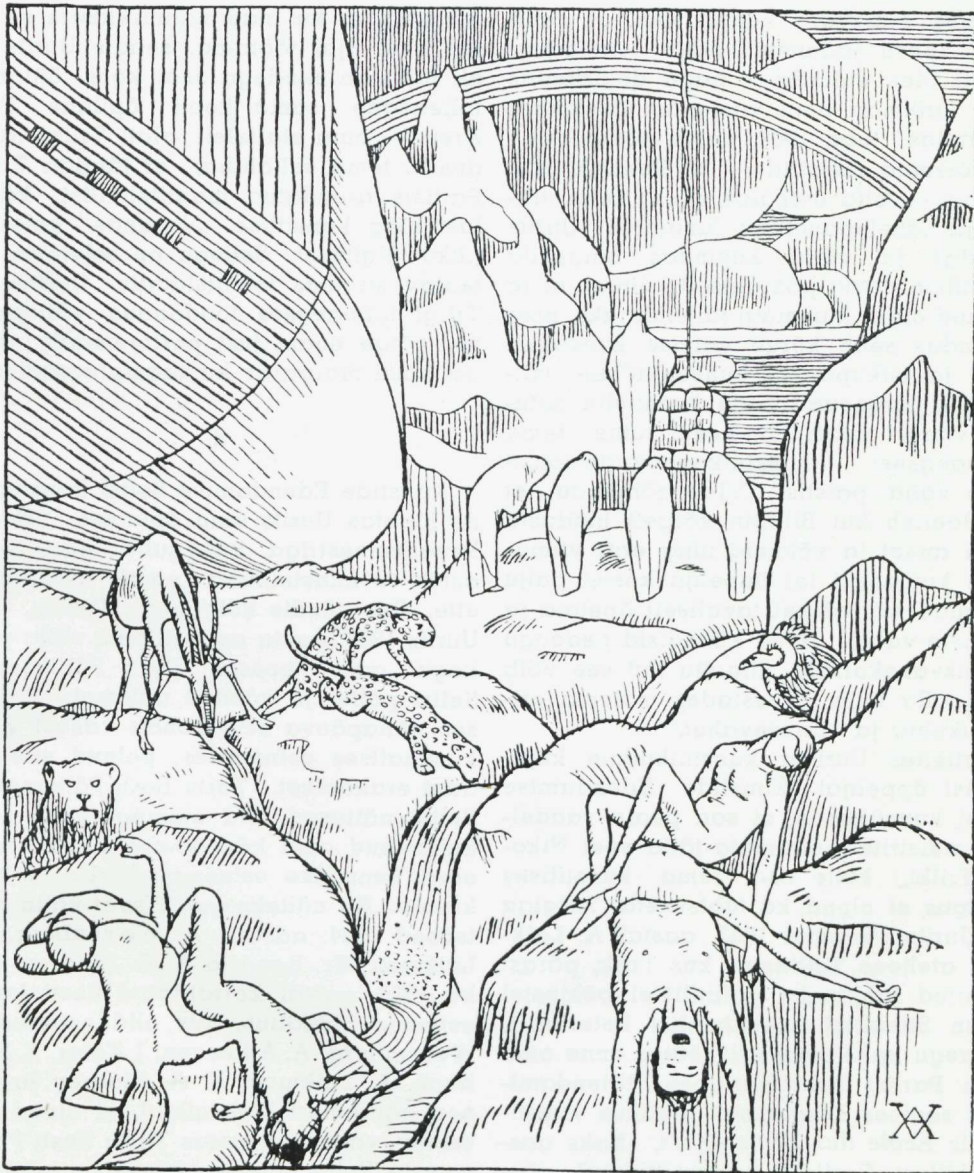
algul, pärast eelnenud Tallinna tööliste suurt üldstreiki, vabrikust ning hakkas tunniandjate kaasabil valmistuma astumiseks gümnaasiumi 5. klassi. Uurits oli küll andekas ka üldhariduslikes õppeainetes, eriti keelte alal, väga nõrk aga matemaatikas, milleks tal polnud vastuvõtuvõimet. Kui ta siis 1906. aasta sügisel eksamitele läks, saigi matemaatika talle selleks Achilleuse päkaks, mis tõi kaasa äparduse — läbikukkumise.

Gümnaasiumi astumise nurjumisel otustas Uurits asuda oma tulevikukava teise osa täitmisele, nimelt kunstihariduse jätkamisele Keiserlikus Kunstideakadeemias Peterburis, ning asja edasi lükkamata sõitis ta kohe Vene pealinna. Akadeemiasse vastuvõtmine sündis samuti eksamite kaudu — joonistamises ja maalimises. Joonistamises oli Uurits Ants Laikmaa ateljees saanud tüseda ettevalmistuse, maalimises olid ta kogemused vähemad. Aktimaalimine õlivärvidega oli aga eksamite tähtsamaks osaks ning siin tabas Uuritsat uus äpardus: tema aktimaalingut ei peetud rahuldavaks nõuetele, mis olid üles seatud akadeemiasse vastuvõtmiseks.

Uurits pöördus nüüd Peterburi teise kõrgema kunstiõppeasutuse — Keiserliku Kunstide Edendamise Seltsi kunstikooli — juhatuse poole ning esitas oma võimete näitena sellesama, akadeemias eksamil tehtud aktimaalingu. Tulemus oli märksa teissugune: Uurits võeti kooli vastu. Ning mis peasisi — õpinguid ei tulnud tal seal alustada joonistusklassidest (neid oli neli — ornamendi-, kapiiteeli-, pea- ja figuuriklass), vaid mõõdu- des viimastest arvati ta kohe natuurklassi (5. klassi) õpilaste koosseisu, kus juhatajaks oli portreemaalija Bobrovsky. Vastuolu, mis nii avaldus Uuritsa võimete hindamisel kunstideakadeemia ja selle kooli juhatuse vahel, on kergesti mõistetav. Tolleaegne akadeemia oli oma õppeviisides ja kunstivaadetes veel mitmeti kinni eelmise sajandi vana-akadeemilise kooli köidikuis, mis nõudis piinlikku täpsust joones ja vormis ning

ranget tonaalsust maalimises ja üldse realiteedi edasiandmises. Uurits oli aga Laikmaalt omandanud moodsema käsituslaadi, mis taotles eelkõige karakterlikkuse ja elulisuse edasiandmist. Ning Kunstide Edendamise Seltsi kunstikool oli sajandi algusest peale veelgi suuremas ulatuses uuemate kunstikontseptsioonide kandjaks ning vaba loomingulise vaimu ja individuaalsuse arendajaks õppesüsteemis. Ja selle tõttu kunstideakadeemiaga teravas vastuolus. Seda enam, et Kunstide Edendamise Seltsi kooli ta ajakohasema õppesüsteemi ja nimekate õppejõudude poolest — kooli eesotsas seisis N. Roerich — avalik arvamine juba siis mõneski suhtes oli hakanud hindama paremaks rutiini tardunud vanavaimulisest kunstideakadeemiast.

Kõnealusel kunstikoolis töötas Uurits — sageli kannatades teravat puudust — neli aastat, pärast natuurklassi oma annet ja võimeid arendades peamiselt kompositsiooniklassis, mida juhatas kooli direktor N. Roerich, ja graafilise joonistuse (raamatugraafika) klassis, mille juhatajaks oli I. Biliibin. Need mõlemad suureandelised meistrid, kelle looming oli suunatud peamiselt Vene muinasaja ja varaajaloolise ajastu esilemanamisele, kes otsisid inspiratsiooni mineviku hämaratest kaugustest ning kes kumbki olid leidnud oma isikupärase eepilise stiili, seisid Uuritsa asumisel Peterburi kui tolleaegse Vene kultuurseima kunstnike rühma „Mir Iskusstva“ („Kunstimaailm“) kõige väljapaistvamaid loovjõude laialdase tähelepanu keskuses — esimene maalijana, teine akvarellistina ja graafikuna-illustraatorina. Eriti sellepärast, et sajandi algul mitmel maal esile tõusnud tung rahvusliku stiili, aimestiku ja omapära järele kunstis, mille üheks jõulisemaks avalduseks oli pöördumine vana rahvakunsti loomingulise vaimu otsimisele ja kunstilisele taaselustamisele, vahest tugevamalt kui kuskil mujal oli maksvusele pääsnud Venemaal. Seesama tung erilisel rahvusloomingu

A. Uurits

Pärast veeputust

1909

järele, mis Soomele andis A. Gallén-Kallala ja Norrale Gerh. Munthe. Ning mis Eestis samal ajal oli tõuketeguriks ulatusliku aktsiooni alustamiseks kunstilise ainelise vanavara kogumisele, et vana eesti kunsti jäänuste najal „mõndagi uuesti üles ehitada“, nagu deklareeris Ants Laikmaa oma vastavas üleskutses „Teatajas“ juba 1903. aasta novembris.

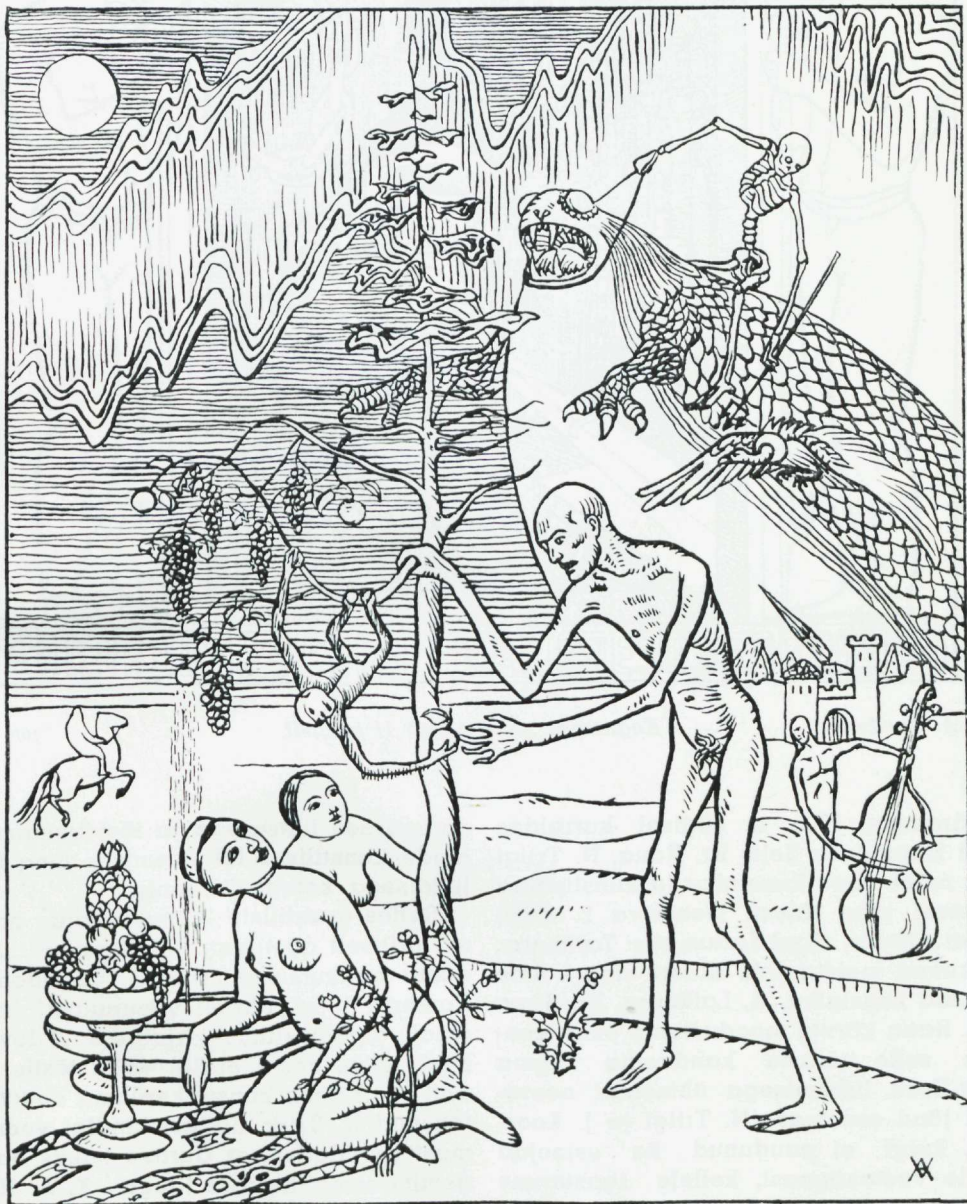
Mõlemad meistrid — N. Roerich ja I. Biliubin — olid eelkõige need, kelle erksal ja tähelepanelikul juhatusel Uurits avastas ja välja kujundas omaenda kunstilise *credo* põhialused, ilma et ta saanud oleks kummagi jäljendajaks, ning omandas selle kõrge vaimse kunstikultuuri ja isikupärase kunstnikuilme, millega ta järgnevalt meie kunstielu astudes vahest enam kui keegi teine tema kaasaegsest kunstnikegeneratsioonist kohe välja paistis. Tuleb rõhutada, et nii Roerich kui Biliubin kõrgelt hindasid tema annet ja võimeid ning eriti viimasega kujunesid tal õppeaja kestel palju lähemad suhted kui tavaliselt õpetaja ja õpilaste vahel. Need küündisid peaaegu sõprusvahekorraneni, niipalju kui see võib kõne alla tulla, arvestades mõlema eriseisukohta ja vanusevahet.

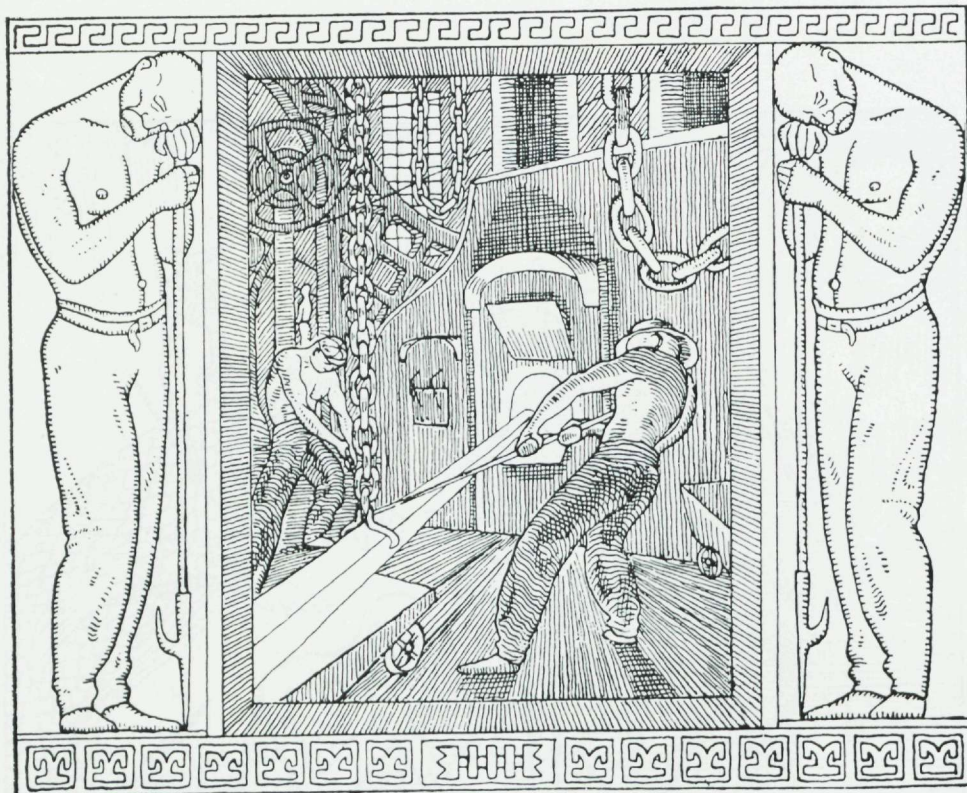
Eritelles Uuritsa kunstnikuilme kujunemist õppeajal Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis, ei saa peale vaadeldud meistrite mainimata jätta veel Nikolai Triiki, kelle osa tema kunstilises arengus ei olnud ka tähtsusetu. Triigiga oli Uurits tutvunud 1905. aastal A. Laikmaa ateljees Tallinnas, kus Triik, pärast sunnitud lahkumist poliitilistel põhjustel parun Stieglitzi kunstikoolist Peterburis, peaaegu kaks semestrit töötas enne oma sõitu Pariisi kunsti hariduse täiendamiseks sealses kõrgemas riiklikus kunstikoolis *Ecole des Beaux-Arts*. Kaks aastat hiljem Pariisist tagasi tulnud, elas Triik ajavahemikus 1908. aasta sügisest kuni 1910. aasta sügistalveni peamiselt Peterburis, seejuures ühes majas Uuritsaga, ning seal töötasid nad sageli ühist modelli kasutades kodus või jälle Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis, kus

Triik käis vahetevahel natuurklassis akti maalimas, samuti aga ka N. Roerichi klassis ja prof. V. Maté ofordi-klassis. Uurits oli huvitatud eriti Triigi maali tehnikast ning kui nad natuurklassis sattusid ühel ajal töötama, seadis Uurits — nii jutustab nendega seal koos töötanud tolaaegne sama kooli õpilane Peet Aren — oma staffelei alati Triigi lähedusse, tema seljataha, et jälgida Triigi Pariisis arendatud maali tehnilist käsitlust ning kunstilise ülesande koloristlikku tõlgitsust. Sellega on seletatav ka teatav sugulus loomislaadis Uuritsa ja Triigi tolaaegses toodangus, väljapaisetev kõige enam just portreemaali alal, ent hästi märgatav ka raamatugraafikas.

2

Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis lõpetas Uurits oma õpingud 1910. a. kevadsemestriga, kuid juba enne seda astus ta kunstnikuna eesti avalikkuse ette. See sündis kõigepealt Tartus, kus Uurits 1908. aasta augustikuus välja pani kogu oma teoseid Eesti Põllumeeste Seltsi põllu- ja käsitöö näitusel. Säärasel, tänapäeva seisukohalt vahest väga kummalises esinemises, polnud siis midagi erakordset. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näitused olid ammu enne seda kujunenud oma käsitöö-osakonna kaudu eesti kunstnike esinemiskohaks avalikkusele. Nii näiteks panid seal välja oma teosed 1904. aastal A. Weizenberg, A. Laikmaa, Kr. Raud ja K. A. Hindrey ning ka 1906. aastal korraldatud Eesti kunsti esimene üldnäitus, kus olid esitatud A. Weizenberg, A. Adamson, J. Köler, K. Maibach, A. Laikmaa, K. A. Hindrey ja mõned nooremad kunstnikud, ei olnud iseseisev, vaid moodustas Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näituse kunsti ja kunstikäsitöö osakonna. Uuritsa osavõtt esmainsinutud 1908. aasta näitusest oli kõigiti edukas: ta sai kõnealuselt põllumeeste seltsilt oma „maalimise tööde eest“, nagu on üteldud temale välja antud vastavas diplomis, esimese auhinna — 40 rubla.

A. Uurits

Koguteose „Ääsi tules“ II kaanelt

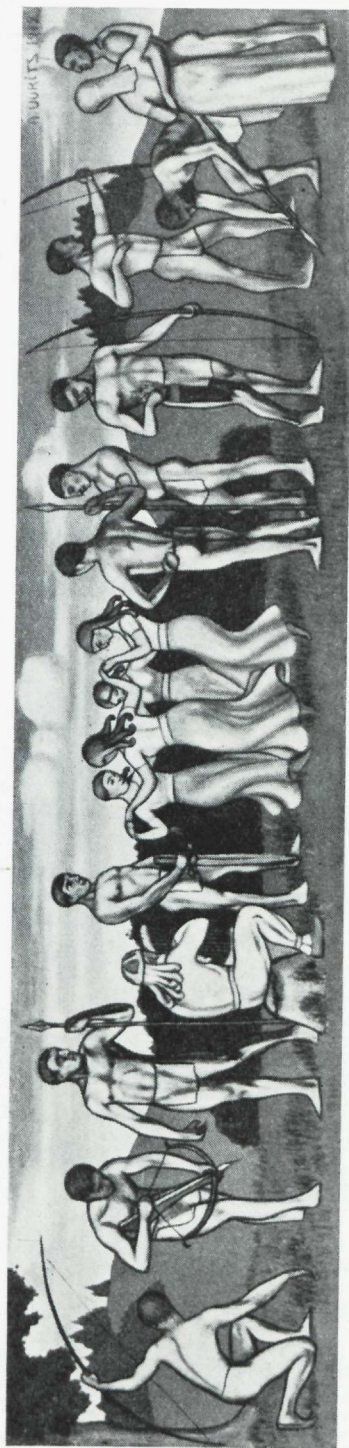
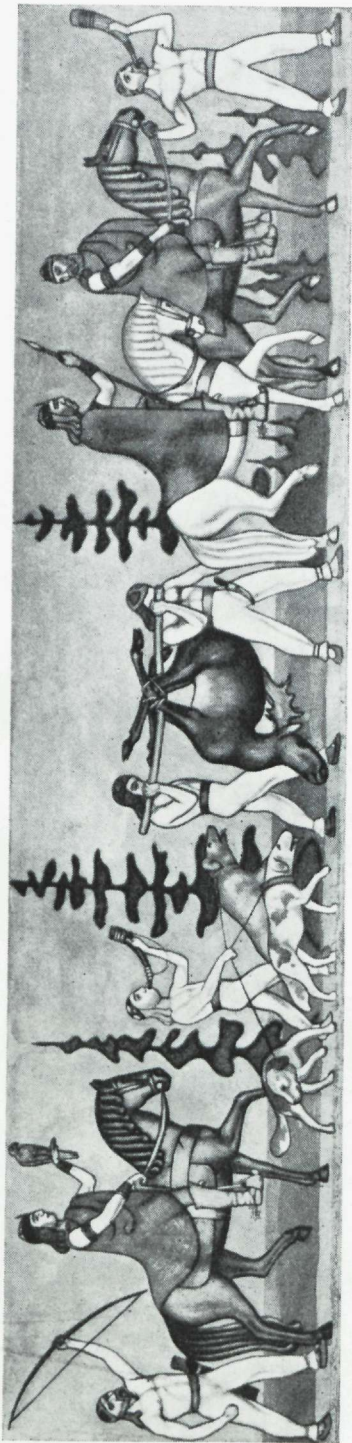
1910

Järgmise, 1909. a. sügisel korraldas Eesti Kirjanduse Selts Kr. Raua, N. Triigi ning mõne teise kunstniku ja kunstisõbra õhutusel juba täiesti iseseisva 2. Eesti kunsti näituse, algul Tartus, siis Tallinnas. Lahkunud meistri Joh. Köleri ning kolme vanema kunstniku, A. Laikmaa, Kr. Raua ja P. Raua kõrval moodustasid oma teostega selle näituse kandvama tuuma Noor-Eesti liikumisega ühinenud nooremad jõud eesotsas N. Triigi ja J. Kooriga, kuigi ei puudunud ka esinejad nende vastasrinnast, kellele igasugune „modernism“ oli vastuvõtmatu. Uurits esitas sel näitusel rea graafilisi sulejoonistusi Eesti mütoloogia, Vana Testamendi ja sümbolistlikel teemadel ning sai üksmeelse tunnustuse osaliseks osalt oma ainetuudusega, peamiselt aga

omapärase lihtsusega ja tõsidusega teemade kunstilises tõlgitsemises ning leidlikkusega kompositsioonis.

Selles graafiliste lehtede sarjas äratasid eriliselt austavat tähelepanu „Soodoma hukkumine“ (teisiti „Soodom ja Komorra“) ja „Pärast veeuputust“, mida oma arvustuslikus kirjutuses „Päevalehes“ teiste seast eraldi välja tõstis sel ajal Noor-Eesti kunstnikerühma *doyen*'iks tõusnud N. Triik, ühtlasi kindlat veendumust avaldades, et Uuritsa isikus on tegemist esmajärgulise jõuga. K. A. Hindrey, näituse kohta „Postimehes“ sõna võttes, rõhutas samuti Uuritsa jõulisust, fantaasiat ja sügavamõttelisust, eriti tähelepanu juhtides lehele „Kalevipoeg ja saarepiiga“. Samasuguse lugupidamisega hindas Uuritsat suur kunstisõber

Foto Parikas

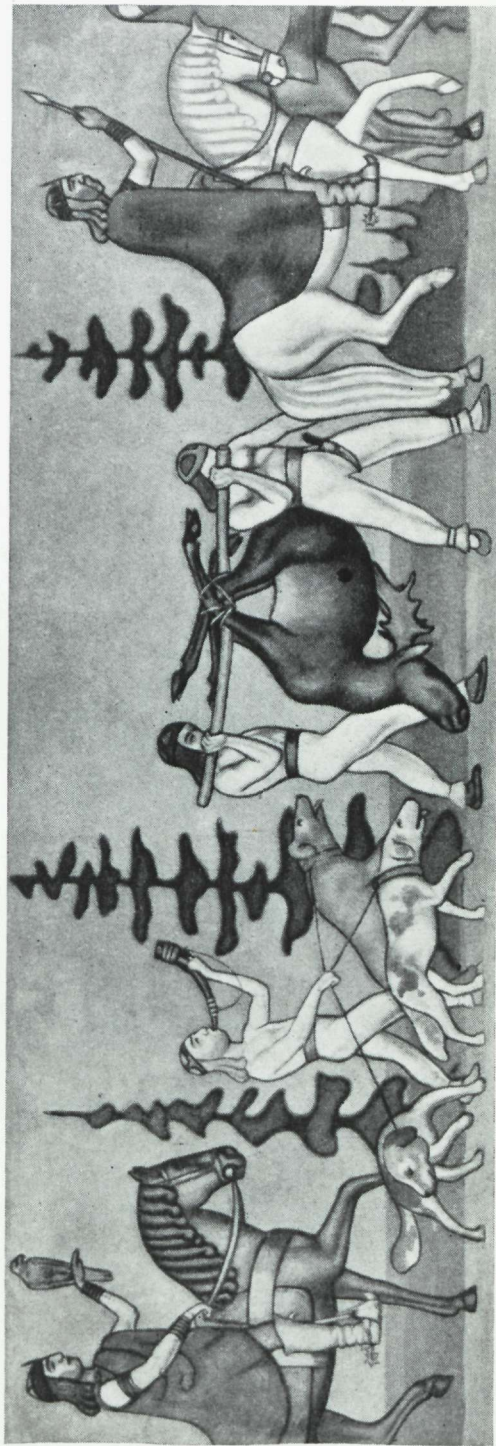

A. Uurits

Pannood „Jahilt tulek” ja „Kandle helidel”

Õiti, 1912

Foto Parikas

A. Uurits

Keskosa pannoost „Jahilt tulek”

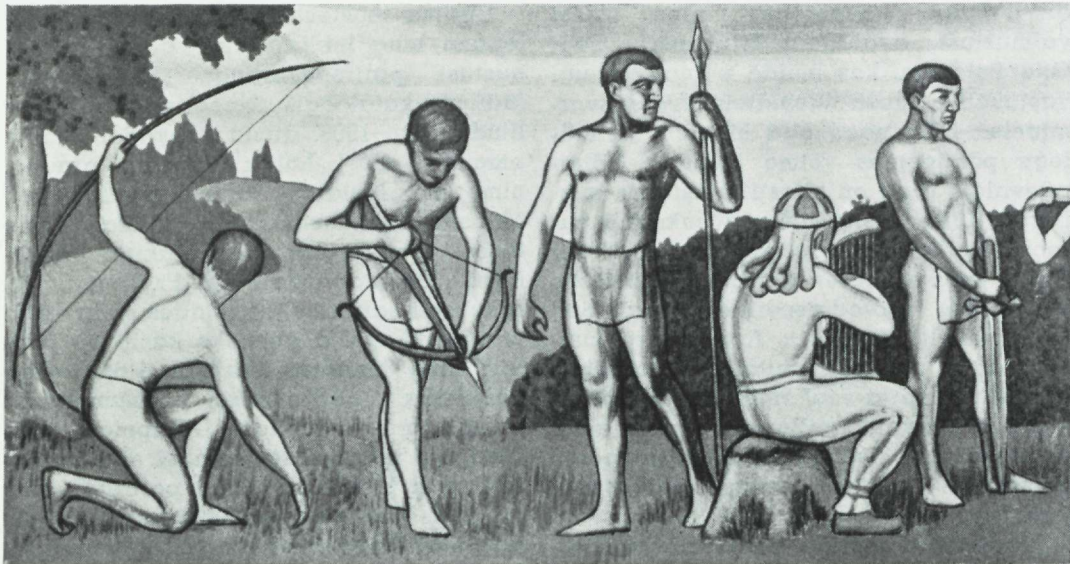
Õit, 1912

dr. J. Luiga „Päevalehes“ ning otsest vaimustust avaldas „Virulases“ isegi Otto Peterson, kes muide polnud sugugi vastuvõtlik kunsti uuematele avaldusvormidele. Kõik need olid hinnangud, millega põhijoontes võime ühineda tänapäevalgi. Ning on täiesti mõistetav, mispärast 1910. aastal ilmuma hakanud euroopalist kultuuri taotlev ajakiri „Noor-Eesti“ oma esimeses numbris välja tõstis ka Uuritsa, reprodutseerides temalt neli lehte sellelt näituselt. Arvatavasti kuulub samal näitusel esitatud graafiliste joonistuste sarja veel siinjuures reprodutseeritud „Laulik“, mille omapärane ainetõlgitus ja sisutihe kompositsiooniline ülesehitus tohiks seista väljaspool kahtlust.

Vaadeldud näituse puhul avaldas arvustus heatahtlikku soovi ja lootust, et Uurits peagi oma andest ja võimetest samal määral tunnustust annaks ka maali alal. Nende lootuste teostumine ei lasknud end kaua oodata. Järgneva, 1910. a. hilissügisel ajakirja „Noor-Eesti“ toimetuse poolt Tartus, Valgas, Pärnus ja Tallinnas korraldatud 3. Eesti kunsti näitusel, millest osavõtjad kuulusid kõik uuemate kunstivoolude edustajate hulka, esines Uurits juba maalijana, sejuures kelleski mitte esile kutsudes pettumustunnet. Hoolimata pahatahtlikust kõmüst, mis tekitati selle näituse ümber mõne ametivenna poolt eesmärgiga varju heita näitusest osa võtnud kunstnike võimetele ning vaatamata viimaste moodsele, impressionismi ja järelimpressionismi kontseptsioonidele rajatud käsitlusele, võõrale ja raskesti mõistetavale meie tolleaegsele, kunstiküsimustes vähekoogenevud seltskonnale, oli see esinemine Uuritsale, nagu teistelegi Noor-Eesti esirinde kunstnikele, üldiselt siiski edukas. Kuigi see näitus ei suutnud veel suurt publikut lähendada, juure tõmmata kaas-aegsele kunstiloomingule, leidis see siiski tunnustamist, poolehoidu ja koguni harrastust vähema haritlasgrupi poolt ning üldse „murdis jää“ uue kunsti vastuvõtuks eesti seltskonnas.

Uuritsa teostest äratas eelkõige tähelepanu ning leidis üldist austavat tunnustust portreemaaling „Mulatipoiss“ (näituse kataloogis „Neegriipoiss“), maalitud juba 1909. aasta kevadel, mille omandas dr. J. Luiga ning mis praegu, nime all „Mulatt“, kuulub Eesti Rahva Muuseumi kunstikogude hulka. Selle teose tõstis välja ka ajakirja „Noor-Eesti“ kunstiarvustaja dr. Fr. von Stryk, rahvuselt sakslane, nimetades seda väga maitserikkaks ja peeneks käsitluse poolest ning hinnates Uuritsat üldse väga andekaks portretistiks. Tunnustavalt märkis ta ka üliõpilase J. Depmani portreed, ent kummalisel kombel ei rahuldanud teda kunstniku „Ema portree“, mis on küll teostatud etüüdlikumalt, siiski aga hindamisväärtne oma käsitlusliku tugevuse ja elulise karakterlikkusega. Peale mainitud suuremate portreemaalingute õlis, millest „Mulatipoiss“ täie õigusega üksmeelse austava hinnangu osaliseks sai samuti palju hiljemgi — Eesti kunsti 1. ülevaatenäituse puhul 1919. aastal (A. Alle nimetas seda siis liialdavalt isegi kogu näituse *chef-d'oeuvre*'iks), olid Uuritsalt Noor-Eesti näitusel veel mõned joonistuslikud pastellportreed, eesotsas Konst. Lepa hästiõnnestunud profiilportreega, ning rida värskeid maastiku-etüüde Otepäält ja Pühajärvelt. Üks viimastest — „Kabel“ — kuulub praegu Eesti Kunstimuseumi kogude hulka.

Kuigi Uurits sel näitusel graafiliste joonistustega ei esinenud, töötas ta kõnealusel ajal võrdlemisi palju raamatugraafika alal, üheväärselt N. Triigiga või pigemini vahest enamgi, määrates meie tolleaegse väikesearvulise kaunistatud raamatu kunstilist välimust. Märkigem neist töödest tähtsaimatena kaanejoonistusi koguteosele „Ääsi tules II“, K. E. Söödi ja G. Suitsu koostatud antoloogiale „Eesti luule“ (mõlemad ilmusid 1910. a.) ning 1911. aasta rahvatähtraamatule „Külvaja“, mis kõik kuuluvad kogu meie senise raamatugraafilise toodangu tippsaavutuste hulka omal alal.

A. Uurits

Fragment pannoost „Kandle helidel”

Õli, 1912

Seejuures toonitagem: vaevalt kunagi hiljem on meie kunstnikud niivõrd tiheidalt püüdnud või suutnud siduda raamatu kaanejoonistuste kunstilist käsitlust raamatu enese sisulise küljega, kui see avaldub kolme mainitud raamatu juures ning on iseloomulik tolleaegsele raamatukunstile enam-vähem üldiselt. Lõpuks olgu väga omapärase tööna nimetatud veel „Päevalehe” 1910. aasta seinakalendri koloreeritud raamjoonistus inimelu käigu sümbolistliku kujutusega hällist hauani.

Eesvaadeldud Noor-Eesti kunstinäituse ajal ei olnud Uurits enam Eestis. Samal 1910. aasta sügisel, enne näituse algust, sõitis ta Pariisi, et tutvuda kaasaegse prantsuse kunstiga ning täiendada seal oma kunstiharidust kõrgemas riiklikus kunstikoolis *Ecole des Beaux-Arts*. Enam-vähem pidevast töötamisest selles koolis ei saanud küll asja, sest see vajab ju mõnesugust ainelist kindlustust. Ent nii nagu kogu meie kunstnike, kunstiopilaste ja kirjanike koloonial, kes tol ajal elas ja töötas või vähemalt töötada püü-

dis Prantsusmaa pealinnas, tuli Uuritsalgi varsti pärast sinnajõudmist kannatada terava puuduse all. Pealegi ta elujanuline, suurejooneline iseloom, millele oli võõras tagasihoidlikkus ja korrapärasus, oli raskesti ühendatav kavakindlusega, eriti oludes, kus peaaegu igapäev võidelda tuli olemasolu võimaluste eest. Ometi, hoolimata kõigest, õppis ja töötas Uurits mõnel määral ka Pariisis, ehkki meil selle töö tulemustest otseselt teoste näol ei ole lähemat ülevaadet.

Suvel 1911. aastal sattus Uurits pärast mitmesuguste elatisvõimaluste ärakatsumist viimaks äärmisse ainelisse kitsikusse ning pöördus siis avaliku kirjaga „Päevalehes” eesti seltskonna poole, juhtides tähelepanu neile üliirasketele tingimustele, milles kunsti õppivad eestlased Pariisis elama pidid, ühtlasi ette heites seltskonnale hoolimatust oma noorte kultuuriloojate vastu. Sel kombel üles tõstatatud küsimus leidis järgnevalt küll sõelumist ajakirjanduses, kuid reaalseid tulemusi eesti kunstirahvale Pariisis see ei toonud. M. Martna oma pikemas artik-

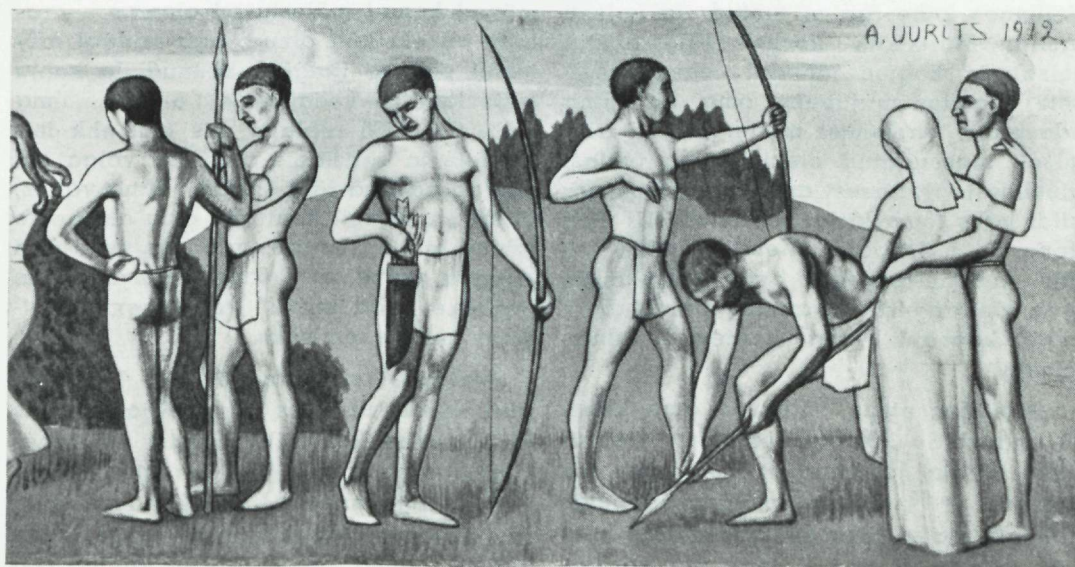
lis samas ajalehes soovitas koguni eesti kunstnikel välismaal mitte lootma jääda kodumaa toetusele, vaid ise püüda korraldada oma-abi. Selle nõuande tagajärjel asutati peagi Pariisis Eesti Kunstnikkude, Kirjanikkude ja Üliõpilaste Abiandmise Selts Välismaal, et aga selt-sile ei leidunud toetajaid liikmeid, siis polnud sellest peaaegu mingisugust tulu kellelegi. Mis puutub otseselt Uuritsasse, siis pääsis ta viletsusest tänu oma sõbrale Konst. Lepale, kes Tallinnas ühiste tuttavate seas korjanduse toime pani ja hätta jäänud kunstnikule Pariisi 100 rubla saatis, millega see seal tasuta sai hädapärasemad võlad ning kodumaale tagasi sõita.

Tallinna jõudis Uurits aastase ära-oleku järel 1911. aasta augustis. Siingi ei olnud tal esialgu palju midagi peale hakata, kuid pärast pisitöid sai ta viimaks aasta lõpul tõhusa tellimuse — kahe suuremõotmelise dekoratiivse panno maalimise spordiseltsile „Kalev“ ehitatavale majale Pirital. See hoone valmis 1912. aasta kevadel ning samal ke-

vadsuvel teostas Uurits mõlemad tellitud maalingud. Üks neist, mida võiksime nimetada „Jahilt tulek“, kujutab kolme ratsameest, arvatavasti muistseid Eesti vanemaid, koos sõjasulaste-jalamees-tega tagasitulekul jahilt, sulaste kandes jahisaagina põtra. Teisel pannool, mille nimeks võiks olla „Kandle helidel“, näeme muistse lauliku-kandlemängija muusika saatel vainul tantsivaid tütarlapsi ning relvadega — odade ja vibudega — harjutavaid noormehi. Mõlemad maalingud on veelkordseks tõenduseks Uuritsa suure kompositsioonivõime kohta, ühtlasi esitavad nad omapärast stiililist käsitlust, võrdlemisi lihtset, kuid veenvat ja jõulist oma pingeküllases joontemängus ja raskepärases, tagasihoidlikus koloriidis.

Kõnealune 1912. aasta, eriti selle kaks esimest kolmandikku, on üldse töörohke ja tulemusrikas. Peale pannoode „Kalevi“ seltsimajale loob Uurits veel kaks portreelist maalingut — värviküllase „Mustlanna“ (praegu Eesti Rahva Muuseumis) ja näitlejanna Erna Villmeri

Foto Parikas

A. Uurits

Fragment pannoost „Kandle helidel“

Õii, 1912

portree. Need mõlemad teosed omandab ta kunsti austaja ja toetaja dr. J. Luiga. Palju töötab ta ka graafika alal, luues väga huvitava ja stiilse sarja illustratsioone-sulejoonistusi eesti mütoloogia teemadel, mis järgmisel aastal suuremalt osalt ilmuvad M. J. Eiseni raamatus „Eesti muistsed jumalad ja vägimehed“, ning illustreerides mitu muud raamatut nagu M. Sillaotsa „Algajad“ ja mag. C. Recha muinasjutud värssides „Näki-neitsi“ ja „Rehepapp ja vanapagan“. Samast aastast on pärit veel omapärane fantastiline graafiline leht „Unenägu“ — üks neid visionäärseid kujutusi, mis võimaldab pilku heita kunstniku rahunutusse sisemaailma.

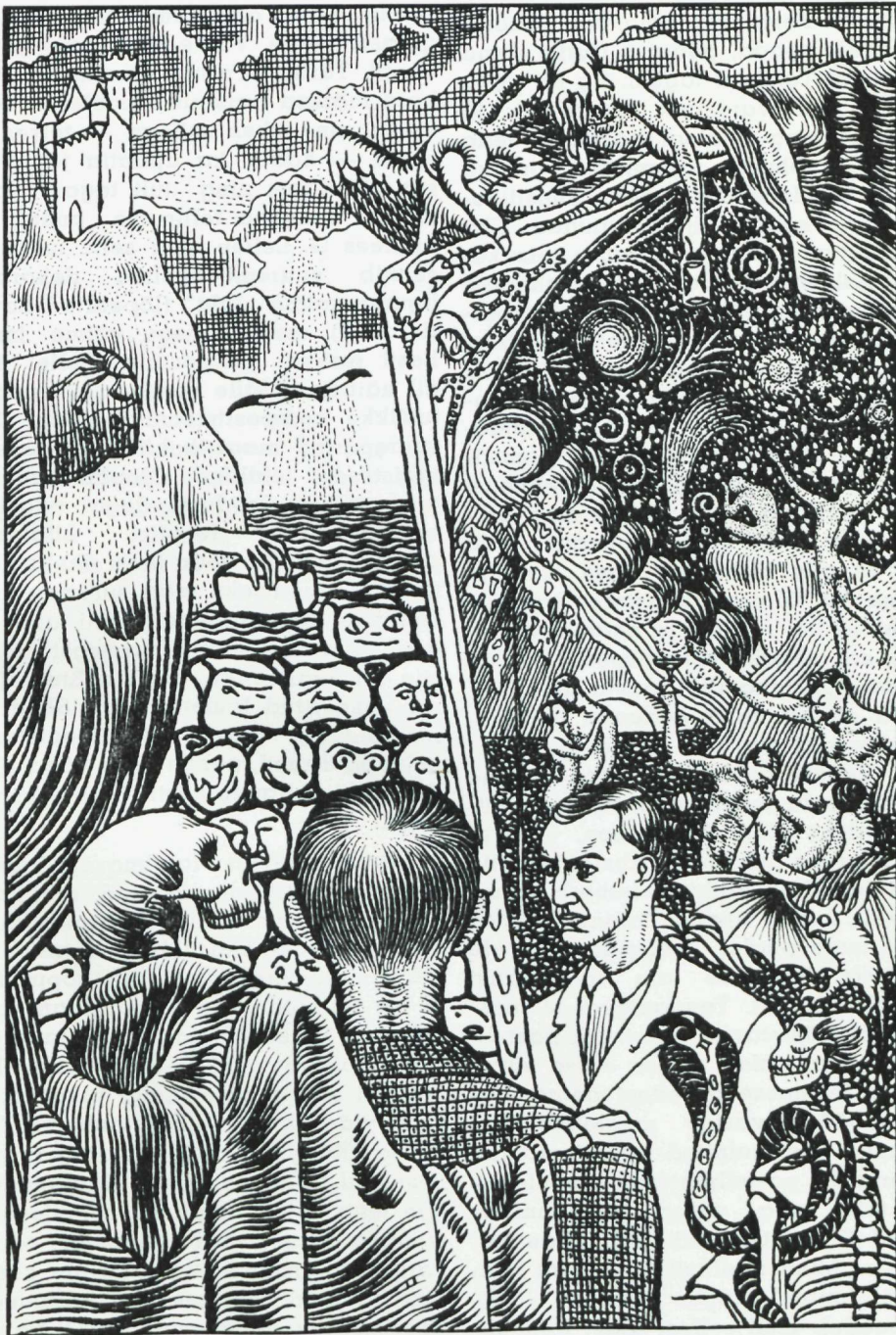
Sügisel, töövõimaluste kokku kuivades kodumaal, asub Uurits uuesti Peterburi. Ta töötab seal, jätkates stuudiumi maalikunsti alal, mõnda aega kunstnik A. Bernstein juures, ent see pole enam endine elurõõmus, ülevoolava tuju ja energiaga boheemlane, vaid väsinud alalisest ainelisest kitsikusest, lõputa näivast võitlusest igapäevase elatise eest ning peale muu masendatud raskesti parandatavast haigusest — ta pidurdamata eluviiside tulemus —, mida pealegi Tallinnas kohe ära ei tundud ja valesti arstiti. Märtsikuu keskel 1913. aastal seisab ta koguni lähedal enesetapmisele, lugedes nurjunuks oma elu ning edaspidist virelemist mõttetuks. Ta äärmiselt masendatud olekust ning ühtlasi ainelisest viletsusest annavad vapustava pildi kaks tema kirja, saadetud siis Tallinna dr. J. Luigale. Nendes pihib ta täie avameelsusega oma seisukorda, teeb lõpparveid eluga ning palub dr. J. Luiga kaasabi elust kergemalt lahkimiseks.

„Ma olen otsas,“ ütleb ta oma kirjas 15. märtsist. „Kardan, et olen. Iseäralikku midagi juhtunud ei ole, aga ma tunnen, et mu vastupidavus lõppema hakkab, ma ei jõua enesest midagi hoolida, minust ei saa midagi, ma kardan, mul ei ole enam usku enese võimisesse,

mu tervis on nõrk, ma arstin veel, aga kõik on tume, mu õppimisest ei tule midagi välja, mul pole midagi anda, ma olen väsinud. Saatke mulle midagi sissevõtmiseks, võib olla ma saan ehk veel vastu pidada, aga parem oleks kui viimne abinõu alati käepärast oleks. Loodan, et Teil võimalik on mu palvet täita, niisama ka, et Teil teada on, mis-sugune kõige paremini mõjub. Tõesti mul ei ole enam midagi loota...“

Kui sellele kirjale kohe vastust ei järgne, saadab Uurits juba 19. märtsil uue kirja. „Miks Teie ei vasta?“ küsib ta selle alguses, „mõtlete, et oli ainult mõõdaminev tuju. Ma ei olegi nii tujukas ja teiseks ütlesin ma, et ma seda just kohe täide ei saada, vaatame veel. Aga suurt küll enam ära teha ei ole...“ Ning edasi: „(Ma) ei saa ju ka kodus istuda ja (tervist) parandada, siis jäaks nälga, — peab igapäev hoolega mõtlema ja vaatama, kust lõunaraha saada, õhtul teed juua jne. Igatahes väga tõsine tegemine selle eluga, aga idiootlik — ei tea mis ilmaparandajat ma siis õige päästa katsun, kui ma juba tervena ei suutnud midagi ära teha... Ja kaotada pole mul midagi, oleks minevikuski mõned kenad mälestused olemas, — rahunu on elu küll olnud, aga midagi mõnusat pole ta ialgi pakkunud. Ja kahju selle läbi ka keegi suurt ei saa, ilma selle 600—700 rublata, mis mul ehk inimestele ja seltsidele üleüldse võlga on, võivad nad ka läbi saada.“ Ning väites, et tal „ju mingit kontrahiti oma elu peale tehtud ei ole,“ esitab ta lõpuks veel kord tungiva palve, et doktor talle saadaks „väheke head kihvti“ või vähemalt retsepti selle saamiseks.

Muidugi ei saanud dr. J. Luiga Uuritsale ei üht ega teist. Aga ta aitas elustüdinud kunstniku kriisist üle rahasaadetisega, mis võimaldas ajutist puhkust igapäevastest leivamuredest ning ravimiskuuri lõpuleviimist, ehkki see küll ei toonud kaasa tervise täielist restaureerimist.

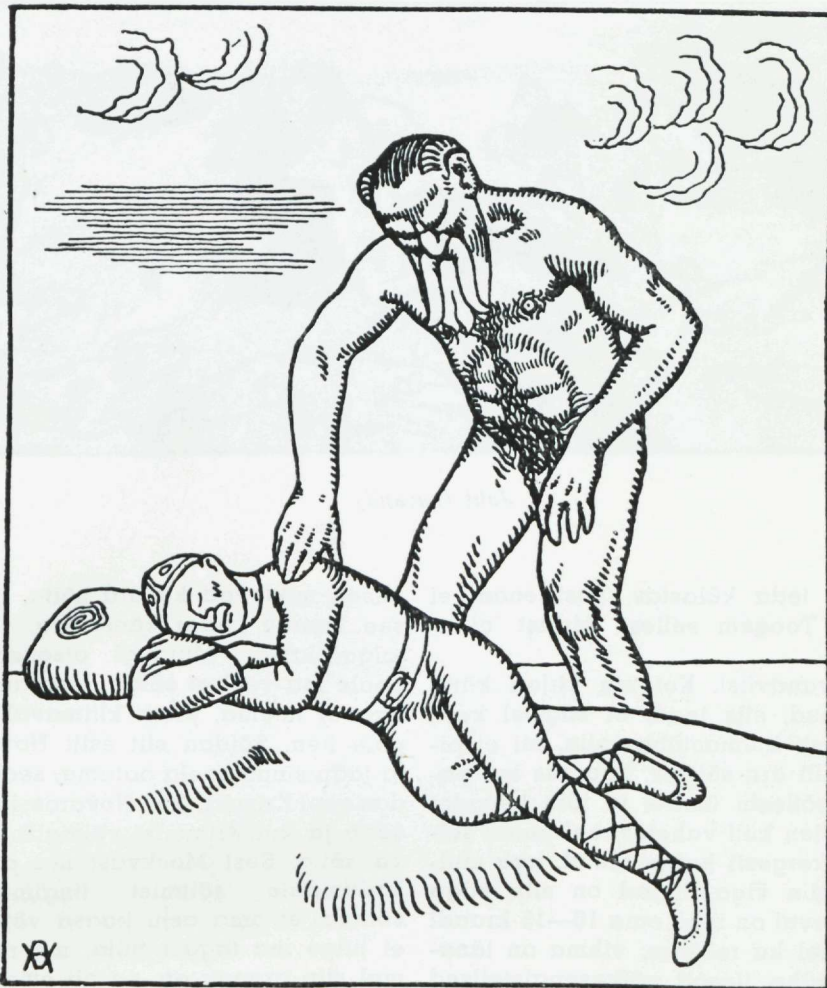

Suutmata Peterburis oma elu kindlamale järjele seada, pöördus Uurits sama aasta suvel Tallinna tagasi. Ta oli palju kaotanud oma varemast energiast ja elurõõmust ning pealegi hakkasid teda jälle varsti rõhuma rahamured, polnud ju siin teenimisvõimalused kunstiloomingu alal kuigi palju muutunud. Ehk kuigi muutunud, siis — Uuritsa seisukohalt — halvema poole, sest vahepeal olid Tallinna tagasi asunud või siia kindlamalt püsima jäänud mitu eelmistel aastatel välismaal viibinud kunstnikku A. Laikmaaga eesotsas ning sügisel lisandus neile veel N. Triik, kes kõik ülejäägiga katta suutsid meie kehva kunstisturu tarvidused. Suuremaid töötellimusi Uuritsal ei läinud korda saada ning järkjärgult ikka enam hakkas puudus teda järgnevalt alla kiskuma, ühes sellega kasvama ka tülpinud kunstniku apaatia ja tahtejõuetus. Tuli elada peamiselt laenudest, ent needki võimalused polnud ammutamatud ning 1914. aasta algul kujunes ta elu-olu juba peaaegu ligilähedalt sääraseks nagu ta Pariisi-aja lõpujärgul. Sellest poolnälgiva boheemlase elust tõmbas ta mainitud aasta suvel lühemaks ajaks välja Art. Adson, viies ta enesega kaasa puhkusele Ahmanite tallu Porhovi lähedal Pihkva kubermangus, kuid sealt tagasi tulnud Tallinna, jäi ta endiselt tuule peale. Sellepärast ei ole ka Uuritsa kõnealuse aja toodangust kuigi palju ütelda. Teadaolevatest teostest on väljatõstetavad meisterlik pastellmaaling „Haaremis“, milles erksa süvenemisega teemasse on edasi antud idamaine miljö ja vastav meeleline õhkond ning eesmainitud talu omaniku hr. Ahmani pastellportree. Joonistuslikest tõist aga vabas suletehnikas teostatud illustratsioonid Ed. Vilde humoreskile „Minu audients president Ivan Narodnoi juures“, kogus „Muiged“. Üldiselt puudub meil sellest ajast aga üksikasjalisem ülevaade.

Veenud Maailmasõja-aegse esimese talve väga rasketes oludes Tallinnas,

siirdus Uurits 1915. aasta suvel jälle sunnil algul oma ema kodukohta sugulaste juure Väike-Maarjasse ja sealt varsti Tartu. Tartus muutus ta seisukord märksa paremuse poole, ta sai tellimusi ning ühes sellega — teises ümbruses — kadus ka apaatia ja ükskõikus elu vastu ning tuli tagasi loomisrõõm. Suurema tellimuse annab talle ärimees G. Lellep ning selle tulemusena sünnib suuremõtmeline dekoratiivne figuurmaaling „Jaht“ (lõpetatud novembris 1915), mida praegu võime imetella Eesti Rahva Muuseumis. Sellel lõuendil näitab ta jälle eneses peituvaid ulatuslikke kompositsioonivõimeid, ühtlasi suurepärasest maastikukäsitlusest, asetades jahistseeni leidlikult Otepää kauni, pilvise, erksa loodustundega edasiantud suvemaastiku foonile. Liialdamata peame hindama seda teost üheks kõrgeimaks saavutuseks meie uuemas kunstis žanrilise kompositsioonimaali alal. Mõni aeg enne vaadeldud suurteost loob ta siin ka väärtusliku, hästi nähtud ja karakteriseeritud luuletaja K. E. Söödi portreemaalingu ning mitu joonistuslikku pastellportreed, nende seas väga elavalt skitseeritud Rannu köstri J. Kompuse näopildi.

Pikale veninud Maailmasõja laostaval mõjustusel kitsenenud olud, eriti arvuka hulga eesti haritlaste kutsumise tulemusena sõjaväeteenistusse, teevad Uuritsa töövõimalustele varsti jälle lõpu. Tartus ei ole tal mõne kuu pärast enam midagi teha, ta kunst ei leia enam tarvitajaid. Nüüd sõidab ta 1916. aasta algul Peterburi, ei suuda aga sealgi pikemaks püsima jääda ning asub kevadsuvel Moskvasse. Ka Vene teises pealinnas ei õnnestu tal rajada oma elu kindlamale järjele ning ta on sunnitud füüsilise tööga teenima elatist. Nii leiamegi ta seal varsti töötamas käsigranaatide sorteerijana granaaditööstuseks ümbermuudetud Olovjanišnikovi tehases, nimelt ka sellepärast, et pääseda mobiliseerimisest sõjaväkke. Samadel sõjateenistuslikel põhjusil töötasid temaga samas tehases

A. Uurits

Vanapagan ja Kaval Ants

1912

ühtlasi Ado Vabbe ning mõned eesti üliõpilased.

Halb tervislik seisukord sunnib Uuritsat aasta lõpul otsima võimalusi Moskvast lahkumiseks. See lähebki tal viimaks korda ning 1917. aasta algul sõidab ta Kaukaasiasse. Seal viibis ta üle aasta Ülem-Linda eesti asunduses Suhumi lähedal, teenides elatist osalt tööga ühes sõjaväe arstirohtude ladus, osalt kohalike jõukamate eestlaste portreeterimisega. Tervislikult ei too Kaukaasia

kliima talle aga küll kosumist, pigemini muutub ta tervis palju nõrgemaks seal juure saadud malaaria tõttu, mille kurnavate hoogude all ta järjekindlalt kannatab. Siis, järjest süveneva Vene revolutsiooni ja algava kodusõja keerises lõpevad Uuritsal 1918. aasta algul elamisvõimalused Kaukaasias ja ta otsustab pöörduda kodumaale. Tema selleaegsest elu-olust ja kavatsustest annab lähema kujutluse pikem uueaasta kiri emale, mille ta saatis Ants Laikmaaga, kes siis

A. Uurits

Jaht (kavand)

Akvarell, 1915

läbisõidul teda külastas. Post enam ei töötanud. Toogem sellest kirjast olulisem osa:

„Elan vanaviisi. Kui mu kirjad kätte oled saanud, siis tead, et sügisel kord õige kõvasti külmastõbes olin, nii et pidin juba siit ära sõitma, aga siis kui paranesin, mõtlesin ümber ja jäin kevadet ootama. Olen küll vahetevahel peale sellegi õige kergesti haige olnud, aga muidu pole siin viga. Ilmad on siin väga ilusad, päeval on ikka oma 10—15 kraadi sooja, vahel ka rohkem; vihma on tänävu väga vähe, ilusad päikesepaistelised ilmad. Sööki teeme, nagu kirjutasin, kodus kordamööda, leiva poolest on vähe kehv, nüüd antakse pool naela nina peale; meie oleme siiski tänini $\frac{3}{4}$ naela saanud, kaartisid on rohkem. Pühad läksid keskmiselt, jõululaupäeval olime ühe siinse eesti kaupmehe juures võõrusel, viimasel pühäl käisime maal. Uue aasta võtsin kodus vastu, olin vähe külmas, kolmekuninga olime jälle selle kaupmehe juures, siis olin jälle vähe külmas. Nüüd maalin ühe tuntud eesti rändaja Lukatsi perekonda. Kui valmis saan, siis hakkas sammusid põhja poole seadma, siin enam ikka tegemist ei tule, arstirohute ladus on töö juba ammu otsas ja

teised mõtlevad ka ära sõita. Siis läheb see kroonu korter käest ära, siis tuleb jalga lasta. Muidugi otsekohe põhja poole ma veel ei sõida, hakkas nii tükkhaaval tulema, järsk kliimavahetus vast pole hea. Sõidan siit esiti Novorossiiski ja jään sinna sooja ootama, sealt ehk sõidan veel Krimmi, kui Novorossiiskist raha saab ja kui Krimmist võimalik on Moskva sõita. Sest Moskvast ma pean enne kodumaale sõitmist tingimata läbi sõitma, et oma asju kaasa võtta, muidu ei julge ma tagasi tulla, mu riided, mis mul siin praegu on, on nii otsas, et nendega kusagile ei julge minna.

Sellest, et siin ümberkaudu mässud ja sõjad on ja raudteed mitmes kohas ära lõhutud, ei hakka kirjutama. Suhumi raudteed ei ole, sellepärast on siin ka võrdlemisi vaikne. Üks röövlisalk hoidis mõnda aega linna hirmul, nüüd võeti see ka kinni. Aga elu läheb siiski päevpäevalt kehvemaks, ei ole enam kõiki söögiaineid saada, näit. soolatud sea-pekki ei ole juba poolest detsembrist, jahu (peent) ka mitte, tangu jne. Aga siiski üht ja teist on ikka, näljast pole juttugi, niipalju raha on alati olnud, et söönud saab, mingi kui kalliks. Praegu söön lõunat Lukatsi juures, keda maalin.

Foto E. Selleke

A. Uurits

Pannoo „Jahht“

Õii, 1915

A. Uurits

Autoportree

Ca 1915–1917

Novorossiiskis on hulk rikkaid eestlasi, ühega sain siin tuttavaks, sellepärast mõtlen sinna sõita, ehk saab seal ka kedagi maalida. Ja seal on leiba palju, puhas valget leiba või saia, nagu meil kutsutakse..."

Nii tähtsaim osa kirjast. Kui meeles pidada, et see on kirjutatud emale, kellele Uurits alati suhtus soojuse ja hellusega ning kellele ta loomulikult ainult head püüdis teatada, siis tohiks mõistatav olla, et Uuritsa tegelikud elutingimused olid märksa halvemad, kui see kirjas on otseselt väljendatud. Ning eks ütle kirja viimane tsiteeritud lause, milles otse unistavalt kõneldakse leivast, paljust puhtast ja valgest leivast, et päris tõena ei tule võtta ta kinnitust, et „nälgjast pole juttugi.“ Kui samuti tähele panna, et uueaasta päeval oli tal külmatõve (malaaria) hoog ning siis järgnevalt kolmekuningapäeval, peaks selge olema, et vilets oli samuti ta tervislik sei-

sukord. Kõhnana, haigena, aukuvajunud silmiga näitavad teda ka Kaukaasiast emale saadetud paar päevapilti.

Millal Uurits algas oma reisi põhja poole ning kuidas ja millist teed kaudu see sündis, ei ole selgunud. Kuid teame, et ta suure vaeva ja vintsutuste järel läbi kodusõjast haaratud Lõuna-Venemaa alles kesksuve paiku Moskvasse jõudis. Kurnatud ja rahata jäi ta sinna peatuma, seda enam, et kodumaa oli okupeeritud Saksa vägede poolt. Moskvas pöördus ta kirjaga Eesti Proletkulti (Proletaarliku Kultuuri Nõukogu) poole Eesti Rahvusasjade komissariaadi juures Peterburis, avaldades soovi astuda selle teenistusse kunsti-instruktorina (säärased ametikohad loodi enamliku võimu algjärgul Venemaal). Hoolimata sellest, et mõlemas mainitud eesti enamlaste asutuses oli Uuritsal lähedasi ja kauaaegseid tuttavaid juba õpiajast Tallinnas ja Peterburis, nendest mitmed

A. Uurits

Kahekesi

1917

kaugeltki mitte tõelised enamlased, ei olnud sel kirjal — võib-olla tolleaegse üldise korralageduse tõttu Venemaal — otseseid tulemusi. Lõpuks saab ta — kelle kaasabil, pole selgunud, — kunstikooli või kunstikursuste juhataja koha Veliikije-Luki linnas Pihkva kubermangus, ent asunud sinna, haigestub ta juba esimesel tööpäeval uuesti raskel kujul malaariasse ning paljukannatanud kunstniku kurnatud ja nälginud organism ei suuda sellest enam jagu saada. Kõigist mahajäetuna suri Aleksander Uurits 10. augustil 1918. aastal Veliikije-Luki taudibarakis, olles ainult 30-aastane. Seega vanuses, mil tavaliselt kunstnik alles oma elutööd algab. — Olgu tähendatud, et toodud surmapäeva daatum ei ole täiesti kindel. Selle kuupäeva annab J. Depman — Uuritsa sõber ta õpiajast Peterburis — oma nekroloogis Eesti Rahvasajade komissariaadis haridusosakonna häälekandjas „Eesti kool“ nr. 7 (ilmunud 25. augustil 1918. a. Peterburis), teisel

teel Eestisse jõudnud teated mainivad Uuritsa surmapäevana aga 15. augusti. Kumb neist tõele vastab, peab siin kontrollimise võimaluse puudumisel otsustamata jääma.

Uuritsa viimaste aastate toodangust on Eestisse jõudnud vaid mõned üksikud teosed, kuigi teame — ning see nähtub eestähendatud kirjastki — et ta Kaukaasias võrdlemisi palju töötas, eriti portreemaali alal. Siia sattunud teoste hulgas, mis on teatavaks saanud, leidub aga ainult üks portreeline teos — temperamaaling „Daami portree“ aastast 1917. See kujutab noore naise istuvat poolfiguuri kübaras ja pidulikus riietuses avara, stiilse saali foonil. Teose kunstiline käsitus on mitmeti erinev kunstniku varematest portreemaalingutest: esineb tugev kalduvus stiliseerimisse, modelli julge peapööre anatoomilist realiteeti ignoreeriva väljavenitatud kaelaga ning üldse teatav nukuline, Van Dongen'ile sugulaslik kujunduslik tõlgitsus. Teise teo-

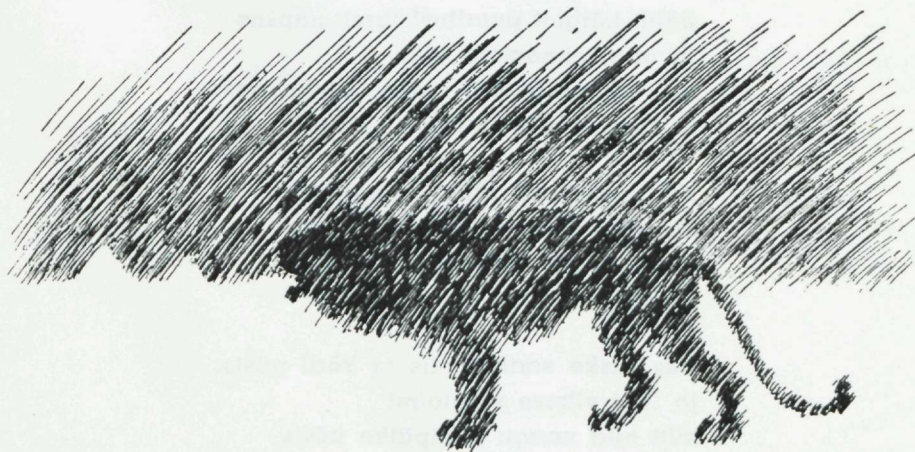
senä teame lüürilist, stiliseeritud suurt pastellmaastikku õrnades värvitoonides, kolmandaks osutub jõuline kompositsioon „Võitlevad ratsanikud” — ka pastellmaaling 1917. aastast. Selles on kunstnik tagasi jõudnud oma varema eä, Roerichist ja Biliibinist lähtunud kunstilistele otsingutele. Ent vaevalt leiame meie kummagi mainitud meistri teoste hulgas ühtki, milles oleks saavutatud säärane võitluspinge ja jõuline dünaamika kui selles Uuritsa loovgeeniuse ühes viimases avalduses. On ilmne, et oma surmääelses loomisjärgus Uurits on liikunud uute otsingute valdkonnas, kahjuks ei saa meie aga mõninga üksiku teose kaudu sellest lähemat käsitust. Lootkem, et juba lähem tulevik ses suhtes mõndagi avastab.

*

Aleksander Uuritsa elutöö kestus loovkunstnikuna piirdus vaevalt kümne aastaga. Kogu selle aja jooksul sai ta eluraskuste tõttu, alalise võitluse tõttu olemasolu ja töövõimaluste eest, vaid murd-

osa oma energiast ja ajast pühendada loomingule. Ometi see, mis ta hoolimata kõigest siiski korda suutis saata, ei ole tähtsusetu meie kunsti rahvuskooli arengus ning meie kunstiajalugu ei saa temast austamata ja tunnustamata mööda minna. Sest hoolimata oma toodangu vähesusest, õigemini vaatamata sellele vähesusele, mis meil tema loomingust seni teatavaks ja kättesaadavaks on saanud, võime nüüd küllaldase kindluse ja veendumusega — tänu vahemaale, mis lahutab meid kunstniku enneaegselt surmast, — kinnitada, et hinnang, mille andis Uuritsa võimete kohta Nikolai Triik juba 1909. aastal, on osutunud kõigiti õigeks ja tõestamist leidnuks: Uurits oli tõesti esmajärguline loovjõud. Ning kui ta oma lühikese, kannatusriikka, traagilise elukäigu tõttu suutis anda vaid osakese sellest, mida ta võis, milleks tal olid vaidlematud eeldused, — kui ta hiilgav talent ainult vaid osaliselt õitsengule suutis puhkeda, siis langeb vastutus ta tegemata jäänud töö eest eeskätt ebasoodsatele oludele ja ajale.

Allikad ja materjalid. Peale trükitud allikate (ajalehed, ajakirjad, kataloogid) on selle essee koostamisel olulise tähtsusega olnud andmed ja materjalid, saadud härradelt: A. Adson, P. Aren, H. Kompus, A. Laikmaa, A. Lauter, A. Luiga, P. Parikas, P. Porre, A. Tassa, N. Triik ja A. Veitman. Eritist tänu võlgneb autor härra K. Lepp'ale rikkalike biograafiliste andmete eest.

A. Uurits

Lõvi

Ca 1917

Rabapistrik

a uhked suled sorakil ja salgus,
nokk rängast lõõtsutusest lahti.
Ta silmist verd ja meeleheidet valgus,
metslooma hirm ta ilmest vahtis.

Õõ läbi püünisega ringi eksis
ja lahtipääsu katseid tegi.
Kõik kastepärlid rohul puruks peksis
ja sõtkus sulgedega segi.

Kui tuhme täheküünlaid tõusev päike
üksteise järel ära puhus —
siis oma piiramata lennukäike
tal näha oli viimne juhus:

Säält kõrgelt puurituvi järel' napsas
ta alla, aimamata ohtu —
kui raudne püünis raskelt kinni rapsas,
ta tiibu murdes kukkus rohtu.

Nii hommikuni rõhus terassilmus. —
Ta süda hirmust kokku kiskus,
kui inimene puie vahelt ilmus
ja hüppesammul juure viskus.

Üks raske saabas siis ta kõril püsis.
Ja läbi viimse valutormi
kütt nüri noaga kullipätke nüsis,
et täita röövikute jalanormi.

Kaarel Eenpalu kultuurtegelasena

1

esti suur riigimees, tulihingeline rahvuslane, suur otsija rahvuskultuurilise ideoloogia alal ja teeneterikas kultuurtegelane — Peaminister

Kaarel Eenpalu saab 28. mail viiekümneaastaseks. See 50 aastat on olnud eesti rahvale aeg täis otsinguid, murranguid, võitlust ja edasirühkimist, mida on krooninud suur tõus ja edu. Vaheldusrikas ja pinev on see olnud üksikutele tegelastele. K. Eenpalule on see olnud üksainus pidev töö, võitluste, pingutuste ja enesepõletamise ajastu. Kaasaegsed on teda näinud ikka keset närvesöövät võitlust ja kõrgepingelist rühkimist, töötamas ise, organiseerimas ja juhtimas teisi. Kõik tunnevad teda kui distsiplineeritud teoinimest, täis energiat, kes arvestab olusid ja elu realiteeti, aga ka kui otsivat vaimu, kes kaalub ja analüüsib, kes puurib elu sügavustesse, otsides elu sisu ja kõrgemat filosoofiat. Teda tuntakse kui vastutulelikku isikut, kes vaatamata oma kõrgele seltskondlikule positsioonile on jäänud ometi kõigi vastu sõbralikuks ja kes võib oma lihtsusega.

Tööinnu ja püsivuse tõi K. Eenpalu kaasa kodustest oludest: isal oli suur renditalukoht, mis nõudis korrastamist ja mille eest tuli maksa ränka raharenti.

Kõik lapsed pidid murdma tööd, niipea kui hakkasid kandma kaela. Koolivaheajad möödusid füüsilise tööga. K. Eenpalu pidi ise end koolitama kõrvalteenistuse varal, alates gümnaasiumi eelviimasest klassist. Otsiva vaimu, kalduvuse tõttu kõike analüüsida ja tungida nähtuste sügavasse sisusse, selle tungi pärandas ta isalt, kangekaelsuse ja energiat emalt. Nõukindel maatalu kodu andis talle kaasa eluaate kõrguse, usu oma jumalasse ja maamulla pühadusse.

K. Eenpalu kooliaeg langes suure poliitilisse ja ühiselulisse murranguaega, mille tõi kaasa 1905. aasta. Kõik kääris ja kees. Uued mõtted ja aated rippusid õhus. Koolinoorsugu põles ajaga kaasa ja tormas täie hingega elu keerisesse. Ta küpses ja valmis eluvõitlusteks vara. Eriti tugevasti kajastusid elusündmused H. Treffneri gümnaasiumis, kus õppis tol ajal hulk meie pärastisi juhtivaid avalikke tegelasi. Täie hingega elas sündmustele kaasa noor Eenpalu (tol ajal Einbund), kes õppis gümnaasiumis 1899. aastast 1909. aastani. 1904. aastal, ise kuueteistkümnepäevane, asutas ta salaseltsi „Amititita“, mis töötas esiteks oma kooli piirides, pärast muutus koolidevaheliseks. K. Eenpalu oli gümnaasiumi lõpetamiseni seltsi juhtijaid. Selts algas tööd piiratud ülesannetega — eesti kirjanduse ja eesti ajaloo õppimisega, aga

hiljem tegeles ta poliitikaga, sotsioloogiaga, filosoofiaga ja kõigega, mis huvitas küpsemaid noori ja mida neile õpetunnid ja kooliraamatud ei pakkunud. Liikmete arv oli suur, 200—250 inimest, eranditult eestlased ja kõik radikaalsed, nagu seda nõudis ajavaim. „Amitsitia“ liikmete arengus etendas otsustavat osa raamat. Selts muretses endale suure raamatukogu, mis sisaldas 5000—6000 köidet. Kui 1905. aasta paiskas turule punaseid raamatuid, haaras noorsugu ahnelt nende järele. Sotsialistide võitluseind kiskus kaasa. Aga sama tulisel kiskus kaasa Gustav Suitsu vaimustav rahvuslus „Elu tules“. Noorte vahel läks ägedaks võitluseks: siin marksistid, seal rahvuslased. K. Eenpalu suutis vabastada end lühiaegselt sotsialismi võlust just loengute abil, mida pidas Gustav Suits 1906. aastal sotsialistliku mõtlemisviisi vastu. Sotsialist ei ole K. Eenpalu ialgi olnud ja Biograafilise Leksikoni sellekohane väide on ilmne eksitus. Just vastuoksa — kui marksistid tahtsid valutada „Amitsitiat“, seisid vastasvoolu eesotsas, kes läi tagasi nende rünnakud, Karl Einbund, August Jürmann ja August Rebane. Sotsialistide juhiks oli õigeusklik dogmaatiline marksist Hans Martna. Kuid ega rahvuslus ja marksism olnud ainukesed voolud, mis nõudsid endale eluõigust: „Amitsitias“ ristlesid kõiksugused voolud nagu revisionism, kunst kunsti pärast ja teised. Selles võitluses küpses K. Eenpalu maailmavaade.

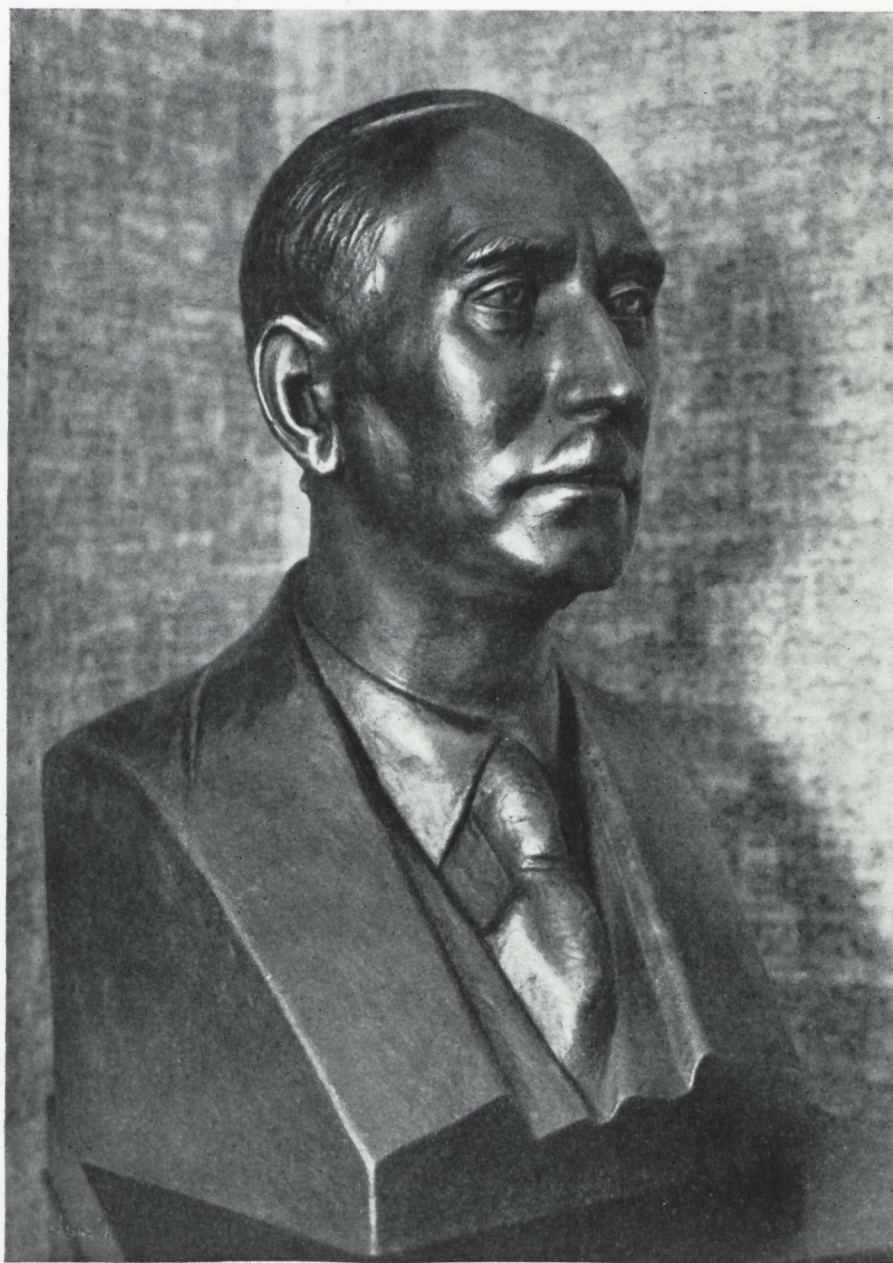
2

1909. aastal lõpetab K. Eenpalu gümnaasiumi ja astub ülikooli õigusteaduskonda (selle lõpetab ta 1914. a.). Sellega algab ka tema avalik tegevus. Ta tõuseb kohe juhtivatele kohtadele. Temast saab korraga mitmele poole. Ta on „Postimehe“ toimetuseliige, karskusseltside Keskoimkonna sekretär, raamatukogunduse-liikumise juht, üliõpilaste rahva sekka minemise liikumise juhataja; ühel suvel oli ta ka põllumeeste näituse sek-

retär, kelle õlgadel lasus tegelik töö näituse korraldamisel.

Karskuse edendamine oli tol ajal üldrahvuslikuks tööks ja rahvusliku võitluse vahendiks, nagu sellest sai aru V. Reiman, kes seisis selle liikumise taga kogu oma autoriteediga ja kõigutamata usuga. Karskuse Keskoimkonna sekretär oli ühtlasi instruktoriks, kelle ülesandeks oli rännata mööda kodumaad, pidada kõnesid, organiseerida karskustööd ja anda juhatusi seltsidele. K. Eenpalu pidas seda ametit kaks aastat. Ta rändas läbi kodumaad, selle kaugemad nurgad ja kolkad ning isegi eesti asundused Venemaal. See oli temale heaks kodumaad ja inimeste tundmaõppimise kooliks. Kuid peagi tuli tal karskustöö juhtidega tõsiseid lahkavamusid. Juhid nõudsid puritaanlikku ja õigeusklikku karskust ja otseseid vahendeid. Aga K. Eenpalu oli sallivam ja taotles sihte kaudsete vahenditega, katsudes siduda karskustööd tööga hariduse alal.

Raamatukogunduse-liikumise etteotsa astus K. Eenpalu tegelikult juba keskkooliõpilase põlves. Koos Luunja valla sekretäri Kirsimäega asutasid nad juba 1907. aastal Luunja Raamatukogu Seltsi, mis oli esimeseks seesuguseks seltsiks Eestis. Esimesele järgnesid pea seltsid Vesneris ja Tammistus. 1907. aastat tulebki lugeda eesti teadliku raamatukogunduse-liikumise alguseks. Seltside asutamisel ja tegevuses pidas K. Eenpalu ka oma esimesi kõnesid rahva ees. Raamatukogude asutamine sai kava-kindla korralduse ja teaduslik eesti raamatukogunduse-liikumine sai alguse, kui K. Eenpalu ellu kutsus „Noor-Eesti“ juures raamatukogude korraldamise osakonna. Nüüd propageerib K. Eenpalu raamatukogude asutamist kõnede, ajalehe-artiklite ja raamatute kaudu. Olevate seltside juure asutatakse raamatukogude osakonnad; kus aga seltsid puuduvad, sinna asutatakse raamatukogude seltsid. K. Eenpalu koostab juhisteks raamatud „Rahvalikud raamatukogud ja nende asutamine“, „Raamatukogude vä-

A. Vomm

Peaminister K. Eenpalu portree

Pronks

limine korraldus" (Sirvilauad 1912), „Raamatukogude sisemine korraldus". Need on põhjapanevad tööd raamatukogunduse alal. Juhised on lühikesed, selged ja asjalikud. Raamatukogundusele pannakse ratsionaalne alus. Tollest ajast alates hakkab raamatukogundus kiiresti arenema. Üle kodumaa asutatakse mõne aastaga üle 100 raamatukogu. K. Eenpalu paneb aluse ka Tartu avalikule raamatukogule. Seni Tartu puudus eestikeelne avalik raamatukogu. K. Eenpalu asutas Tartu Rahvaraamatukogude Seltsi, kes avas avaliku raamatukogu Promenadi tänaval Kivistiku majas. Kui Maailmasõja puhkemisel juhtivad meesjõud kutsuti sõjaväljale (K. Eenpalu mobiliseeriti 1915. aastal), hakkas raamatukogu juhtima Miina Härma. Iseseisvuse ajal anti raamatukogu üle linnavalitsusele, kes moodustas sellest keskraamatukogu. K. Eenpalu võib õigusega nimetada Eesti raamatukogunduse isaks. Iseseisvalt, K. Eenpalu kaas-tegevusega, asutati Tallinna linnaraamatukogu. See sündis ühel aastal Luunja raamatukogu asutamisega.

3

1917. aasta revolutsiooni ajal, kui kutsuti ellu Eesti rahvusväed ja saavutati autonoomia, viibis K. Eenpalu sõjaväljal ja ei saanud sellepärast osa võtta neist ülitähtsast sündmusist. Kodumaale saabub ta alles 1917. aasta novembris, kui võim Venemaal on läinud juba enamlaste kätte. Ta astub Tartu Eesti tagavara pataljoni; aga vaevalt saab tema tulek teatavaks, kui temale usaldatakse vastutusrikkad ülesanded. Ta valitakse Tartu Maleva Büroo juhatajaks ja sellega antakse tema kätte rahvusvägede organiseerimise jätkamine. Samal ajal läheb tal korda organiseerida ka suur-tükiväe patarei. Mida kõvemaks kasvab enamlaste võim, seda ärevamaks läheb rahva meeleolu. Senine Tartu miilitsa-ülem astub tagasi. Linnavalitsus valib miilitsaülemaks K. Eenpalu. See on tema

esimene tutvus politsei tööga. Okupatsiooni eel pannakse tema õlgadele ka Tartu kodanliku omakaitse juhatamine. Lähemateks abilisteks selles töös on tal linnas kapten Karl Parts ja maakonnas ülemleitnant Julius Kuperjanov. Võimude vahetamisel on omakaitsele rasked ülesanded. Nad peavad kaitsma elanike julgeolekut taganevate Vene vägede läbimarssimisel ja laialivalgumisel. Omakaitse ülesanded katkevad Saksa vägede saabumisel, aga nende lahkumisel novembris jätkatakse jälle automaatselt oma tööd.

Enamlaste võimupäevad on eesti seltskonnale ärevuse- ja murepäevadeks. Kõikjal arutatakse üht ja sama küsimust: mis saab edasi. Poliitikategelased kaalutlevad edaspidist töö suunda. Arutatakse, missuguse riikliku korralduse poole juhtida rahvast. Korraldatakse nõupidamisi. Vanemad tegelased kalduvad seisukohale, et tuleb säilitada side Venemaaga, kas autonoomia või föderatsiooni teel. Murtakse vaid pead, kuidas sel puhul säilitada võimu Maapäevale, kuidas vältida korralagedust ja takistada venelasi segamast meie seestmisesse asjadesse. Noorem põlv, eesotsas K. Eenpaluga, nõuab kindlasti riiklikku iseseisvust ja täielikku lahku-löömist Vene riigist. Seda peavad paljud utopiaks ja K. Eenpalul tuleb oma seisukohta põhjendada. Ta teeb seda artiklite seerias „Postimehes" ja avaldab töö ka iseseisva raamatukesena „Vaba iseseisev Eesti". Ta tõestab siin, et Eesti iseseisvus ei ole utopia, vaid rea-liteet. Selles töös üteldakse muuseas: „Loovad jõud praeguses revolutsioonis on jõudnud Eesti iseseisvuseni, Eesti Vabariigi sündimiseni." Autor on teadlik, et Eestil tuleb paratamatult kaitsta oma iseseisvust relvastatud jõuga. Ta kirjutab: „Teadku nii seestmised kui välised vastasmõtlejad, et Eesti rahvas teatava korralduse juures oma tahtmise eest ka jõuga seisab, kui kord saabub tõsine otsustav silmapilk." Aga raamatu ilmu-misel olid väljavaated iseseisvuseks

äärmiselt väikesed: okupatsiooni-väed seisid värava taga. K. Eenpalul on ka sel saatuslikul hetkel usku Eesti tulevikku. Ta kirjutab ülalmainitud raamatus: „Kuigi sakslane meie maa okupeerib, ei tähenda see veel, et maailmasõja tagajärjed meie maa kohta juba nüüd kindlaks jäävad. Neis tuleb veel muutusi ja muutused peavad meie kasuks kujunema.“ Raamatukese teine osa, mis pidi käsitlema Eesti Vabariigi korraldust, jääb ilmunuta, sest Saksa väed on juba kohal.

Okupatsiooni ajal töötab K. Eenpalu „Postimehe“ toimetuses, avaldades rea artikleid riigi õigusliku korra aluste üle. Need artiklid on saksa sõjatsensori poolt lubatud. Samuti lubatakse avaldada ka nende põhjal koostatud raamat „Õiguslik riik“. Tsensori punane pliiats kriipsutab maha seda ja teist, mõne osa autor peab ümber töötama. Aga kui raamat on ilmunud, ei luba kõrgem sõjaväe valitsus seda levitada. Võetakse ette läbiotsimised autori juures. Saadakse aru, et siin ei ole tegemist lihtse õigusteadusliku teooriaga, vaid et siin käsitletakse vägagi praktilist küsimust: aluseid, millele rajada välja kuulutatud Eesti riik.

4

Okupatsiooni-vägede lahkumisel alustab Tartu omakaitse K. Eenpalu juhatusel jälle tööd. Selle järel siirdub K. Eenpalu Tartu kooliõpilaste vabatahtliku pataljoni eesotsas rindele. Kui pärast Valga vallutamist koolipoisid koju lastakse, määratakse Eenpalu suurtükiväkke patare'i ülemaks. Rindel viibib ta kuni maini ja siirdub siis Asutavasse Kogusse. Ta valitakse riigikontrolöriks.

Alused ja kuju, mille K. Eenpalu andis Riigikontrollile, püsivad veel senini. Nüüd algab poliitikamehe, administraatori ja riigimehe tegelik töö.

K. Eenpalu on kogu iseseisvuse aja vastutavatel kohtadel. Ümmarguselt võttes saame selle kohta huvitavad arvud: ta on olnud 1 aasta riigikontrolör, üle 10 aasta siseminister, selle juures 4½ aastat Peaministri asetäitja, siis veel Riigivanem ja Riigivanema asetäitja ja 7 aastat Riigikogu esimees.

Hingetõmbused on olnud väikesed — sedagi aega on täitnud ajakirjaniku amet: 1920. aastal oli ta „Tallinna Teataja“ peatoimetajaks ja 1924. aastal „Kaja“ peatoimetajaks. Ta on olnud Asutava Kogu, kõigi Riigikogude ja Rahvuskogu liige. Noorte Kotkaste organisatsiooni asutamisel oli ta esimene peavanem ja andis sellele organisatsioonile kuju ja korralduse. Samuti on ta olnud maanoorte organiseerijaks. Põllutöökoja asutamisel oli ta selle esimeseks esimeheks. Peale selle on ta olnud väga mitmes riiklikus ja seltskondlikus ettevõttes juhtivaks jõuks.

Eenpalu eriülesandeks valitsuses on olnud riigi julgeoleku eest hoolitsemine. Siin on tema teened määratu suured. Tema on Eesti politsei looja ja korraldaja. Tänu temale on Eesti politsei muutunud lääneeuroopalikuks. See politsei töötab eeskujulikult. Riigi julgeoleku eest hoolitsemine on sünnitanud K. Eenpalule muret kahel ajajärgul — Vabadussõja järel, kui tuli võidelda kommunistide riikliku õonestamisetööga ja 1934. aastal, kui oli tegemist vapside „rahvaliidumisega“. Enne 1924. aastat oli Riigikogus palju rahvaesindajaid, kes pidasid kommunistlikku liikumist aateli-seks ega tahtnud näha kommunistides ohtlikke aktiviste. Vapside liikumise ohtlikuks küljeks oli demagoogilise mürgituse tungimine kõigisse rahvakihtidesse. Me teame, et riigi julgeolekul politsei aparaat töötas eeskujulikult. 1924. aasta kommunistide mäss oli võimalik ainult sel ajal, kui K. Eenpalu ei olnud siseministriks.

Ka piirivalve selle praegusel kujul on K. Eenpalu algatatud ja korraldatud ja see asutus on täitnud oma ülesandeid laitmatult. Ka Eesti omavalitsuste korraldus ja riiklik rakendus võlgneb K. Eenpalule palju, sest tema poolt arendatud riiklik ideestik on nüüd omavalitsuste suhtes võtnud kuju uutes omavalitsuste seadustes K. Eenpalu viimati siseminist-

riks olles. Juba 1922. a. töötati välja K. Eenpalu juhtimisel omavalitsuste seadused ja esitati Riigikogule, kuid need lükati tagasi kui alalhoidlikud. Nüüd aga on omavalitsus võtnud kindla riikliku kuju ja viimase ajajärgu töödega ning seadustega on viidud see lõpule, mille Riigikogu tunnustas omal ajal vastuvõtmatuks. Ning veel rohkem — Riigikogu üle kümne aasta jooksul osutus võimeuks omavalitsustele püsiva riikliku kuju andmiseks.

Ka Eesti tuletõrjele on K. Eenpalu aluse pannud — juba aastal 1923 ja nüüd hiljem 1935. aastal. Neil alustel on kujunenud tugev sisekaitse jõud.

5

Kaarel Eenpalu tähtsust riigi ja eesti rahva elus ei saa mõõta ainult tema otsese tööga oma kohuste täitmisel riigimehena. Ta on jäänud ka valitsustes olles ja Riigivolikogu juhtides „kultuurtegelaseks” selle sõna otseses mõttes. Rahvuskultuuri ideoloogina on ta saanud suunanäitajaks nii riiklikus kui seltskondlikus elus. Ta on energiline eesti orientatsiooni eest võitleja. Tema orientatsiooni võib võtta kokku paari lausesse. „Eesti rahva elu ja käekäiku juhtigu eesti suund ja eesti orientatsioon”. „Me oleme juba küllalt eurooplased, nüüd olgem eestlased. Eurooplane on kerge olla, sest see on õpitav. Eestlane olla on palju raskem, sest siin on vaja tunda, mis on sinul ühist sinu hinge kaudu isadega ja emadega, kes kord asusid siia maale.” Eesti orientatsioon põhineb tema ajalool. „Meie rahvas on kannud oma suurt ajalugu. Ta on omandanud rahvusideaale ja eesmärke, mida meie ei ole mõistnud. Rahvas, kes on elanud ühel ja samal paigal tuhandeid aastaid, ei võinud püsida ega võidelda eluvõitlust ilma eesmärkideta, sest rahvas, kel ei olnud püsivaid ideaale ja eesmärke, oleks kadunud ajalooist.”

Ajalool põhineb ka K. Eenpalu usk eesti rahva kõrgesse kutsumusse, mida võiks nimetada Eesti rahva geeniusena ja

valitseva rahva teooriaks. Ta ütleb: „Kogu oma ühiseluga, haridusega, majandusega ja kogu oma pärandusega mineviku aegadest on eesti rahvas säilinud ja hoidunud ainult tänu sellele, et meie igivanal muistsel rahval on olnud usku enese kui rahva kutsumusse elamiseks põliselt nii olevikus kui ka tulevaste põlvete jaoks.” „Eestlased on olnud riiklik ja võimukas rahvas. Eestlase iseloomus võime tunda valitseva rahva iseloomu. Kes on olnud oma tõekspidamistes ja hinges peremees, see jääb selleks ka siis, kui ta välisel sunnil on olnud sulane. Esimesel võimalusel ärkab tas uuesti peremees. See on valitseva rahva iseloomu väljendus.”

Usk rahva geeniusse tekitab rahvuslikku uhkust. „Olla uhke tähendab olla kange,” ütleb K. Eenpalu. Rahva minevikust leiab ta, et eestlane on olnud kange siis, kui ta hoidis ühte. Sellel põhineb rahva ühtluse nõudmine: „Eesti tulevik tuleb rajada kogu rahva ühtekuuluvusele, sest elukogemused on näidanud, et kõigi kihtide koostöös ja kokkuhoius peituvad suured jõud.” Valitseva rahva teooriaga seisab lähedas ühenduses tema maaorientatsioon, samuti ka visa võitlus kindla keskviimu pärast.

K. Eenpalu leiab, et „kogu meie rahva algjõud asuvad maal.” „Igavene on maa-muld ja usk temasse. Usk Eesti maa-mulda on meie igaviku kandja.” „Iga rahvas, kui ta on kujunenud rahvuseks, tungib kõigepealt maale ja maa külge. Ükski rahvas pole maailmas käinud õnnerada, kui ta pole sidunud end selle vaimuga, mis hoovab maast.”

Maaorientatsioon sundis K. Eenpalu ühinema poliitiliselt põllumeestekogudega. Kas maaorientatsioon tegi temast C. R. Jakobsoni tulise austaja või kasvatas temas tugevaks maaorientatsioon, kui ta võttis endale eeskujuks C. R. Jakobsoni kui esimese tõelise eesti poliitikamehe, seda on raske kõrvalseisjal otsustada, kuid ajaliliselt käivad K. Eenpalul koos need kolm: C. R. Jakobsoni tu-

line austamine, valitseva rahva teooria ja maaorientatsiooni suur tõus. Seda näeme tema avalikest kõnedest ja esinemisist. K. Eenpalu teeneks jääb ka see, et ta „C. R. Jakobsoni kapitali“ komitee esimehena hoogsalt töötas C. R. Jakobsoni ja Al. Eisenschmidti haudade kaunistamise eest. Mälestussamba püstitamine C. R. Jakobsonile Väandra Kurgjal sai rahvuslikuks suursündmuseks.

Meil ei ole võimalik siin näidata, kuidas „maaorientatsioon“ tegi võidukäiku ja kuidas tegid edusammu ka eesti orientatsioon ja valitseva rahva teooria. Kuid rahva ühtlusega oli asi halb. Rahvas oli killustatud erakondadeks, kes üksteisega kisklesid ja üksteise vastu intrigeerisid. See tõi endaga kaasa valitsuse nõrkuse. K. Eenpalu iseloomustab juba erakondade ajajärgul olukorda nii: valitsus oli meil asetatud õõva hi ossa. K. Eenpalu nõudis keskvoimu kõvendamist. Et seda saavutada, algas ta võitlust väikeste erakondade kui riikliku elu korruptsiooni sisaldavate rakukeste vastu. Ta tõendas, et väikesed erakonnad on poliitilise elu mürk, sest nad ei taha ega suuda kanda vastutust. Ta arvas, et suuremad erakonnad, kes kannavad vastutust, talitavad ennemini riiklikult. Sellepärast võttis ta juhtivalt osa põllumeestekogude ja asunike erakondade ühendamise suureka põllumeeste erakonnaks. Ta arvas: „Suured erakonnad on valitseva võimu kõvaduse esimeseks tingimuseks. Sellepärast peame tegema kõik, mis võimalik, et kõvendada täidesaatvat ehk valitsuse võimu.“ See oli huvitav katse tervendada riigi elu parlamentlikul teel maksva põhiseaduse raamides. See katse äpardus, sest ka suure erakonna keskel kääriv vana pärm.

6

12. märts toob nii riigiellu kui seltskondlikku ellu sootuks uue olukorra. Erakonnad kaovad ja riiki hakkab juhtima tugev keskvoim. Kisklemistele tehakse ka seltskonnas lõpp ja nõutakse, et kõik kihid asuksid loovale tööle riigi huvides.

Valitsus asub kaugeleulatuvate reformide teele. Selle tagajärjeks on määratu tõus rahva ja riigi elus. Valitsus teotses tervikuna, sellepärast on raske otsustada, missugune osa sellest tõusust langeb valitsuse juhi või ühe või teise valitsuseliikme arvele. Me võime kõnelda vaid sellest, missugused eriülesanded olid ühel või teisel ministril täita tööjaotuse mõttes. Siseministrina ja peaministri ase-täitjana tuleb K. Eenpalul võtta enda juhtimisele tähtsad alad ja täita rasked ja vastutusrikkad ülesanded. Esmakordselt asutatakse riiklik propaganda talitus. Selle juhtimine ja tööle suunamine jääb K. Eenpalu hooleks. Ta juhib propagandat suure energiaga nii mitmesuguste asutuste kaudu kui ka isiklikult. Kolme aasta kestel on ta pidanud 87 avalikku kõnet.

Eriti suurt tähelepanu pühendab ta rahva ühtluse loomisele. Parimaks propaganda vahendiks peab ta loovate jõudude tööle rakendamist. Seltskond rakendatakse rahvuslik-riiklikeks üritusiks. Rakendatakse ühisele tööle ka kirjanikud, kunstnikud ja teadusmehed. K. Eenpalu on ka varem ikka tunnud elavat huvi omakultuuri, kunsti ja kirjanduse küsimuste vastu. Ta on pidanud püsivat sidet vaimuinimestega ja katsunud tungida nende aadestikku. Ka on ta ikka näidanud head tahet kaasa aidata teaduse, kunsti ja kirjanduse õitsengule.

Nüüd, kui langenud on takistused valitsusvõimu algatustele, haarab ta kinni kultuurielu tõstmisest otse ärkamisaja innuga. Ta rõhutabki mitmel korral seose loomise vajadust ärkamisaja ja selle ideaalidega ja soovib asetada ärkamisaja probleemid meie aja valgusesse. „Me peame tagasi pöörduma oma mõtteviisides ja mõttekäikudes nendele kõrgetele tõekspidamistele, mis olid võitlusinnuks lauluisale ja lauluemale, mis olid võitlusinnuks meie poliitikaisale C. R. Jakobsonile.“

Kõigi viimase aja kultuuriliste ettevõtete küljes on K. Eenpalu sooja ja lahtise hingega. Ilma tema isikliku juhtimiseta

ja energilise toetuseta ei oleks Raamatu-aasta nii hästi korda läinud, kui see nüüd õnnestus. Selle ettevõtte juhtimisel ja propageerimisel ilmnes tema noorpõlve armastus raamatu vastu. Loosungiga „raamat ja relv“ tõstis ta raamatu riigielus kõrgele. Kaasakiskuv ja hinge haarav on tema soovitus raamatule järgmiseks sajandiks: „Raamat Eesti kodule, raamat eesti kodusse, raamat oma lapsesele, oma järeltulijale kui ka iseenele, raamat oskuste omandamiseks, kuid raamat peamiselt meie hinge kosutuseks, meie võitlustungi kõvendamiseks, raamat ühenduse loomiseks meie minevikuga ja meie tulevikuga! Võtame raamatu tarbeasjana, südameasjana, enesekasvatatajana ja edasiviijana.“

Omaenda südameasjaks teeb ta ka kunstnike ja kirjanike ainelise toetamise: „Kirjanikud, kunstnikud ja luuletajad on seda väärt, et rahvas hoiaks neid au sees, sest nad on rahva peaju, rahva hing ja mõistus.“ Ta asub otsima teid, kuidas kunsti ja kunstnikke rakendada ellu ja võimaldada kunstnikele tööd. Kunsti rakendamist ellu peab ta kultuurpoliitika tähtsamaks ülesandeks.

Äga ta ei kõnele ainult ilusaid sõnu, vaid talitab ka ise nende järgi. Kunsti ja kirjanduse toetamiseks on ta palju teinud, niipalju, kui see meie oludes ja meie traditsioonide juures on võimalik. Kui ta oli viimast päeva Riigivanemaks 1932. aastal, kirjutas ta oma ameti viimasel päeval alla otsusele Riigivanema kirjandusliku auhinna kohta. Ta on samme astunud ja oma autoriteedi kaalule pannud, et hankida mitmesugustelt asutustelt auhindu. Raamatu-aasta tegevuse elustamiseks laenas ta enda riisikol ja vastutusel propaganda talituse summadest 12 000 krooni laenu ja murettes esimesed suuremad seltskondlikud toetused. Ta on teinud heatahtlikult algatusi, ta on lausunud oma hea sõna, kus seda oli vaja ja kus see võis aidata. Tema oli ka Raamatufondi mõtte algataja ja selle kavatsuse võidule viija.

Kirjutada teistest tähtsatest rahvuslik-riiklikest üritusist ja K. Eenpalu osast neis, viiks pikale. Kõigi nende eesmärgiks oli sisustada eesti elu, hingestada rahva püüdeid ja kindlustada perekondliku elu aluseid. Just kodu ja perekonna vastu on K. Eenpalul sügav pieteet: nemad kannavad oma õlgadel rahva saatusi.

K. Eenpalu soovib kunstilt ja kirjanduselt vaid üht: teenigu nad ausalt oma rahvast ja isamaad. Ta on selja pööranud isiku ja isiksuse kultusele: „Oleme kuulnud, neid arvamusi on tulnud omal ajal ka ülikoolilinnast, et meie paleuseks olgu isiksus. Isiksus olevat kõrgeim kapital, kõrgeim väärtus. Kas mitte isiksus ei vii meid pahatihti mõnulemisele, nautimisele ja kultuurilisele peenutsemisele? Meie ideaal peab olema kõrgem kui isiksus, peab olema ühtesiduv, kõikehaarav. Selleks võib olla kollektiivne kooselu — isamaa. „Lavategelastele paneb ta südamele: „Juhtnõõridena meie lavategevuse põhijoonis võtame kõigepealt seda, et tunne oma rahva hinge ja oma rahva aateid. Kõik need püüded peavad olema ühendatud veel ühisesse tervikusse — korraldada ja kasvatada oma rahvast isamaale ja kodule.“ Sama ütleb ta kirjanduse kohta: „Ühenduse otsimine oma rahva eluga, ühenduse otsimine oma rahva hingega on algamas nii meie kirjanduses kui meie kunstis.“ Seda teeotsimist rahva hingesse ja selle kaudu tee leidmist rahva sekka peab ta ainuõigeks.

K. Eenpalu on optimist. Ta asub õnnesse ja loodab sellele: „Nii igal inimesel kui riigil on oma õnn ja saatus. Samuti on see ka rahvaste elus. Rahvas peab uskuma oma õnne ja saatust, sest kes on kaotanud usu, see satub kahtlusse või oma isiku alahindamisse. Ka eesti rahvast ja ta saatust hingestab eesti jumal, kellesse peab uskuma iga eestlane, et olla eesti igaviku kandja.“

Meie põlv on kaasa elanud suure revolutsiooni, mis tõi kaasa Vene isevalitsusliku korra kokkuvarisemise. See on

meie suurmeeste teene, et eesti rahvas nende segaste aegade ja olukordade keerises suutis võita oma poliitiliste sihtide maksimumi. Meie põlv on üle elanud kauneid aegu, nii kauneid, kui seda saab osaks rahvastele vahest sajandite kestel. Oleme tohtinud olla kaastegelasi rahva vabastamisel ja iseseisvuse saavutamisel oma riigi taassünnil — vägevamaks, kaunimaks ja kuulsamaks kui minevikus oleksime suutnud seda kujutella. See on nõudnud kogu rahvalt kõrget pinget, energiakulutamist, armastust, usku ja lootust. Aga see kõik oleks olnud asjatu, kui meil ei oleks olnud sel suurel ajal suuri juhte. Saatuse parim kingitus rahvale ongi, et ta saadab suurel ajal temale suured juhid. Niisuguseid juhte on K. Eenpalu. Tema on seda oma kutsumuse järgi.

K. Eenpalu on juba keskkooliõpilase põlvest alates püsinud vahetpidamata eesti rahva ülestungi võitluse keeristes. Välja arvatud Maailmasõja-aegne sunnitud kodumaa tööst eemalolek, ei näe me tema elus ühtki valget lehte, ühtki vähemapingelist vahejärku. Töös ja võitlusis juhib teda raudne tahe töötada ja mõjuvalt kaasa lüüa kõigil rahva elu tööaladel. Teda saadab vankumatu usk oma rahva saatusesse ja suure kutsumusse. Selle usu rakendab ta kõlbelise elu teenistusse, uute tõdede toomisse rahvaellu, riigi juhtimisse igaviku tähe all kõige selle järgi, mis rahva hinges on igavest ja püsivat.

Tema 30-aastane avalik tegevus on sedavõrd rikkalik, et juba nende ürituste ja alade loetelu, millesse ta on pannud oma südame ja hinge, on kitsapiirilises kirjutuses võimata. Kuid tema avaliku tegevuse kestvuse ja ulatuse tõttu on tema vaimne isik üldsuse ees juba ammu selgunud. Heites pilku selle suure töömehe tegevusväljadele, näeme temas suurt sihikindlust, visadust, julgust ja võitlusindu. Me näeme tema maailmavaatelisi otsinguid ja omandatud tõekspidamiste järjekindlat rakendamist ellu. Me näeme tema kasvamist ja arenemist ja näeme, kuidas

tema tegevuse juhtmõtted muutuvad üha enam detailsemaks ja konkreetsemaks. Me näeme tema teravat silma olude hindamisel ja julgust leitud tõdedest järelduste tegemisel.

Tema suurt tegevusskaalat vaadeldes võime seal eraldada siiski kolm peajoont, mis on avaldunud juba tema noorpõlve tegevuses ja milliste edasiarendamisel ta on vankumatult ja kindlalt edasi sammunud. Nendena võib märkida: 1) kultuuriline ülesehitustöö. Sel alal näeme noort Eenpalu juba 1905. aasta tormi ja tungi keerises. Sel alal on ta kirjutanud oma nime Eesti kultuuriajalukku raamatukogunduse-liikumise isana. Seesama suur armastus vaimukultuuri vastu ilmneb temas hiljem Riigivanemana kirjandusliku auhinna asutajana, Raamatuasta tegevuse mõjuvõimsa toetajana ja muus mitmesuguses kirjanduse ja kunstide muredele kaasaalamises ja nende arendamises ning kaasaaitamises.

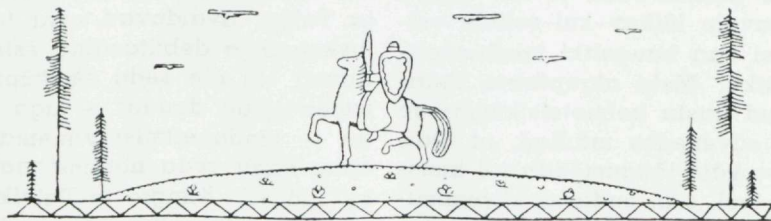
2) Rahva moraalse taseme tõstmine. Rahva moraalsele eluallikatele pühendab K. Eenpalu rohkesti tähelepanu. See tegevusjoon väljendus temas varakult. Noorsooseltsist „Amitsiitist“ teame, et seltsi liikmed hoidusid alkoholist ja et moraal seal oli kõrge. Karskustööle noorpõlves tõukas teda idealism ja kohusetunne rahva vastu: haritud noored pidid minema rahva juure ja rahva sekka ning pakkuma temale parimat, mis pakkuda oli ja mida rahvas vajab. Rahvuslik-idealistslik vool, — mille tuliseks pooldajaks K. Eenpalu oli noorusel, pidas just rahva kõlbeliste jõudude tõstmise kõige edu aluseks ja eelduseks. Segastel aegadel on ta edukalt võidelnud rahva meeleolu languse vastu. Siia kuuluvad ka tema otsingud rahvusideoloogia selgitamiseks. Ta loosungeist on kinni haaratud ja neid põhimõtteid kiiresti teostama hakatud. Sellest annab tunnistust näiteks nimede eestistamise edu, mille massiliseks muutumine on kindlasti ühenduses viimaste aastate kultuuriliste üritustega.

3) Tegevus riikliku tugevuse loomiseks. Selle algust näeme kindlamal kujul tema tegevuses rahvusväeosade loomisel, laguneva korra hoidmisel miilitsaülemana Tartus, Vabadussõja võitlustes, suurejoonelises töös politseiaparaadi ja omavalitsuste ümberkorraldamisel, rahva kui terviku ühendamise püüetes. See tegevusala on olnud K. Eenpalule kõige tähtsamaks ja edurikkamaks. Sellele on ta rajanud oma riigimeheliku kuulsuse. Riigivõimu koondamine ja selle õige suunamine on just tema eriala.

Kokkuvõttes näeme juubilaris töömeest, kes on pühendunud püüete ja võitluste teenistusse. Mida eesti rahvas kolmel viimasel aastakümnel on saavutanud — selles langeb suur osa K. Eenpalu

aatelikkuse ja rahva eluliste nõudmiste tundmise arvele.

1. Moosese raamatu 2. peatükis on väljendatud suur mõte: see ei ole hea, kui inimene üksi on, ta vajab abilist, kes oleks temale kohane. K. Eenpalul on olnud tema elutöös truu ja kohane abiline. Rahvuslikes võitlusis ja kultuurilises ülesehitamise töös on teda teovõimsalt aidanud tema abikaasa Linda Eenpalu, kes on kaasa tõmmanud juba nooruspäevil temaga karskustöös ja raamatukogunduse-liikumises kogu hinge ja noorusevaimustusega, kes tänapäevani on jäänud silmapaistvaks rahvuslikuks kultuurtegelaseks, rahva jõudude koondajaks ja rakendajaks, riiklikule ülesehitamise tööle. See ei ole juhus, et meie uues parlamendis ainult üks naine on tegevusse kutsutud ja valitud. See naine on — Linda Eenpalu.

Eesti lüürika a. 1937

Kui a. 1936 mõnede luuletuskogude ilmumine põhjustas entusiastlikke poolt ja vastu sõnavõtte, küll trükkis fikseeritud, veel enam aga suusõnalisi, kui see pani teataval määral lainetama meie luule — kui mitte oma saavutatud ja kõigiti tunnustatud väärtustes seisva, siis heas mõttes siiski võrdlemisi rahuliku vee ning sundis paljusidki järele mõtlema ja süvenenumalt seisukohti võtma nii luule olemuse kui sihtide suhtes, siis jätkus sellest rõõmustavast rahutusest möödunud aastasegi. See andis just möödunud aastal põhjust paljudeks teoreetiliseks mõtisklusiks luule üle. Ja kuigi see kõik pole suurendanud luuletuskogude tiraaže meie üldiselt nii värsipimedal ajal, on rõõmustav näha, et kõigest hoolimata meie värsisepad võtavad oma kunsti tõsiselt ega naljatele ainult oma kauni, aga nii vähe kasu toova muusaga. Uudsetelt suunavõttudelt mullune lüürika-saak ei ole vahest küll nii sügavale lõikav kui sellele eelnev, siiski ei saa kaugeltki konstateerida tagasikäiku. Meie algupärase lüürika möödunud aasta kolmeteistkümnesse raamatusse süvenedes märkad, et üldiselt püütakse käia jõudumööda sel kunsti ainuõigisel teel, s. o. endasse süvenemise, oma psüühi põhivettesse sukeldumise kaudu püütakse tunda ja tunnetada ümb-

ritsevat maailma, tungida üldiste ja üldmaksvate tõdedeni, subjektivismi kaudu objektiivsusele. Ainult sel teel ongi ju võimalik anda kõigele, millest kirjutatakse ja mida kujutatakse, elamuslikku usutuvust ja jõudu. Edasi näeme, pöörates lehekülgi läinud aasta lüürikas, et mitmegi vanemasse põlvkonda kuuluva luuletaja nagu Barbaruse ja Hiire profiil on mõnetigi selginenud ja saanud teataval määral uusi äärjooni, et mõne noorema generatsiooni poeedi nagu Talviku ja Kangro *persona poetica* on saanud tunduvalt mõtestatuma ilme. On uusi ja üllatuslikke akorde. On jäädvustatud õige intiimsete elamuste õrnu nüansse, on nii jõuliselt mässutsevaid kui irooniliselt ja aristokraatselt üleolevaid reageeringuid ajale. Enne aga kui iseloomustada üldisi suundi, heidetagu mõni pilk üksikuile luuletajaile generatsioonide järele, alustades seekord vahelduse mõttes nooremast põlvkonnast, kes m. a. lüürikas on esindatud kolme nimega: Kangro ja Talvik avaldavad oma teised luuletuskogud ja debütandina esineb Aleksei Rannit. Ei ole seda ebaküpsede noorte iseteadlikult ägedat — aga ometi jõuetut — kindaheitmist vanemale põlvkonnale, nagu seda nägime „rahvuskirjanike“ päevil. Kangro ja Talviku saavutusi võime nautida juba kui valminud vilja ja Aleksei Rannitilgi on kindlaid suge-

meid, mis töötavad tulevikus autori enesekriitika, distsipliini ja tõsiduse kasvades mõndagi head.

Bernard Kangro alustas oma kirjanduslikku teed õige huvitavate ja peenelt väljatöötatud pisimaalingutega loodusest. Neis pehmetes ja mõnikord, võiks ütelda, kirglikkudes idüllides (näit. ta iharad soolaulud) puudus aga veel nagu sügavam maailmavaateline alus. Paljast nooruslikust kujutamislustist aetuna lõi ta neid õige intiimselt nähtud pilte. Käesolevas kogus ei ahelda autorit enam sonetivormi ranged piirid — ehkki ta soneti klassilist puhtust ei austanud küll eriti sügavalt eelmiseski kogus. Vormivõtete avardumisega käsi-käes näib olevat tunduvalt süvenenud autori elutunne, ta on arenenud jõudsasti introspektiivsuse suunas. „Vanades majades“ korduvad teataval määral „Sonettide“ akordid, s. o. selle raamatu parim annus on looduslüürika, kuid juba hoopis varjundirikkamal kujul. Kõige võluvamate ja ehtsemate rütmide hulka kuuluvad siin need rõõmsalt panteistlikud meeolud, kus autor nagu ülimat naudingut tundes sulab ühte loodusega. Luuletused nagu „Rõõmsad rohulibled“, „Kiidulaul“, „Kevadine surm“ ja paljud teised puudutavad nii võimsalt meie neid hinge kihte, kus peitub igatsus kõige ürgse, primitiivse ja mullalõhnalise järele, iha vajuda teadvusetult olemasolu alguslikesse laineisse.

Need rõõmsad panteistlikud rütmid, kus on võõras haudade süngus ja määndumise jälkus, kus rohukõrrena üteldakse end rõõmsalt tõusvat oma jälgedest, kus „hauakünkal võrsub rõõmus puu“, kus „lumelitreis on selili valgus“ ja kus „mardikaid tilgub puust“ moodustavad aga luuletuskogu ainult ühe tahu. Autori elamuste teine kiht on see, kus teda ängistab ja matab maise maailma piiratus. Siin on väsimuse, resignatsiooni ja isegi kibeduse toone, siin on meeolusid, mis johtuvad tunnetusest, et „hingede punase tule“ lämmatab argipäev, „söüb hallitus, leitsak ja koid“. Ehkki tea-

take, et on olemas ilu ja kirkust, on olemas suuri ja õitsvaid koralle, mis võiksid värvida me „päevade keed“, „kuid siiski me elud on hallid ja hallid on umikus veed“. Valgust on väljas palju, aga „ees on ähmane ruut“. „Küll sõuad vapralt, kuid udumüür / jääb ikka su pilgu ette.“ Mida hallim ja kitsam aga on ümbrus, seda eredamalt põleb igatsus tuulte-avaruste, värvide, „julgete pattude ja mõrvade“ järele. Neis nukrais meloodiais on helisid, milliseid ei teadnud oodatagi seniste nii lapsemeelselt rõõmsate ja mõnikord otse oodideks kohisevate rütmide autorilt. Luuletused nagu eriliselt pregnantne „Mürgijooja“, „Vanad majad“, ka „Menippeose naer“ ja suur osa nn. tuulelauludest nõuavad lugejalt juba senisest tugevamat intellektipinget ja avavad alles siis oma ilu. Mitte ainult tundmusliku, vaid just mõttelise ilu poolest on see raamat tunduvalt rikkam autori esikkogust.

Kuid neis ajalaulude akordides, kus ihatakse purustada kitsaid piire ja tõusta kõrgemale argipäeva hallidest ududest, on ka üleolevalt sapimaigulisi ja pilkelisigi toone, mis on sihitud maiste hüvede hindajate, „saamaliste“ vastu: „Ei kummarda sa alandlikult maani, / ehkküll on tühi sinu task ja põu, / kuid säääl, kus elu avab musta kraani, / on saamalistest tulvil avar õu“. Autor tahab nagu rõhutada seda noblessi ja ülimuslikkust, mis on tuuletallajate ja unenägijate hoiakus, nende, kes seisavad kõrgemal ega rüveta end argipäeva praktilise elu poriga. Kuid just need akordid, tahtes olla nii aristokraatselt üleolevad, mõjuvad Kangro luules ebakõladena. Aristokraatia ja ülimuslikkus, selle sõna puhtas tähenduses, ei näi olevat Kangro luuletaja füsiognoomias sünipäraselt ehtne (võltsimatult orgaaniline on seesugune aristokraatne hoiak aga Talvikul, kelle mõned teravalt üleolevad ajalaulud on suurepäraselt nauditavad). Seesuguseid dissonantse on aga Kangro luules siiski vähe ja nad ei takista luuletuskogu üldist elamuslikku

mõjulepääsu. Kui Kangro arenemine jätkub tulevikuski seesuguses kiires tempos nagu seni, siis võib temast eesti luule oodata veel väga palju head.

Heiti Talviku „Kohtupäeva“ peamiselt esimesest tsüklist kostavad veel samad häälled elu inetuste ja võikuste *de profundisest*, milliseid kuulsime „Palavikus“. Siingi pakub autorile naudingu luua ridu enesehävingust, põhjakäimisest, nooruse tühjatallamisest: „Mu veri närbus päiksepaistes“ ja „noorus käest mul kõrbes imeruttu“. Ja isegi: „Haud vaid andke mulle surnuaia sõrval, / et võiks rahu leida kustunute kõrval.“ Värvivid ei ole küll enam nii kriiskavad ja väljakutsuvad kui „Palavikus“, aga toonid on samad. Need inetuse ja mandumise, surma ja kõdu forsseeringud à la Villon ja Baudelaire, mis käesolevas kogus on küll õieti kajad „Palavikust“, on oma värvirikkusest, väljendushoogsusest ja kontuuriteravusest hoolimata mõjunud Talviku luules ikka pisut naiivsena, paiguti isegi õõnsa hooplemisena. Küllap vist psühholoogiline põhjus seisneb siin selles, et alateadvuslikult häbenetakse oma sünnipärast üllust ja püütakse vastukaaluks olla hästi küüniline ja rikutud.

Keset surma ja mandumise meeoleolusid äratav luuletus „Jõuluõöl“ tähelepanu oma imeväärse õrnuse ja pehmusega.

„Kohtupäeva“ tuumaks aga on ajalaulud — tsükliid „Dies irae“ ja „Jumalate hämaras“. Just need annavad sellele kogule erilise huvitavuse. Need on Talvikult uued ja ootamatud akordid ja oma julges trotslikkuses imponeerivad. Siit hõõgub meile vastu vaba, uhke ja üllas vaim, kes vihkab kõike keskpärast, halli ja tasalülitatut. On tunda sünnipärase ülimuslikkuse hõngu. Just Talviku, ta individualismi kultuse ja üllate sugemete puhul me mõistaksime, kui ta pööraks selja maailmale kui „jumalate tuhatopsile“ ja taanduks aristokraatsesse üksindusse, ajal, millal „võidule trügib Arv“ ning „tõõtu ja kodutu pöö-

bel“. Tema olemust arvestades oleks see mõistetav. Seda huvitavam on, et just Talvik ei rahuldu muigava üleõla vaatamisega elu juhmustele, ta ei põgene eksiili, ta raksab rusikaga ja säde-meid pilduvamalt kui keegi teine. „Tuult jalge alla, taevatuult, / ja mõtetele kotkatiibu! / Maa poripritsmed pühi suult / ja julgelt päikse külge liibu!“ hüüab ta küll, aga tegelikult ta usk maisesse maailma, aja ja jaburdusist hoolimata, on suur ja tugev. „Too taevast alla tulikosk, / mis eostaks jahtuvaid maailmu!“ üteldakse abivalmilt sama luuletuse lõpp-riidades. Otse Suitsu „Elu tuld“ meenutava sõjakusega kannustatakse aktiivsuseks: „Ei meid enam püüa / Käsk, mis kivis hangub. / Nüüd meil antud lüüa, / nii et maailm vangub.“ Ta on krampunud kõigi juurtega ellu ning masendused eisuuda teda kangutada eraldatusse: „Meie saatus on püsida tüüril kõigi lootuste avariiski / ja tõdede van kuval müüril / meelt heita — ning elada siiski.“ Kõlab kummaliselt, aga eluläheduslased võiksid just „kammissesepast“ esteedilt saada endale lipukirja.

Ajalaulu kirjutavad praegu mõnedki meie poeedid — küll vihaseid, küll pateetilisi. Talviku reageeringuid ajale iseloomustab mingi suursugune jume. Osalt see johtub sellest ausast ja mõnikord otse liigutatavalt teravast igatsusest kõige ilusa, kirka, otseku ülemaise järele. Osalt aga sellest äärmisest nõudlikkusest enda vastu, mis ei luba tal midagi poolikult käest anda. Ta toodang on väga napp, ta luuletused väga lühikesed. Mitte hetkelisi tunde- ja mõttevirvendusi ei kinnistata neis, vaid iga Talviku luuletus on nagu teatava elulõigu, teatava nähtuste-kompleksi sümboolne tuum. Ta ajalaulud on otseku epigrammid. Nende vorm on nii teravalt puhas ja ilmekas, et nad pärast esmakordset lugemist jäävad silmapilkselt meele. Ta vihkab kõike klišeelist, tarvitatud ja ta riimidest on suur osa täiesti uudsed, näit. kuski — Markus Aureliuski, soo sees — Mooses jne. Ometi ei ole

Foto E. Selleke

A. Uurits

Daami portree

Tempera 1917

tunda omapäratsemise pingutuse hihilõhna. See luule on kangekraadiline ekstrakt, puhastatud kõigest kõrvalisest. Võib arvata, et see *grand vin extra sec* ei paku mitte niipalju meeleolulisi-tundmuslikke veetlusi kui just intellektuaalset lõikavust. Kaarnate ja roiskunud laipade laulikult on üllatav tunda hoovavat nii võimsat aktuaalsusse suunatud jõudu. Just Talviku ajalaulud kuuluvad parima hulka tema loomingus.

Talviku luuletaja-isiksust iseloomustab aga üldse kirglikkus. Kõike, mida ta teeb, teeb ta terava kiindumusega. Sama andunult kui ta maalib võikusi „Palavikus“, raksab ta oma ajalauludes rusikaga. On väga huvitav, millised akordid kostavad ta järgmisest kogust.

Aleksei Rannit oma esikkogus tegeleb peamiselt oma intiimse minaga, püüdes kinnistada õige subjektiivseid armu- ja looduseelamuste nüansse. Ta värsside põhitoon on melanhoolne, neist hoovab paiguti nagu slaavi laia ja pehmet steppide nukrust. Sealtpoolt aga näib ta pärinut olevat ka oma amorfisuse ja vormituse. On tunda, kuidas ta värssides õige intensiivne meeleolukus püüab elujõuliselt pead tõsta, kuid autori tehniliste võimete lõtvus hävitab selle mõjulepääsu. Ta vormitunne on veel üsna nõrk ja ta keelevaistki ei näi olevat küllalt kindel. On selgesti tunda, kuidas riimid, mis muide pole tal kuigi leidlikud ega puhtad — irdriimigi näib ta käsitavat kui ükskõikkuidas-riimi — veavad endaga kaasa sisu. Et väga küpsedegi luuletajate kunstis riimid üsna oluliselt määravad sisu, on seik, mida tuleb arvestada, rohkem kui võiakse arvata. Ainult küpsede meistrite virtuooslikkus on suuteline peitma neid traagelniite, mis vähem väljakujunenud võimeteiga autoril aga näotult silma torkavad.

Kõigest vormilõtvusest, keelevigadegi häirivusest ja paigutisest tunnete vahulekloppimisest hoolimata on tunda Rannit isaga päris kindlasti ehtse lüürikasoonetuksumist. Ta on praegu õige mäs-

sutsevas käärimise ja otsimise perioodis. Sellest johtub, et ta mõned õige jumekad värssid paiskab segi kahvatute ja otsitud ridadega. „Pesemata klaasis kui piimases / öös uduses küürutab linn,“ „Ja kui koitute kollane mesi / katab kevadest õitseva maa,“ „Nagu suured valged korallid / aias lumised õunapuud,“ „Mulle pühaks on saand sinu silmad, / ja su ripsmete kivine lein“ — sellaste võrdlemisi kujukate ridade kõrval ei taha leppida veiderdustega nagu „Õmmeldi tundmustuunik / tumedast markisetist,“ iganenud võrdlustega nagu „silmade peeglid“, „ripsmete nooled“ jne. Rohkem nõudlikkust oma kunsti vastu, püsivat ja tõsist tööd ning vähem poosi — selleks peaks Rannit kohustama temas peituvad lüürilise kunsti ehtsed eod.

Lugedes Hiirt pärast Talviku tõesti metalseid ridu, ei taipa nagu äkki, miks nimetab see poeet oma värssse „raudvärssideks“. Raud ei ole küll kuigi kõva metall, kuid siiski metall ja just metalli on olnud Hiire värssides, kõigest rünnaklikust paatosest hoolimata, väga vähe. Muidugi, tähendusvarjund võib siin olla ja ongi ju — sisuline (raud kui tehnika resp. tsivilisatsiooni alus, kahurite ja tankide kude), kuid selgi puhul ei saa tagasi tõrjuda kiusatuslikku soovi, et just seesuguse sisustikuga luule oma vormilt oleks eriti metalselt lõõv, *le mot propre*'it austav (muide morfoloogiline seik: mind on alati häirinud Hiire vägevust ja metalsust taotlevas luules ta n-inessiivi harastus, mis lüürilisemale ja õrnakiulisemale temperamendile nagu Henrik Visnapuu väga hästi sobib). Hiire luuletaja-loomus ei pea eriliselt lugu väljenduslikust ökonoomiast. Siin pole aga tegemist mitte mingist abitusest või diletantlikkusest johtuva sõnade pillamisega (nagu mõnikord Rannitil), ei, Hiire luuletaja-füsiognoomias on väga ehtselt loomupärane, et ta oma pateetilised ja oodilised stroofid hüüab maailma sõnadekohinaga ja kui see kellelegi ei meeldi, siis peab see end toitma teissuguse luulega.

Seesugune mõttevirvendus tärkab, süvenedes Hiire möödunud aastal ilmunud valikkogusse „Päikeselised päevad“ ja ka ta „Raudvärssidesse“. Kuid oleks ülekohtune atesteerida Hiiri lähtudes ainult sellest põlatud „formalistlikust“ seisukohast. Lugeses ta möödunud aasta annust, on märgata, et oma valikkoguga Hiir tahab nagu punkti panna ühele oma arenguetapile ja nimelt neile lehtedele, kus ta proklamatiivselt kuulutas oma maailma-vaadet, oma suhtumist elule ja kunstile, kusjuures tulevad eriti arvesse ta kolm viimast luuletuskogu. Aga juba „Sinimägedes“ ja ka „Raudvärssides“ on märgata, kuigi see vahest silma ei paista pealiskaudsel vaatlusel, et autor areneb endassesüvenemise suunas, hinnates endisest enam elamuse teravust, intensiivsust, üksikutesse elupiltidesse süvenemist, hakates üldise asemel nägema nähtuste varjundeid. Saavutused selles suunas ei ole küll eriti kolossaalsed, kuid ometi luuletusist nagu „Hommik“, „Puu“, „Kuula“ ja mõned teised hoovab nagu õnemat poeetilist aroomi kui oleme üldiselt harjunud tundma Hiirelt. Korri-geerides selle rõõmustava kurviga teataval määral oma kunstilist kujundamis-kreedot, jääb autor oma seitsmendaski luuleraamatus kõigiti truuks oma maailmavaatelisele uskumusele, tahte ja loovjõu austamisele ja püüdele luua nagu lepitust kahe võõra ja vaenulise leeri, s. o. lihtse tööinimese ja n.ü. hari-tud kultuurivõsu vahel. Objektiivsest vormimistahtest kõnelevate Verhaereni teatavat laadi, kuigi mitte viimase mo-numentaalsust meenutavate maisuse-rüt-mide ja mõnede üsna intiimsete looduse-meeleolude kõrval seisneb Hiire seits-menda värssikogu kaunis oluline annus ajalauludes. Kui Kangro, Talvik, ka Adams ja Barbarus tõstavad oma sõna-mõõga elu halluse, argipäeva tuhmuse, võiks ütelda isegi — igava ja keskpä-rase normaalsuse vastu, siis Hiir oma ajalauludes tõstab „tahteraua“ rõõviku vastu, kes tuleb kahuri ja tangiga ja ta-

hab häirida normaalset eluvoolu. „Sõja verev kukehari“ on see, mis ärritab Hiirt. Kuid harva see elu jaburdamine paneb teda melankoolselt mõtisklema, harilikult ta hüüab: „Sea vastu rauale nüüd tahteraud / ning terasesse tahu salmid“. Ta jõu-, tahte- ja aktiivsuse-kultuslikes toonides on veel küllalt õõnsalt kõmavat paatost, ta detail on särata, kuid jälgi-des sümpaatiaga ta arengusuunda, pole sugugi võimatu, et ta kord kirjutab oodilist luulet, kus ta mitte enam ei löö lapiti, vaid serviti. Ja siis pakub ta elamuslikku uima ka teissuguseid jooke rüübanuile.

Nii Hiir kui Sütiste kõnnivad mõlemad kahe jalaga maisel maakamaral. Aines-tikku kujundamiseks pakub neile elu normaalne keskvoor, mitte erandlikud äärmused. Seejuures Hiire luules on roh-kem rakenduskunstilisi elemente, ideo-logilised tendentsid on temale tähtsa-mad kui Sütistele, kes näib peamiselt loovat kujundamisloõbu enda pärast. Ja kui ta kihvatab ja vihastabki, siis mitte selleks, et midagi propageerida, vaid need on siis ta tormise siseilma loomu-likud iilid. Eraelus sportlike huvidega, näib teda luuleski huvitavat tervislik normaalsus. Üle kallaste voolavad vete-vood haaravad teda enam kui mansar-dideromantikas leegitsev kunstniku-eks-taas („Külaskäik“). Sütiste värvid puh-kevad vist kadestamisväärilise kergu-sega, mis sunnib tema puhul rääkima mitte loomisvalust, vaid -lõbust. Uusi ainealu, kuid ikkagi normaalse tõelik-kuse piiridest, sunnib teda otsima rahu-tus, mis annab ta korduvailegi ainekäsit-lusile uusi värve. Sütiste möödunud aasta luulekogu „Ringkäik“ ei tähista ta arengus erilist etappi. See ei üllata eriti (aga ei tarvitsegi ju alati üllatada!) uute suunavõttudega, ei meetodi ega aine-alade suhtes, vahest ainult nende väga siiraste resignatsiooni helidega, millega alustatakse ja lõpetatakse see raamat. Aga siiski — nukratämbriilisi sentimen-taalseid sulinaid on varemgi vargsi kuulda olnud ta tervislikus tõelisuserõõ-mus ja „Võõrad mõtted“ ei ole talle mitte

vist võhivõõrad. Peale hea eduga rahvalaulu instrumentatsiooni kasutatavate rõõmsate luuletuste nagu „Rivilaul“ ja „Saunas“ on käesoleva kogu meelesõbivamaid luuletusi „Puškinit lugedes“, kus on paiguti seda lihtsuse ilu taotlust, mis suurel venelaselgi. Nagu juba korduvalt mainitud, on viimastel aegadel märgata Sütiste toodangus teatavat ja-henemisprotsessi. See on nagu rajuilmale järgnenud loomulik vaikusepe-riood. Seda ei tarvitse seletada aga väsimusega, vaid mõtlikuma endassesüvenemisega. Ja kuigi ta oma loodusemaa-linguis raputab mõnikord värsse liiga pillavalt käisest, mille tagajärjeks on teatav lõtvumine, võib ta selles vaikuse-ilmastikuski luua kunsti oma endises headuses, nagu näitab „Ringkäigu“ ava-luuletus, ega tarvitse tingimata sõosta võitlusemõllu. Andkem talle ainult aega. Paistab, et Sütiste võib üllatada veel vägagi ootamatute helidega. Tema elamusteskaala on laiem kui arvatakse.

Eduard Visnapuu oma kolmandas luuletuskogus „Sõnasõit“ kinnistab esimeses osas väga mitmesuguseid elamu-si, ajakajadest loodusemeeleoludeni, kuna teine ja suurem osa annab armastuslühirikat, milles seisnebki käesoleva kogu tuum. Kui ta oma esimeses vär-siraamatuse äratas tähelepanu mõnede rahvalaululiste õnade toonidega, onomatopoeetilise akustikaga, siis võib ütelda, et ta selleski kogus on tunda tu-gevasti auditiivset elementi. Värsside musikaalsusele teadlik tähelepanu juhti-mine ähmastab tal aga mõnikord väljen-duslikku reljeefsust ja mõttelist selgust, sest ta kiilub vahele küll helisevaid, kuid väga vähe tuntud ja vägivaldseltki ku-jundatud sõnu ja silpe.

Selles kogus mõjuvad aga peamiselt need värssid, kus ta tarvitab mõnevõrra jõhkralt lopsakat tooni ja kus ta armastuslauludes kinnistab meelelisi momente. Näiteks ajalauludest jääb meele „Kuhu“: „Maailm üksainus hullude ohe!“ / Inim-liha järele latsutab veriseid lõugu lohe.“ Ja edasi samas luuletuses: „Armastus

vähkreb asemed läbi / naisepiimad lüps-mata happuvad / lombakaks löödud häbi.“ Tal on tugev kalduvus natura-lismi ja ta armulauludes ei ole õnnestu-nud mitte niipalju armastuse õnade lüü-riiliste hetkede edasiandmine kui just sensuaalsete, õigegi raskesti sõnastata-vate momentide kinnistamine, näiteks luuletuses „Naisest“: „Elad oma suurima kire / esimest prahvatust. / Patu punane nire / naerab su kahvatust.“ Aga ka: „Sa siiski rohkem jagad / kui endale võtta võid. / Mu hõlmas sigimist magad, / suur süütuma hingega nõid.“ Aga just tema armastuslauludes on tunda, et neil või teissuguseil põhjusil on autor hoidnud end õige tugevasti sordiini all ning sun-dinud end kõnelema mõistujuttu, aima-misi. See on tulnud kahjuks ta luulele ja võtnud sellelt värske, veremaigulise maitse, mis sel muidu vahest oleks võinud olla. Ta peaks vabanema seesugu-sest kaane all olemisest ja andma oma elamustele julgesti kuju, nagu dikteerib talle ta natuur ega mitte nii väga kaht-lema, et julge patt võib nii elus kui kunstis alati üles kaaluda vankuva vooruse. Tehnilised raskused ei peaks tal olema ületamatud. Ta näib oma luule vormi eest algusest saadik andumusega hoolitsevat ning tal ei puudu väljenduslik omapära, näiteks: „arm tuleb külla, karik pihus, rooste „punahukk“, „armastin su lahti surmast“, „unimust“ — vististi *hapax legomenon*, „põrguvaim sötkumas surma-kakku“ jne. Ta enda mõistamisi rääkima sundimine takistab aga puhkemast ta luulet õitsele ning autori varjatud elamu-sed, mis võivad olla väga huvitavad, ei kandu küllalt sugestiivselt lugejasse.

Murdelühirikat pakuvad möödunud aastal Hendrik Adamson ja Ar-tur Adson. Esimese „Linnulaul-us“ on seda tuntud adamsonlikku laul-vust, mis on võlunud ta varemiski ko-gudes. Kui Kangro loodusluules tun-neme panteistlikku andumust, mis kas-vab teinekord rõõmsaks ekstaasiks, siis Adamsoni vahekorda loodusega iseloo-mustab mingi pehme familiaarne noot,

mis johtub sellest, et tihti ta võrdlustik ja metafooristik on pärit koduse argielu sfäärist. Näiteks personifitseerides sügisetuult kõneleb ta sellest kui kodusest elendist, kelle pastlaist lirtsub vett, kelle porised rätid ripendavad ja „pastlakabla vist valla“. Tähed on tal kui tulekibemed koduses koldes ja „Hilis-hämarik põlle lahti / üle tukkiva tänava tõmbas, / puult puhus õdangu hõngus / lume värsket õllevahtu.“ Ta kodusust aitavad suurendada need pehmed humoristlikud helid, mis kostavad näiteks luuletusist „Puhtel 1“, „Kevade ootel“ ja „Puhtel 2“, kus „Kuu oma võivitsiku / pani paksema puu taha, / ise hää l meel el itsitas, / laiali venitas suu-naha“.

Kuid nende õrnade laikude kõrval näeme, et Adamsonil on ka eepilisi kalduvusi, millest kõnelevad ta kogu teises osas esinevad „lood“. Neist ballaadi-fragmentidest (ballaadideks neid nimetada oleks vahest liiga julge) on mõned oma sõnanappuse ja aimamisi antud dramaatikaga õige sugestiivsed, nagu „Mõrvat madrus“, „Väike Viiv“, osalt ka „Uljas“ ja „Suursõsar ja väikeveli“. Käesoleva kogu lõppu lisatud mõned ajakajalised värsid kõnelevad rasketest meeleoludest, mis hõljuvad ta muidu lapselikult rõõmsa kunsti kohal: „Olen üks hetki tänapäevaseid, / tema kiiresti kaduvaid varje / tulvil tõbesid, valusid, vaevasid, / kõik kokku üks lämmatet karje“. Et „võim vaimu nuhtleb peksupingil“ ei ole jätnud puudutamata ka Adamsoni. Üldiselt tema kunsti on määrgata selleski kogus tugevat muusikaalset elementi. Ta rakendab oskuslikult onomatopoeetikat ja häälikuline instrumentatsioon on tal mõnikord õige peenelt läbi viidud. Näiteks luuletuses „Kui päike kustus“ on esimese, teise ja kolmanda stroofi riimides domineeriv tume u (I humalan, kumalan, sumaman, kumaman, II punerdus, kummardas, summerdas, hämardus, III tukseti, luksuti, ukседki, nuuksuti), mis sugereerib päikese kustumisest tekkinud hämarat ja umbset meeleolu. Samuti selle surutud

tunde süvendamiseks aitab kaasa esimese ja teise stroofi riimides domineeriv m ja n, mis kolmandas stroofis domineeriva klusiil +sibilant-ainese häälikkompleksiga ks saavutab suletuse ja umbsuse haripunkti, eriti värsiga „suluti eest ukседki“. Aga viimases stroofis, mis peab meid vabastama sellest varjulisest survest, on lõppriim domineeriv avar ja rõõmus häälikkompleks äi, millele antakse veel nagu eriline löögijõud riimi klusiilse lõppelemendiga: „Tühi tönkimine kõik: / sureb päev, ei sure päik“, / homme kordub tema kõik, veelgi valgem vastne läik“. Samasugust peent instrumentatsiooni (enamasti vist instinktiivset, ainult pisut võib-olla teadlikult kultiveeritud) leiame paljudes Adamsoni lauludes. Huvitav aga on, et see nii tugev auditiivne element ei jäta temal varju visuaalseid ja kujunduslikke sugemeid. Värvideskaala ta luules on tähelepanelikule vaatlejale üllatavaltki lai ja kõneleb ta visuaalsest näansseerimistest, näit. angleri-punane, vähipunane, maa on „kullasuidsust kõllan“, kuul on võilille värvi kiired, tulekarva tekid jne. Samuti haarab tähelepanu ta kujunduslik omapära, kus öö üteldakse öiendavat õliseid sõrmi üle autori langetatud laugude, kus varasügis sirutab sääri, jalas tuule tulised tuhvlid, kus hilis-hämarik tõmbab põlle lahti üle tukkiva tänava. Selle konkreetselt-ekspressiivselt piltliku ja muusikaalse elemendi paralleelselt mõjuvuses seisneb Adamsoni luule üks omapära.

Kui „Linnulaulus“ helises kirjakeelega kõrvuti mulgipoolse murde pehme kõla, siis Adsoni „Lehekülg ajaramatust“ sisaldab ainult tartu-võru murdes kirjutatud värsse, a. 1931—1935. See väliselt kui sisult nii tagasihoidlik raamat äratav meeleolu nagu oreliheli-desse vajumine kusagil iidse pühakoja müüride vahel või vanadel kalmistutel hauakirjade veerimine. See johtub sellest, et Adsoni „ajaramat“ puudutab meis neid teadvuse alavooludes elavaid

nukratoonilisi tundelisi aimusi kõige kaduvusest ja aja kiirest voolust, milliseid võib äratada mõnikord mõni usuline toiming, nii mõttetu ja jabur kui see ei ole kainele ja kirkale mõistusele. See on kaduvuse sentimentalism ja mööduvuse melanhoolia, mis hoovab Adsoni raamatust, eriti selle esimesest ja viimasest tsüklist, kus autor meenutab hauda varisenud lähedasi inimesi ja kus ta kuulatab kuminaid oma lapsepõlve radadelt. Mälestused ei rõõmusta teda, vaid teevad haiget: „Mitmess, mitmess ajass meelegaigess jäi, / Es saa rõõmu jälle-nägemisest.“ Teise tsükli kevadevärsides on paiguti haruldast õrnust — „Om jalge all mul vällätii, / Ma rohu pääle istma jää, / Sääl maad ma silitele nii, / Kuis latse vasta oldas hää“ — ja inimesu elu tähissündmusile pühendatud ridades äratav tähelepanu „Üts raamat“, luuletatud Gustav Suitsu 50 a. sünnipäevaks, mis on juubeliluule, tavaliselt nii rangeit piduliku kõvakrae-luule hellemaid ridu, mida on leida eesti kirjanduses.

„Mu värssi omma säänest vanna muudu, / Ei ole sõnnu rikkalt tagavarass, / Ka riimigi aati ei ole paras“ — ütleb Adson ise oma luulest ja tal on õigus. Siin ei ole sisulise uuduse võlu ega vormi metalset hiilgust, ei mõttetavust ega tunde erutavat sära. Aga oma arhailise primitiivsusega (muide nende vanamoelisust aitab süvendada hästivalitud šrift) sööbivad need värssid imeliselt südamesse ja kuigi tead oma kirjandusliku maitse ja elulesuhtumisege teissuguse olevat, tunned nõrkust nende võlu vastu. Ja kunst, mis mõjub, on hea kunst.

Adsoni arhailisest lürismist siirdugem aga nüüd Valmar Adamsi filosoofilisse atmosfääri. Adamsi *persona poetica* on ta esimeste luuletuskogude järgi iseloomustatud kui eputavat ja teesklevat egotsentrilist eneseimetlejat, kes vihasas „ausat lugejat“ oma punktrollerdatud naiste ja edevate parfüümidega. Kuid juba neis esimesis läkitusis kõigest tingeltangeldamisest hoolimata võis erk

taip märgata sugemeid, mis iseloomustavad teravasti Adamsi luuletaja-isiksust ta hilisemal kunstirännakuil ja ka ta möödunud aasta „Põlevas pessimismi kiud, mis paistavad läbi ta noorusaastate lüürika näiliste rõõmude ja millede kude hiljem on muutunud üha tihedamaks. Osalt see tume hingehoiak on Adamsi luules eksisteerival minal kahtlemata sünnipärane, osalt hiljem süvendatud ta egotsentrilise, kuid tugevate sotsiaalsete ihade ja igatsustega mina mitte kontakti leidmisest ümbuskonnaga — ja kontakti ometi nii väga ihaldades — mis on annud ta pessimismile eriliselt kibeda varjundi, osalt ja õige oluliselt asjade ja olemise tuuma otsiva kirglikult juurdleva ja kangekaelselt põhjani tungiva mõtte tagajärg, tunnetuseni jõudmine, „et Styxil ujub sinu vene / Ja tühjust haaravad su käed“, et „asje seest sind piilub mardus / Ja et on lage koht maailm“. Sinna jõuavad kõik kirglikud lõpuni-mõtled, sest „kes viimset tunneb, sellel tundeid pole, / vaid pragu igavikku seirab tema silm. / Kes viimset tahab, tegudes on kole, / Sest hoopis talumatu katteita maailm“. Mitte asjata pole sageli korduvaks kinnisväljendiks Adamsi luules „asjade tuum“ ja „tuum“ ja teatavas tähenduses mitte põhjusea Lao-Tse ta hellitet mõttetark. Kui Adson enda kohta oma lüürikas ütleb, et ta meel on haige, siis Adamsi kohta sama tähenduskaare all võiks ütelda, et ta mõte on haige. Ühe puhul võime rääkida tunduva inimese kurbusest, teise puhul mõtleva inimese traagikast. Adamsi kohta enam kui kellegi teise kohta meie kirjanduses on maksev väljend, et mõtleja inimene ei saagi muud olla kui pessimist.

See tume pessimism, mille kõrval kahvatavad Talvikugi sünged toonid, näib olevat Adamsi luules eksisteeriva mina põhiline hoiak. Ta paigutist edevat poseerimist, kergemeelitsemist, trots-

likku, hoolimatut ja piinlikkusetä enda imetlemist ja efektiivsemist tuleb võtta osalt kui ta tõelise sügavalt pessimistliku ja hella mina maski, kui ilutuleslikku, mida isegi tõsiselt ei võeta, kui naeru, mida naerab see, kes teab, mis on tumedaimad tumedused.

Seda hingust hingame ka „Põlevast pöösast“, mis on möödunud aasta lüürikatoodangu mõttetihedamaid raamatuid. Teravamalt ja põlastavamalt kui kusagil mujal põlatakse siin halli argipäeva, igatsetakse kaugemale ja kõrgemale maisest piiratusest. Ja minnaksegi eksiili — üksindusse, kus sõpradeks on raamatud, kus võib kiinduda segamatult ja rüvetamatult puht-vaimsesse. Mõtteid ja meeleolusid sealt sfäärist kajastab tsükkel „Elu rikkaim öde — raamat“. Ja kui peabki tagasi pöörduma „eraisikute“ lamedasse argipäeva, siis teeb olemise talutavaks sealt „ulmadema siniseist saalest“ kaasavõetud vaimuse kiirgus — „võlut silmis veel põlevad tuled, / Millest valgustub tinane päev“.

Vahekord argipäeva tõelisusega on terav, aga et see ka väga valus on, reedab väljend nagu „kui hommik hundina tuleb“, muide väljend, mis esines juba ta eelmises luulekogus — „kõrist haaras hommik kui hunt“ (luuletuses „Iluduskuningannaga baaris“), samuti — „tõelus = silmisse sihitud nuga“, „mõrvarlik struggle for life“ jne. Eriti valus on see seepärast, et on igatsetud nii väga headust, sest ainult siis võiakse küsida nii ahastuslikult: „Kas terves kõikjas ongi keegi / Mu vastu tõeliselt hää“. Ja siis tuleb trots, ülbus, „Menipose naer“ ja mõnikord meeleheitlikki enese mõistetavaks teha tahtmine. Ja lõpuks üksinduse interjöörid. Aga nii teravad ja võimsad kui need puht-vaimsesse kiindumise naudingud ka ei ole, täit rahuldust nad ei paku, või õigemini pakuvad seda lühikest aega, sest midu poleks need akordid laimust, tigidusest, mittetunnustamisest, need pisted „pistist pieteedis“ nõudjaille ja leiba haistvaile karjajaille nii sagedased ja forssee-

ritud. Neist kõneleb terve tsükkel — „Süda lõukoerte koopas“, milline peal kirigi on väga piltlik. Just need toonid segavad sümpaatiat tundmast Adamsi luuletaja-isiksuse vastu. Soovid tunnustamise ja imetlemise järele on inimlikult väga mõistetavad, kuid kui realiteet miskipärast keeldub neid täitmast ihaldataval määral, siis peaks just Adamsi luuletaja-isiksuse taoline mina neist jagu saama, just tema, kelle voodi äärel istub Brutus, kelle einet jagab Faust, just tema, kes ta rõhutab vaimu primaati elus ja kellele pole tundmata mõtete kired. Tema rikas vaimne maailm peaks tal lubama neist täielikult üle olla. „Ja naeruvääristuvad ilma suured saamad, / kui meiega on väljavalit pääd“ — nad peaksid tõesti naeruvääristuma, kui olakse nii intiimses kontaktis nii hea seltskonnaga.

Isiksust Adamsi armastuslühirikas, nii käesolevas kogus tsükliis „Kaks tiiba“ kui ka mujal, iseloomustab samuti iha vaimse järele. Mitte niipalju meelelised uimad, mitte lihtsemeelselt silmapilgutav „ta magas sellega“ ei kuulu ta sfääri, vaid iha vaimse kontakti järele. Mitte asjata ei esine sõna „sõprus“, selle sõna põhjamaises värvingus, samuti „öde“ sageli ta leksikonis. Küll pildistatakse väga mitmesuguseid naisi, Osirise tütrest kuni tänapäevase, oma muretus kerguses veetleva olendini, kelles pole „infernaalseid katakombe“ ja „kes kergelt uiskleb tundmustel ja jääb“, kuid seda enamasti dekoratiivsest huvist aetuna, kusjuures paistab läbi ta põhiline igatsus naise järele, kes oleks kaaslasteks ja muusaks, kes võiks olla sõpruses emaks, kelle puhul võiks ütelda „me liit on nagu tiiva kahe, / Sa oled öde, mina vend“ ja kellelt küsida: „Kas su vaim nagu minugi heitleb, / Elul innukal puudub et tuum?“ Seesugune suhtumine naisele — mitte nooruki imetlemine, mitte mehe võimas võtmine, vaid naises inimese otsimine ja sellejuures ometi ürgnaiselikkude nüansside peen tajumine — annab Adamsi armastusluu-

lele omapärase jume. See robustsest seksuaalsusest kõrgemale kasvanud peen erootika ei ole Adamsi luuletaja-isiksusel mitte poos, edev parem olla tahtmine, vaid just siin on ta oma paigutisest mänglevast toonist hoolimata siiram kui kusagil mujal. Luuletused nagu „Külm naine“, „Demaskeerimine“, „Vene daam“ kuuluvad meie armastuslühirika nüansi-rikkama osa hulka. Kuid iseloomustav on, et siin ka armastuses jäädakse üksi, sest teise sisim tuum jääb saavutamatuks: „Ei, süda, ei! Võib emmata vaid käsi — ei vaim, ei tunne ega arusaam! Koos sõrmed rusikas — kuid üksi ringleb säsi.“ Kuidas võikski see teisiti olla!

Eespool on saadud arusaadavalt ainult kõige jämedakoelisemalt paar joont tõmmata Adamsi luuletaja-isiksusest, nagu see ta luules avaldub allakirjutatule. Seejuures Adamsi luule vormil ei ole seda metalli helkivust, mis Talvikul, seda endastmõistetavat ja puhast graatsiat, mis Alveril. Ta poetab sekka lamedaidki ridu, pole vaba prosaismidest ning maadleb mõnikord keelega. Muide „Põlevas pöösas“ on küll tunda puharsiimide harrastust endisest enam, mis aga ei tarvitse iseenesest olla kuigi suureks vooruseks. Lamedama isiksuse puhul võiksid need jooned saada saatuslikuiks, siin aga kiirgab neist läbi vaimus ja temperament, kelle komplitseeritus, vastuolulisuski ja kiindumus kõigesse erandlikku erutab huvi tundma. Sealt hoovab sügavalt pessimistlik elutunne ei ole jõuetu skepsise, vaid kirglikult juurdleva mõtte tulemus.

Barbaruse elutunnet sellevastu võib nimetada revolutsiooniliseks, ekspansiivseks. Kui Adamsi apetiividid käivad kõige erandliku järele, siis Barbaruse ihaks on totaalsus, mis suleb endasse ka erandlikkuse. Rahutus viskab teda kaldalt kaldale ja teda huvitab kõik kihisev, keev ja pulbitsev, mida nimetatakse eluks siin planeedil, aga veel enamgi: ta haarab tagasi oma ürgisadeni ja -emadeni, sest teda huvitab, kust

ta on tulnud ja ta pilk püüab puurida kangekaelselt ka tulevikku: „Veel enne kui prahvatab kinni / see, mida keegi enam ei ava, / tahan elult küll välja pinni / tulevpõlvede vastava kava.“ Ta värsid pakatavad eluahnusest ja vitaalsest uudishimust. Juba see rahutus on eelduseks, et ollakse vaba, avarapilguline ja demokraatne, aga ka põhjuseks, et haaratakse mõnikord rohkem laiuti kui sügavuti.

Seesugust barbaarselt jõulist Barbarust hoovab meile vastu ka ta möödunud aasta askeetliku pealkirjaga kogust „K a l a d k u i v a l“. Barbarus ei rahuldu hetkeelamuste kinnistamisega, või õigemini mõni hetkeelamus võib teda nii inspireerida, et ta enne rahule ei jää, kui on arendanud leitud teema terveks luuletuste tsükliks, elades nii välja kõik kerkivad assotsiatsioonid. Käesoleva kogu esimeses tsükli „Ehitised liival“ on teda haaranud arhitektuuri võlu. Ta vaatlleb ehitusi kui elavaid olendeid, kohtame isegi puht personifikatsioone nagu „Uustulnuk“. Ta pildistab nende sünnihetki ja jälgib elu järkjärgulist imbumist neisse — alates rannahotellist ja lõpetades vanade kõrtside, vangla ja lõpuks luule-elamutega. Need ehituste pildistused ei ole mitte intellektuaalsed konstruktsioonid, objektiivse kujundamistahte tulemused, vaid nende ümber on tugev tundmuslik virvendus. Eriti karastavad vaimu mõned ironilised ja sarkastilised väljatused, näiteks luuletus „Materjal“ ja „Maja tellingites“.

Mis sinul on ühist su isade ja emadega, kust oled sa tulnud ja kuhu lähed — sellel küsimustikul baseerub „Ürgmootiivide“ tsükkel, raamatu parimaid osi. Nagu tsivilisatsiooniväsimusest või isegi kultuuritülpimusest kerkivad autoris ihad kõige lihtse ja primitiivse järele ja ta viskub tagasi oma ürgsete esivanemateni, keda juhtisid nii selgesti kaks jõudu — armastus ja nälg, aega, millal tunti lõhnast „länud kust armasama jälg...“ Ja Barbarus mässutseb, et ürgvaistust on tehtud koduloom, et hingki

on jaotatud lahtritesse. Ei kaduvuse kurbust ega sentimentaalsust ole selles pöördumises mineviku varjude poole. Lihtselt ja otsekoheselt räägitakse siin, nagu mees mehega. Ja see imponeerib. Paiguti paistab silma isegi rõõmus iseteadvus: „Olen ehk esimene päikesepaist / mitme möödunud sugupõlve kestes. / Minugi sammu juhhib ürgne vaist / käimata teel, mis sädeleb nestes. . .“

Äga juba siin tsüklis põletab üks summutatav tunne, sama, mille virvendusi näidatakse eriti virtuooslikult sümbolise pealkirjaga armastuslüürika tsükli „Kalad kuival“. Peab ütlemä, et Barbarus oskab endale valida ja leida kirjanduse väheviljeldud nurgakesi. Käesoleva kogu armastuslüürika osas on ta asunud valgustama keelatud kiindumuse salajasi, valusaid, äga ometi nii nüansirikke radasid. Armastus sellest vinklist vaadatuna on meie lüürikas — äga ka maailmakirjanduse lüürikas — väga vähe kajastusi leidnud ja Barbaruse nüansirikast annust sel alal tuleb meie lüürika-toodangus kõrgelt hinnata. Võib olla see keelatud tunne, see „iseenda Ketsemanis“ vaevlemine, hingenurgake, mis on köitnud Barbaruse kirjanduslikku tähelepanu ja psühholoogilist huvi, ongi vahest alateadvuslikuks stiimuliks neile „Ürgmotiivide“ igatsusepursetele ürgse lihtsuse järele, olemise järele, kus ei ole ei tappe ega tabasid. Kui tuntakse ümbriuses ja eneseski vaenulisi jõudusid ähvardamas seda tunnet, mis ihkab leegiks loita, — mida imet siis, kui kerkib meeletlik võrdlus — kalad kuival! (Olgu tähendatud, et endastmõistetavalt vaadeldakse siin autori *persona poetical*, seda mina, kes avaldub luules ja kel ei tarvitse vähimatki sidet olla autori maie isikuga. Pole sugugi haruldane, et need minad teineteisest on diametraalselt erinevad. Ainult lihtsimeelne arusaamine võib neid identifitseerida). Äga vaadelgem edasi nüansse, mida pakub Barbaruse psühholoogi-silm. Kiindumus on terav, äga ollakse teadlik, et see on keelatud, seda keelatakse isegi endale. Tunnet

summutatakse, selle hõõgumus on mäetud tuha alla, kus see äga seda valusamini põletab. Kõneldakse aimamisi ja mõistamisi. See enda sordiini alla surumine ei ole äga kuivatanud selle luule verd, vaid annud sellele haruldase platoonilise kirkuse, mingi puhta igatsusliku varjundi. Seda rõhutatakse võttega, et võetakse appi kunst, luule — kui tegekkuses käed käteni ei küüni, siis teostub seal kokkusaam: „Kui hardund pilk ei sinnu süüvi/, kui käedki käteni ei küüni / ning meeltele on sulet uks, / siis tunne, kuis sa, kantud luulest, / mu värssi kevadpehimest tuulest / reaktambreise jääd suletuks.“ Ja sama luuletus lõpetatakse tähendusrikkalt: „Nii luuleteose valgeis linus / vaim kasvab loojaks maies hirmus, / seest hoovab kevad — üleskerk. . .“ Äga samas kerkivad kartuse virvendused, et seegi territoorium on keelatud, „kas tean, mis keelat, mida tohib mu mõttelennu vabajooks?“ küsitakse kahtlevalt. Ehmatakse, kas pole liiga palju üteldud: „Vast tundub värss kui mene-teekeel, / ning iga sõna — äraand.“ See heitlemine ja tunde lakkamatu summutamis- ja varjamispüüe, õieti -kohustus, see südame kahepaiksus (NB! mitu korda esinev väljend!) toob kaasa traagilised, isegi ahastuslikud toonid. Tõusevad assotsiatsioonid kaladest, kes on heidetud kuivale ja põuast äga suudeta vältida ahastuslikku karjet: „Tilk vett vaid keelele, piisk kuivand suule. . .“ Varjatud igatsus kasvab valuks, mis üteldakse lõikavat luuni. Ja lõpuks trots: „Laske kord inime unistab / kõigest, mis lubat ja keelat!“ See ei kasva äga tammisid murdvaks jõuks, kõik surutakse jälle kaane alla, kus jätkub valuline käärimine — mitte vaikne nukrus äga alistumise melanhoolia, vaid nagu puuri suletud metsloomaa urin.

Need on muidugi selle tunde kõige nähtavamad nüansid, rääkimata paljust nii meisterlikult aimamisi antud virvendusist. Arvestades Barbaruse luuletaja-isiksuse revolutsioonilisust, ta ekspansiivsust ja dünaamikat, mida seni

oleme võinud panna ta elutunde üldni-
metajaks, on õieti äärmiselt üllatav
kuulda tema luulest sellaseid toone. Mee-
nutagem, et see on seesama Barbarus,
kelle himuraid maalinguid me tunneme
„Katastroofidest“ ja „Inimesest & Sfink-
sist“, kes on tuntud kui aeroplaanitse-
mise ja filmitsemise laulik, kelle käes-
olevagi kogu ehituste luule leksikonis on
lemmiksõnaks „raudbetoon“, keda on
korduvalt ristitud nii ülekohtuselt kuivalt
intellektuaalseks. Ja arvestades sedagi,
et käesolevaski kogus torkab silma rida
ajalaule, milliseid iseloomustab põlgus
kõige halli ja tasalülitatu vastu, kust
hoovab vaba demokraatne vaim ega
puudu karastav irooniagi, siis selgub
meile Barbaruse elamusteskaala laius.
Elurikkus iseloomustab ka ta kümnendat
värsikogu. Siingi võiks ju rääkida vormi
defektidest, erakordselt julgeist keele-
väänamisistki, kuid see oleks mõttetu
irisemine, võiks parem jultunult ütelda,
et need defektid annavad ta luulele ise-
suguse šarmi, nagu mõni iludusviga mõ-
nele näole annab ta veetluse. Barbaruse
puhul me nagu tunneksime, kuidas rikas
sisu pressib raginal katki vormitõkkeid.
See ei saa aga saatuslikuks ta elamuste
sugestiivsusele. Arvestades Barbaruse
kümnenda värsikogu elamuste laia amp-
litudi, selle kvaliteedirikkuse kõrval su-
gestiivsusejõudu ja vitaalsust, tekib kiu-
satus reastada just seda värsikogu pa-
rima esirinda, mida on tootnud möödu-
nud aasta.

Möödunud aasta lüürika aasta-revüüs
ei pääse mööda Henrik Visnapuu
„Saatanavarju“ lüürilistest inter-
metsodest, milliseid pole raamatus vähe,
alates pehmetest loodusemeeleoludest ja
lõpetades filosoofiliste mõlgutlustega.
Seejuures nii siin kui üldse on huvitav
märkida Visnapuu lüürikas teatavat äär-
muslikkuse printsiipi, millega on tahetud
seda ütelda, et tema kõige sugestiivse-
mate värsside hulka kuuluvad need, mis
kajastavad kas infernaalset võikust ja
õudust (näit. „Saatanavarju“ proloog ja
mõned ajalaululised vahepalad) või siis

habrast õrnust, nii pehmet, et see saab
tavaliselt pühalikult nukra varjundi, näit.
käesolevas värssromaanis mõned har-
dad talvemeeleolud nagu lk. 150: „Tuul
taliunen magab järveorun. / Mets üle
järve härmatisen tukub, / kõik valged
põõsad imelikun norun.“ Või näiteks lk.
108 keset sõja ja põgenemismõllu väga
meeleoluline tuisu kirjeldus, mis lõpetat-
takse unenäolise refrääniga: „Kuldtol-
muks moondab lumesao uni / ja armu-
lauluks vilistava tuule. / Suits püstitõu-
sev, näeb, on talve luule, / kes magand
rahulikult hommikuni.“ Seejuures on hu-
vitav tähele panna, et tundmuslikkust
väljendatakse ja rõhutatakse tihti olen-
dite või asjade iseloomulike asenditega
ja seisunditega (iseloomustav nähtus
muide ka Tuglase proosastiilis), näit.
n o r u s seisvad põõsad, millega rõhuta-
takse talvist vaikust ja tardumust, „Talv
t õ s t a b k ä i s e i d, k ü l j e a l u s t t u u -
l a b,“ „Must Toomas tuule luuaga
m a a d p ü h i b“ — tegevuslikud seisun-
did, mis väljendavad talvise tuisu mõlla-
mist. Ehk jälle proloogis: „K o e r t õ s t -
n u d v a s t u t a e v a s t m u s t a k o o n u
i n i n g u l u b l a k k a m a t a v i n i s e v a l t“ —
seisund, millega on antud kogu pro-
loogi hullumeelsust õhkuvale võikusele
fortissimo.

Võnkumine äärmisest jõhkrukest äär-
misse õrnusesse on aga eriti silmatorkav
ju Visnapuu armastuslüürikas, kus kõige
lopsakamad häbitsemised vahelduvad
kõige õrnemate hingustega, mis pühen-
datud naisele. Need puht-emotsionaalsed
crescendod kõnelevad sellest, et Visna-
puu luuletaja-füsiognoomia kõige olu-
lisem element on puht-lüürilisus. Ta on
meil vahest kõige rohkem poeet „jumala
armust“ spontaanse inspiratsiooniga ja
selles suhtes lähedane Adamsonile. Ta
eepikal ja dramaatikal ei tarvitse puu-
duda oma väärtused, kuid oma prima
annab ta kahtlemata puhtas lüürikas.

Vanemast generatsioonist avaldas
möödunud aastal K. E. Sõõt oma 75 a.
sünnipäeva-juubeli puhul värsikogu
„K u u s i r b i õ s u“. Nii selles kogus kui

Söödi luules üldse kuuluvad sugestiivsemate ridade hulka need, kus ta taotleb anda müstiliselt häälestatud meeleolusid, näit. luuletusis „Ununud hoone” ja „Sügisööne visioon”, kusjuures salapärasust ta sugereerib lugejasse tihti mõne iseloomustava, õige konkreetselt nähtud pildiga. Näit.: „Sügisöös visioonis” puänteeritakse müstiline meeleolu lõppstroofi iseloomustava pildiga: „Õõ oli õudne, tuhises tuul — / olnuks kui sosistand venna huul. / Astusin õue: seal hulpi üks vari... / värises pihlapuul kobara sari.” Rütmilisi ja kõlalisi vahendeid rakendab ta meeleolu sugereerimiseks nii ilmekalt harvemini.

Selles kogus on meeldivaks lugemiseks veel rahvamuistendeist inspireeritud ballaadiline luule, kus leiame õige sujuvaid värse. Sugestiivseim neist on „Katk”. Väärrib hindamist, et K. E. Sööt oma kõrgele eale vaatamata on suutnud kaasa elada meie luule arenguga tänapäevani. On küll dissonantse tema keeles, kuid see ei tundu vägistatuna ega klišeeliseana, nagu see tihti paratamatu on selle põlve luuletajate värssides. K.-ü „Loodus” on kirjastanud „Kuusirbi õsu” meie oludes võrdlemisi luksuslikult, kuna selle iga lehekülg on kaunistatud E. Kolomi puugravüüridega.

Värsivalimikest ilmusid läinud aastal Hiire „Päikeseliste päevade” kõrval veel Ernst Enno „Valitud värssid” B. Kangro toimetusel A. Laigo illustratsioonidega. Valimik on koostatud ja saatetõnaga varustatud väga südametunnistuslikult ning võimaldab üldsusele läbilõikelise ülevaate selle meie irratsionaalsetes sfäärides aimleva poeedi loomingust. Huvi selle kogu vastu suurendab see, et sealt võime leida ka mõningaid Enno seni avaldamata luuletusi. Seesugune kogu oleks pidanud juba ammu ilmuma. Aga miskipärast Ernst Enno ja osalt ka Ridala on meie kirjandusemaailmas saanud teenimatult vähese tähelepanu osaliseks.

*

Neis ääremärkuslikes ja rutulis, kaugegtki mitte põhjalikkusele pretendeerivais ridades on allakirjutanut ehk etteheiteidki põhjustaval määral juhtinud vaist olla võimalikult objektiivne ja mõnevõrra soov leida oma kirjanduslikust maitsest kaugeimal seisvastki raamatust midagi head, seejuures väga teadlik olles sellest, et see kahju toob kriitilise sõnavõtu profiilile, mis võiks teravajoonelisem olla, lähtudes egotsentrilisemast vaatenurgast — lastes vabalt voolata iroonia lätteil ja harjutades kivi viskamist. Aga tõepoolest ju kõige tühisemas ja halvemas nimeksemplaris ja kõige viletsamas raamatuski võib leida midagi omalaadset ja terake headki, kui sellele läheneda lahtise südamega ja eelarvamisteta aruga.

Nii meil kui mujal maailmas iseloomustab luule, kitsamalt lüürika arengut juba pikemat aega tung endast välja, õieti enda kaudu välja, objektiivsesse — kui tahetakse pakkuda tõesti sugestiivset kunsti. Luule vallutab ikka enam „ebaluulelisi” alasid ning kontakt reaalsuse mitmepalgelisusega suureneb. See on maksev ka meie mulluse lüürikatoodangu kohta. Ajal, millal vana hea Euroopa kaart muutub üle-öö, millal poliitiline ebastabiilsus ja olude vankuvus külvab jõudsasti nihilismi ja skepsise pisilasi ja „elementide pime raev” ähvardab matta vaba vaimu, ei ole ime, et meiegi poeetide loomingus tihenevad reageeringud ajale. Talvik — eilne surma ja kõdu laulik — kuulutab kõige teravamalt hukkamõistu vaimu mahatalamisele, Kangro — äsjane kirjanduslik botaanik — värsistab mitte põhjuseta just praegu oma igatsused tuulteavaruste järele, lüürilisima lüüriku Hendrik Adamsoni ja Adsonigi arhailistes idüllides on ajakajasad, rääkimata teistest.

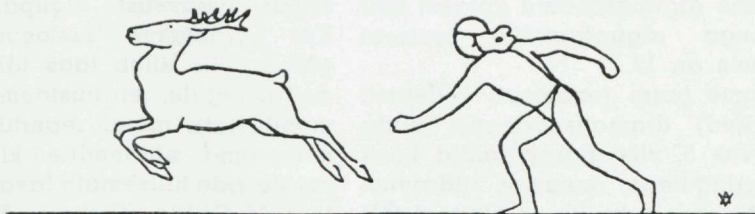
Vististi keegi inglane on ütelnud, et on kaks teed, mil kirjanik võib vältida enda lagunemist ajavaimus: esimene on — võitlemine oma ajaga ja teine — põgenemine sellest. Meie luuletajate rea-

geeringuis ajale on muidugi igaühel erikvaliteedilisi nüansse, kuid üldist tendentsi iseloomustab võitluslik moment. Põlatakse küll elu lamestumist, kuid harva põgenetakse eksiili ja vaadelakse pilvedelt maist jaburdamist. See näitab, et meie luule juured on kõigest hoolimata elus, nii elukauged ja eluvaenulisigi teemasid kui vahel ei käsitledagi. Markantne näide on Heiti Talvik. See annab põhjust kõnelda meie luule elulähedusest (andestatagu selle mõnitatud termini tarvitamine). Aga ka teataval määral v a i m ulähedusest, ideoloogiliselt võttes, kuna inimõtte vabaduse piiramine, vaimu vägivaldne vormimine, millise tõve laikusid kannab Euroopa nii mitmel pool, erutab luuletajaid just nüüd värsistama oma igatsusi inimvaimu vabaduse avaruste järele.

Ühe rahva kirjanduse-elu rikkus seisneb kirjanduse mitmekesisuses ja elamuslikus sugestiivsuses, kusjuures nii kirjanduse kui üldse kunsti hindamisel tuleb tingimata silmas pidada sotsiaalset diferentseerumust. Kui näiteks Hiire luule praegusest pingest ei piisa teravate kunstiliste naudingute saamiseks allakirjutatule, siis sel puhul seda luulet eitava

käeliigutusega likvideerida tähendaks nii elule kui kunstile vaadata väga egotsentriiselt. Sest Hiire luule oma mõnevõrra lihtse paatosega ja paigutuse südamlikkusega, mis ei ole mitte võlts, võib huvi ja elamusigi pakkuda teissugusele lugejatekihile, nagu võisin seda kord märgata viibides lihtsete vabrikutöölise seltskonnas. Sel arvamusel ei ole küll statistika seljatuge, kuid oma tõetera ei tarvitse siin puududa, sest Hiire ehtne sümpaatia seesuguse lugeja vastu ei jää viimasele aimamata, kuigi seda võib takistada selle luule vormikonarlus ja eriti paigutine stiiliabstraktsus.

Teisest küljest ei ole meil vähimatki õigust pilkeliselt hukka mõista maailmakirjanduse tippude poolt lihvitud ja nõudliku maitse püüdlusi parema poole, muidugi mitte pealiskaudselt epigoonitsedes, vaid seal leiduvaid tõelisi üldinimlikke väärtusi tunnetades. Kuigi meie Dantega ei lähe mõõtma oma luuletajaid, ei takista meid miski igatsemast ja püüdmast sinna vaimuloomingu kõrgeimate harjadeni. Oieti oleme kohustatud seda tegema, sest peetagu silmas — ainult sel teel võib meie vaimulooming sammuda e d a s i.

VARAMU RINGVAADE

Hooaja lõppkokkuvõtteid Tallinna teatris

Lõppev pealinna teatrite hooaeg iseloomustub nelja nähtusega: 1) teatrite populaarsus kestab ja nende külastatavus on isegi tihenunud; 2) teatrid oma programmilises osas harrastavad üldjoontes status quo ante't, avaldamata erilisi pingutusi kunstiliste otsingute või innustuste suunas, samuti intensiivsema dramakultuuri harrastamise sihis; 3) algupärandeid etendati liiaks vähe, 4) eesti näitekirjanduse totaalne halvustamine kesks ja muutus isegi intensiivsemaks.

Algame kõige tähtsamaga, algupärandite osadusega teatrite repertuaaris.

Pidada algupärandite küsimust kõige tähtsamaks, oleks küll alus, kuna tegu on ju eesti teatritega ja lisaks riigi kestvuse 20-nda aastapäeva pühitsemise hooajal.

Kui kaasa arvata „Töölisteatri“ mitte veel rambivalgust näinud tšehhi komöödia, siis saame hooaja kohta 24 esietendust üldarvus, seejuures on kahes teatris lavastatud üks ja sama teos loetud üheks üksuseks. Samal printsiibil kokkuvõtteid tehes, saame algupärandeid kõigest neli teost. Seega algupärandite protsent aastabilansis on 17.

Kui kisume juure (enamasti vedelasti kombineeritud) dramatiseeringud, mida anti üldarvus 5, siis algupärandid koos dramatiseeringutega annavad üldarvust 37 protsenti, seega on ikkagi ülekaal tõlgete pool ja õieti suuresti.

Kui tõlgete portfell oluaks täis hästivalitud ja väärtteoseid, ja dramatiseeringud eeskujulikud, siis ei tarvitseks rõhutada neid protsentides väljendatud vahakordi ja ülekaale. Kuid tõlgete osas figureerib säärast kesist kaupa nagu „Juuraku Hulda“, „Mehe küljeluu“, „Esimene kevadpäev“ j.t., mis kuidagi ei ületa meie algupärandite keskmist taset; peale selle figureerib seal ajastlänud hõredusi („Figaro pulmad“) ja väärtkirjandusest vaevalise teostuse süül lavalt kiiresti kadunud („Romeo ja Julia“) ning endiste saavutuste ülessoendusi („Tseesar“), et seski osas tõlgestik ei ole jumalteab kui kõrgesti eelistatav algupärandistikust.

Kui juure lisada veel mõningaid dramatiseeringute tühisusi („Tootsi pulm“) ja lamedusi („Metsalise rada“), siis nendega algupärandite skaala tõstmine nõuab küll jutumärkide appivõttu — nagu nende repertuaari võtmise üldse ühes mõnede kehvade tõlketeostega on raskesti õigustatav.

*

Oodanuks vabariigi juubeliaastal suuremat aktiivsust algupärandite poolel. Kui kurdetakse uusloomingu nappuse pärast, siis tuleb taas tähelepanu juhtida asjaolule, et uusloomingust üksi ei moodustata mujal repertuaare ja et nii meie oma näidendite klassikaline osa kui ka rida hilisemaid lavastamiskõlbulisi teoseid (Vilde, Kitzberg, Rutoff, Jak. Liiv j.t.), mis omal ajal „ära“ mängitud, või-

nuks küll leida uuestilavastamist. — Sel punktil lähema peatuse jätan edaspidiseks.

Peame siis meie olema rikkamad ja pillavamad lavateoste suhtes kui vanad kultuurrahvad, kes juba kord lavastatud teoseid ikka ja ikka uuesti lavastavad? Meie aga lepime vaid ühekordse esitamisega. Ja olgu veel lisatud: uudisloomingki oleks rikkam, kui ühelt poolt teatrite ja nende poolt mõjustatud sõnavõtjate ja teiselt poolt autorite vahetõlkude ja teisel poolt autorite vahetõlkude olemine normaalsem, usaldustihedam ja loomingule soodsam.

Ühenduses algupärandite osadusega repertuaarides on kohane puudutada ka avalikkuses ilmnenuid suhtumisi meie algupärandele.

Viimaste totaalne alahindamine kestab — juure on tulnud isegi „Loomingu“ värvate avardamine sellekohasele sihlikkusele ning inspiratsiooniproduktidele...

See on otse pentsik, kuidas mõned kinnisväärtused visalt püsivad — isegi neis päis, kust oleks põhjust oodata kriitilisemat ja vahet teha oskavamalt suhtumist.

Ei taheta või ei taibata näha, millises valguses ja võistluses on asunud meie algupärand juba aastakümneid. On saanud juba „aksoomiks“ see väide, et meie näidendi tase olevat madalam kui meie romaani ja novelli oma. Sellast kokkuvõtet leierdatakse igas kirjanduse aastabilansis. Ja igakord heidetakse ühte patta kõik meie trükis ilmunud ja dialoogivormis kirjutatud asjad. Kui maal mõni sullevedaja kohalikuks tarvitamiseks tüki kirjutab ja see trükkimist leiab, siis on selle eest otsekohe vastutav kogu eesti näitekirjandus ja -kirjandus.

Kõrtsi tantsijannasid meil tantsukunsti hinnanguis ei puudutata, kõnelemata nende bagaazi eest vastutavaks tegemisest meie tuntud tantsulavastajaid ja -koolitajaid. Sildimaalijaid, fotosuurendajaid, plakatiautoreid, reklaamnägude võõrajaid, gipsmaskide abil „skulptuurportreede“ meisterdajaid jne. ning nende

saavutusi ei loeta ega käsiteldagi kujutavate kunstide ülevaateis. Kalendrisabade värssse, vihkude viisi ilmuvaid „Tallinna saladuste“ põnevussarju, uenägude seletajaid, „Mareteid“ jm. ei arvata kirjanduse hulka. Jazzorkestreid ja nende kontserte (ehkki need on kahtlemata virtuooslikud ja tõmbavad Kontsertsaali täis), ei hinnata kunstimuusikana, tantsumuusikat, „Tädi Anna“ jt. lööklaule ei käsitelda eesti muusikaloomingu toodetena. — Ainult näidendite alal ei tehta neid vahesid, siin jäävad analoogia tõmbamised järsku seisma, siin ei eraldata vastutuslagedaid ja -võimetuidki äritsemistooteid päris-lavakirjandusest ja -kirjanikest sõna tõsimõttes ja pannakse isegi esimeste miljonid viimaste taskuisse (v. „Looming“ nr. 3 s. a.).

Kust on tekkinud müüt, et eesti lavakirjandus ei küündivat eesti jooksvate aastate romaani ja novelli tasemeni? Muist omajaolisest hindajate võhiklusest (draama suhtes), muist aga kindlasti inertsist ning järgmisest asjaolust: kutselise teatri algusest saadik on eesti lavateos ühtesoodu laval seisnud kõrvuti maailmakirjanduse vastavate toodetega. Viimane kui kirjanduseküsimusist eemalseisev pealtvaataja on teatris näinud, tutvunud ja üleski kasvanud (80-protsendilises ulatuses) võõr-lavakirjandusel. Ja eesti näidendil on tulnud algusest („Tuulte pöörises“) saadik esile kerkida, püsida ja võisteldagi võõrloomingu kõrval, kus muuseas on figureerinud säärased suurused, traditsioonid, kvaliteedid ja nimed nagu: Ibsen, Tolstoi, Hauptmann, Strindberg, Shakespeare jpt.

Romaanil ja novellil on olnud lähedam, neid ei ole alatasa kõrvutatud välissaavutustega ja suurem hulk publikut ei ole teadlikki neist vahedest, mis on olemas maailmakirjanduse väärttoodete ja meie oma tärkava ja positsiooni poole rühkiva (ja ka positsioonile juba puhkama jäänud...) romaani ning novelli vahel.

Meil ilmub praegu juba kolmas sari Nobeli-laureaate. Kui meie romaani ja novelli ka nii ühtesoodu kõrvutatakse ja isegi võistleva pandaks nende sarjadega, tahaksime näha, milliseid taseme-kõrgusi ja saavutustekiitusi siis meie lugemisproosale osaks langeks...

Kuid laiem üldsus ei tunne nende Nobeli-sarjade olemust ega kvaliteeti, arvustus neid ei mainigi ja aastaülevaated neid ei käsitle, kõnelemata võistlusest. Sellevastu iga välislavateos leiab paugupealset arvustamist lehtedes ja nii mõnigikord eesti lavaautoreile nina alla hõõrumist.

Kõrvutamismomendi puudumise ja võistlusmomendi samahästi kui unustamise najal on meie jutustaval proosal kerge olla nn. kõrgel tasemel, aastast aastasse üha enam tõusta ja meie lavakirjandust häbistada.

Nende momentide olemasolu ja esilekerkimine aga raskendab vägagi meie lavateoste kehityvusele pääsu.

Asetatagu mõlemad kirjandusliigid ühesuguseisse vaatlus- ja hindamistingimusesse ja eraldatagu draamakirjandus šlakist ja hinnatagu alles siis. Kuid seda pole tehtud, isegi mitte meie kirjandusemaailmas ja nii võib meie lavakirjanduse totaalse halvutamise psühhoos priskesti edasi kesta.

Suhtumise küsimuses meie algupärandile oleks veel märkida üks delikaatsem lükkur, kuid jätame selle kodurahu huvides esialgu puudutamata.

Ma poleks üldse sel punktil sedakorda lähemalt peatunud, kuid uued atakid põhjustasid ka uusi pareeringuid sel rindel.

*

Nii siis lõppeva hooaja algupärandite eneste juure.

Kõige tähtsamale kohale asetuse Hugo Raudsepa komöödia „Mees, kelle käes on trumbid“, mida mängiti kahes teatris, „Estonias“ ja „Eesti Dramateatris“. Autor on nähtavasti oma-

moodi lähtunud Goethe „Fausti“ proloogis märgitud juhtmõttest: „Kes palju toob, toob paljudele“ ja oma aforismide, paradokside, *bon mot*'de taaga rakedanud mitme idee teenistusse: 1) poliitilise karjääritaotluse kujutamine ühes asjaomaste ümberhinnangute ning -sunniga ja 2) abielu aluste ning väärkallakute valgustamine, kus luubi alla võetakse kolmnurk: mees, naine ja sõbratar; pluss 3) leitsakuid intiimvahekorrist. Esimeses punktis ei ole autor kahjuks vististi saanud ütelda oma viimast sõna, teises ning kolmandas eriti on jäetud teatril ütelda see lõplik ja kaaluvam sõna; nimelt on siin asetatud teatril vastutusrikas ülesanne: tuua kuulaja-vaataja ette autori avameelsused-avastused-riskantsused kultuurselt, asjalikult ning ausalt, vabana kaasmõjundeist-rõhutamistest-libastumistest. Meie teatrid tegid seda soliidset, nagu nõutud. Kuna teoses on aga liiasti seda, mis publikult nõuab vaimset kaastööd ning aforismide ja lauseähvangute silmapilksel seedimist, siis viimastel aegadel „paunvestatud“ publiku juures teos nii laia vastukaja ei leidnud kui mõni moodne melodraama, pulmajant või külatükk.

Lavakirjanike järeلكasvust esines E. Tammlaan tähelepanuväärikalt oma draamaga „Raudne kodu“ „Töölis-teatris“ Priit Põldroosi jumeikal, koloriidivärskel ja soodsal lavastusel.

Autori l. a. esikteose puhul tuli sedastada draama ideelist paikapidamatust. Tol korral noor autor omas järelepoleemikas väitis küll, et ei tohtivat arvustada kirjaniku ideed ennast, vaid ainult selle rakendust, kuid see väide oli nõrk, sest meie ei lase endilt võtta õigust arvustada (s. o. kas pooldada või eitada) ideid, ükskõik millistena see, teine või kümnnes autor meile neid ei aseta, soovita, peale suru. E. Tammlaane toonase seisukoha vastuvaidlematuse korral peaksime vaikides (või kiites?) vastu võtma ka mõnes näidendis arendatud fašismi, rassivaenu, elupõletamise ja muud igasugused ideed.

Präegusel korral, „Raudse kodu“ puhul oli ideelisest küljest asi korras. Siin esile toodud sotsiaalsed vastuolud ja autori ideeline suund oli teose peamine väärtus iseenesest ja ühtlasi lavaline selgroog. Siin oli kirjanikul midagi publikule ütelda tõsist ja aktuaalset. Lisaks sellele esimene kord esitati meile elu ja olukordi laeval ühes sellest sõltuvate seikade, stiili, koloriidi ja õhkkonnaga, mis andis teosele salgamatut värskust. Lavatehnilises rakenduses ei olnud lõplikult läbi töötatud ja orgaaniliselt vajalikuks sulatatud armastuse motiiv madruse ja reederi pruudi vahel: see ei suunanud otsustaval momendil dramaatilist lahendust ei ühele ega teisele poole, vaid jäi kõrvalmotiiviks. — Ilmsed stiilirikked olid aga teatraalsed, kolmekrossiooperi laadis vahelugemised, mis häirisid draama realismi. Päris vajalik polnud ka proloog oma kahvatute kujudega. Kuid üldmiljö ja konflikti tõsidus ning põnevus juhtis siiski teose — läbi vastmainitud karide — mõjuvusele, tõsiselt võetavusele ja menule. Igatahes see draama ja ta lavastus ületas selle teatri kõik hooaja dramatiseeringute lavastused.

Kolmas uudisnumber oli A. Mälgu komöödia „S i k u d k a e v u l“ „E. Drama-teatris“ R. Tarmo lavastusel. Vähenõudlik teos, kirjutatud ilma märgatava pingega ja lennuta, nagu sellaseid juhtub kirjaniike muu ning tähtsama töö kõrval ning vaheajal. Egas see polnud halvem mõnest „Töölisteatri“ dramatiseeringust ega näit. soome keelest tõlgitud „M e h e k ü l j e l u u s t“, kuid viimastele sai osaks meie päevaarvustuse poolt märksa leppivam ja tunnustavam vastuvõtt kui „S i k k u d e l e“. Igatahes sääraseid lamedusi, naiivsusi ja mõneti juba allapoole inimitaset sattunud tüüpe, nagu mitmed „Mehe küljeluus“, me „Sikkudes“ ei kohanud.

Meie vanemast omaloomingust tõi „Estonia“ lavale Aug. Kitzbergi „T u u l t e p ö ö r i s e s“. Selle, teatri enesegi poolt väärtteoseks proklameeritud draama pi-

danuks tooma lavale pärast palju kauem kestnud ja päriselt stuudio töömeetodi korras toimetatud ettevalmistamist, vilunud näitejuhi lavastamisel ja kauemalt draamakunsti tõelises õhkkonnas teotse- nud peaosalistega, lisaks hingestatud realismi stiilis, heroilis-massilisel foonil, salgamata teose sünniaegset sotsiaalset tausta. Kui siis ka teosest ei oleks kujunenud menukat saavutust, siis ehk võiks kõnelda meie draama ja meie lavakirjanduse põhivara läbilöömatusest ning elunõrkusest. Kuid kuipalju täideti vastloeteldud nõudmisist?...

Üks hea juhus meie teatriliselt algupärandeist raudvara juure soetamiseks on lastud minna mööda. Ja egas kõnealuse teosega niipea uut katset teha ka ei saa. Ja siis korrutatakse: „meil ei ole teoseid“, või „kõik on läbi mängitud...“

Dramatiseeringuist „Estonia“ tõi A. H. Tammsaare 60 a. sünnipäeva tähistamiseks „Tõe ja õiguse“ I ja V andest väljanõpitud dramatiseeringu (A. Särevilt) „A n d r e s j a P e a r u“. H. Raudsepp on „E. Kirjanduses“ nr. 4 s. a. selle „saavutuse“ kohta juba oma kaaluva hinnangu lausunud. Olgu sellele juure lisatud, et dramatiseeriija armust epopöas kippusid ülekaalu võtma Pearu praalimised, ärplemised, räuskamised jms., mis ilmselt vastuolus oli teose maaorjamise ja igavese töödrühkimise juhtmotiiviga.

Kõik see vajanuks põhjalikumalt, detailsemalt ja ajajärku täpsemalt iseloomustavat ettevalmistustööd, et saanuks väarikam ja kujukam vaste romaani vormile. Isegi tegelaste välimus ei olnud viimisteldud: nende töökarude-orjade ja tahumata maatüüpide näod ega käed ei kannud päevituse ega tuuldumise märke; rauga karkudel oli ülal otsas punasameetist polster(!), A. Lauteril (lavastajal) enesel pükstel märgatavad viigid; peakatted osalt rohkem antvärgi- ja suvitajalikud kui maalikud; liiaks agarasti tarvitati karke (aidanuks ühest pluss kepp teises käes) jms. Muidugi need detailid ei varjutanud mängu väärtusi, kuid nad andsid tunnistust viimistluse puudusest nii avväärse

aine lavastamisel, kui on seda kõnealus romaanis esitatud inimesed ja nende töö.

Teised dramatiseeringud. Dramaatiliselt hõre, kuid sisukam oli A. Mälgu romaanist tehtud „Taeval palge all“ „Töölisteatris“, kuna Tootsi-lugude lavastused samas teatris ja „E. Drama-teatris“ kui kassahuvideest tingitud vahepalad ei põhjusta lähemat peatust nõudlikumas ülevaates. Nendegi kohta on H. Raudsepp „E. Kirjanduses“ nr. 4 s. a. langetanud oma kaaluva otsuse. Dramatiseering „Metsalised rada“ kannatas A. Särevi lavastusel algelisuste, jämedakoelise ja maitsetuste all (näit. tüütuseni korduv „mäng“ voodieesriidega).

Sellega on ka algupärandite ja quasi-algupärandite osa läbi. Ja hooaeg ses osas on läbilõikeline (viimaste aastate suhtes) ega osuta kassatulude kasvamisega kaasnevat algupärandi suuremat kindlustumist ega innukassügavamast esildamist.

*

Tõlgete sari koosnes „Estonias“ järgmistest teostest:

Avaetenduseks antud „Suveöö unenägu“ ehitati välja esindus- ja fassaadlikumaks, millega aga ei kaasunud sõnaline väljendus, ümarus ja mõtetus; shakespeareliku mänglevuse mattis enamasti esinemistähtsus, paiguti raskepärusus ja teksti selgusetus.

Pagnoli „Tseesar“ kannatas tunduvalt stsenaariumi lodevuse ja tüüpide juba liig-tuttavlikkuse all. Teiselt poolt sisaldas etendus uusi kõrgeid lisaväärtusi Erna Villmeri kauni ja hingetatud mängu näol; osalt ka Panisse'i surma näol, kus A. Üksip jälle enese ületas.

„Figaro pulmad“ möödusid korralikult, suutmata aga lõplikult hajutada teose ümbert tunduvat muuseumi tolmu-korda. Prantsuse närv jäi mängus peensuseni ilmutamata: oma natuur paistis läbi (nii nimiosalise kui krahvi jmt. juures).

Hella Vuolijoe komöödia „Juuraku Hilda“ pealavastajaks kutsuti Soomest mag. Salmelainen, tal olnud abiks ka veel paar kohalikku assistent-lavastajat, kuid komöödia esietendus ei reetnud midagi erilist lavastuse osas. Tükk ise algas hästi, värskelt, vaimukalt, kuid see tervitatav erksus mängu kestel raugeb ja teos lõpeb paksu, põhjendamatu ja nagu kõrvalt sissekiilunud paatose ja Hella Vuolijoele juba traditsiooniks saanud kitsiga.

D. Smithi lavaklatš „Esimene kevadpäev“ jättis järele, hoolimata enamast jaost heast mängust, vaimse põhmeluse. — Eesti autor küll sellase tühisusega lavale ei oleks pääsnud.

„Töölisteatri“ tõlgestikus pälvikuks peatähelepanu W. Werneril „Inimesed ajujääl“, kui teos ideeliselt nii ei lonkaks (nagu sellest lähemalt kirjutasin „Varamus“ nr. 3) ja „Kolmekrossi oper“, kui selle teine pool ei kannatanuks värvide paksendusest, peaosalise Mackie ebaeenvusest ja Polly stiilisegavaist forsseeringuist. Sellevastu selle etenduse üks pähüvesid oli H. Malmsteni ballaadi laul, mis lõi väga mõjuka meeleolu; ja teine: pr. Peachumil rollis L. Lindau tabas stiili ja karakterit täielikult ja läbi ja läbi asjakohaselt; siia juure veel Priit Pöldroosi lavastuse hüved etenduse esipoolel.

L. Lindau mäng näidendis „Inimesed ajujääl“ oli samuti tunnustust pälviv: tema kultuurisel, lihtsekskaalutud mängul rajanes õhtu peamine huvitavus. Elevust löid jalgpallurid.

Amaglobeli „Hea elu“ ei lisanud uut ega esiletõstatavat seninähtud Nõukogude Vene autorite rakendustükkidele.

Jotuni „Mehe küljeluu“ jättis kõleda mulje: paras pala maitse lõdvendamiseks.

Shakespeare'i „Romeo ja Julia“ etendus oli ilmne fiasko. Oma järelepoolemikas teatri juhtjõud püüdis küll etendusse väärtusi sisse vaielda, muuseum sellega, et vehklemist olevat õpetanud spetsid. Kuid ärgu unustatagu vana tõde:

iseasi on õpetajate tase ja õppijate kuulikus: Võite tuua meile lauluõpetajaiks Schaljapineid ja Carusosid, ega seepärast veel meie omadest kujune kõik sellasteks suurusteks.

Blaumani „Rätsepääd Sillamat-sil“ kujunes P. Põldroosi lavastusel ilusaks-rõõmsaks mängulikkuse saavutuseks, kus muuseas noor näitleja E. Kivilo oma vägagi silmatorkavat karakteriloomise ja vaba käitumise annet ilmutas.

„E. Draamateater“ julges välja tulla A. Dumas' „Kameelia daamiga“ ja mitmeist puudusist ning traditsioonikehvusist hoolimata tal õnnestus ringreisidel maa tundmusi üles kohendada ja elamusigi pakkuda.

V. Gussevi „Kuulsuse“ näol teater esitas ehkki sõnarohke, ometi kindla ja huvitava probleemtüki, mis tõstis repertuaari üldtaset. Eriti mõjus selleks kaasa K. Čapeki draama „Valge taudi“ repertuaari sulgemine.

Selle värske, kõrge kvaliteedilise ja probleemest pakitseva draama esitamine

R. Tarmo lavastusel oli suurim teatri-sündmus hooaja kohta. Lavastaja, esinedes ühtlasi peaosas, andis endast tunnistuse kui teose vaimust ja ajakohase näitlemise stiilist sügavasti arusaavast ja tõlgitseda oskavast juhust ning näitlejast. See oli heas mõttes erutavam etendus hooaja kohta.

Teosest kostab otse traagilisi noote ühe väikeriigi ohustamisest apla militaristliku suure naabri poolt.

Selle teoga asetses teater draamakultuurist nõuetava ülesande kõrgusel nii ideeliselt kui suurelt osalt mänguliseltki. Ainus kahju, et teost Tallinnas nii vähe mängiti ja et see ei tõusnud sündmuseks ka laiemal hulgal teadvuses ja huvisõõris.

Märkimist nõuab „Töölisteatri“ P. Põldroosi juhutatud õpperühma õnnestunud esinemine kahe näidendiga, sest seal töötab tulla talendikat järelkasvu lisaks juba tulnuile (E. Kivilo, L. Toona, L. Mängu) ja seal ilmnes head tahet draamakultuuri vaimus töötamiseks.

Artur Adson.

Kaarel Eenpalu ja eesti raamatukogundus

Milline suur kasvatuslik tähtsus on avalikkudel raamatukogudel üldises rahvaharidusetöös, selle üle tänapäeval enam ei vaieldä, kuigi raamatukogunduse seisukord meil Eestis jätab veel üsna palju soovida. Võrreldes praegusi olusid sel alal endistega, ennesõjaaegsetega, võime küll konstateerida silmapaistvat edu, kuid see võinuks olla märksa ulatuslikum.

Meie maa endine valitsev kiht, kes igal võimalikul juhul kiitleb oma oletatavate teenetega kultuuri ja hariduse toomisel Baltimaale, ei ole rahvaraamatukogude asjus sõrmegi liigutanud, levitades selle asemel küll hoolega kõrtsikultuuri, mis siis pakkuski laiadele hulkadele ainsat „seltskondlikku“ ajaviidet.

Alles eesti rahvusliku ärkamise järellaietus pani rahva mõtted ka ses suunas liikuma ja nii näemegi esimese avaliku rahvaraamatukogu Eestis tekkivat alles 1872. a. Laeva „Muusika- ja lauluseltsi“ juures, millisele kuue aasta pärast järgnes Tori „Salme“ seltsi raamatukogu. Kuni 1900. aastani, seega 28 aasta jooksul, oli meie maal asutatud ainult 17 avalikku raamatukogu, kuid needki ainult rahva enese algatusel ja kulul. Järgneval perioodil edeneb asi juba jõudsamalt, sest 1910. aastaks kasvas kogude arv 60-le ja Maailmasõja lõpuks juba 146-le.

Eelnevast näeme, et eriti suur oli raamatukogude juurekasv aastatel 1910—1918, kogusummas tervelt 86 raamatuko-

gu. Sellane hoogne tõus aga ei sündinud mitte iseendast, vaid siin aitas märgatavalt kaasa innukas ja sihikindel propaganda, mille ideeliseks kandjaks ja tegelikuks juhiks oli praegune peaminister Kaarel Eenpalu, kellel seega meie raamatukogunduse alal on silmapaistvad teened.

Ülemaalse raamatukogu võrgu kui enesekasvatuliku rahvahariduse teguri süstemaatiline arendamine ja vajaliku propaganda organiseerimine ongi suurelt osalt just Kaarel Eenpalu töö, kusjuures ta võis toetuda ka „Noor-Eesti“ kirjastuse kaastööle ja vastutulekule. Tema otsesel ettepanekul asutati selle kirjastuse juures eriline raamatukogunduse propagandaosakond, mille juhtimine usaldati tema enese kätte ja milline siis paari aastaga tõi eesti raamatukogunduse liikumisse põhjaliku pöörde. Esinedes kõnelejana seltsides ja juhtides sellekohaseid äratavaid kirjutusi ajakirjandusse, oli Eenpalu väsimatult abiks kõikjal, kus vajati nõuannet ja juhatust. Tõhusaks propagandavahendiks sai ta brošüür „Raamatukogu mõte ja tema kordkorraline arenemine. Eraalgatus haridustöös. Raamatukogude kohta maksavad seadlused. Raamatukogude asutamine“, milline ilmus „Noor-Eesti“ raamatukogude korralduse osakonna kirjastusel Tartus 1912.

Brošüür sisaldab ajaloolise ülevaate raamatukogude tekkimisest ja arenemisest teistes maades, seades eeskujuks eriti Põhja-Ameerikat, selgitab siis raamatukogude tähtsust ja ülesandeid üldise rahvahariduse alal ja sellekohaseid võimalusi tookordsetes oludes, tuues lõpuks ka normaalpõhikirja vastavate seltside asutamiseks. Brošüürile järgnes samal kirjastusel soovitatavate eesti raamatute nimestik.

Mainitud propangandaosakonna tegevus polnud suunatud mitte üksi maale, vaid ka Tartus oli tarvis raamatukogunduse alal midagi ette võtta, sest siingi polnud olud ses asjas kuigi hiilga-

vad. Tegutsesid küll ja olid varemgi tegeutsenud mõned maksulised eraraamatukogud, kuid need ei suutnud kaugeltki täita vajalikke kasvatusülesandeid. Nii oli Schnakenburgi raamatukauplusel juba aastast 1850 alates ka eesti raamatute laenutamise osakond, samuti oli Maarja koguduse õpetaja praost Willigerode 1868. a. saanud loa laenukogu asutamiseks ja kümme aastat hiljem ka päevapiltnik Sachker. Laenutamisega tegeles ka Justi raamatukauplus, mille kogu hiljem ostuteel siirdus Hermann trükikojale. Vene avalik raamatukogu seisis võõraste ülesannete teenistuses ja oli laiemale hulgale kättesaamatu ka keele poolest.

„N.-E.“ propagandaosakonna algatusel kutsuti 1912. a. septembris kokku laiem koosolek, millest võtsid osa spordiseltsi „Taara“, „Karskuse Sõbra“, E. Käsitööliste Seltsi, tarvitajateühingu „Edasi“, Eesti Kirjanduse Seltsi ja mitme ametiühingu esindajad. See koosolek otsustas asutada „Tartu (Jurjevi) rahvaraamatukogu seltsi“, mille põhikiri kinnitati juba 10. detsembril. Ja nii algas uus selts oma tegevust 25. märtsil 1913 „Karskuse Sõbra“ ruumides, kuhu koondati ligi 1000 köidet peamiselt eestikeelseid, kuid osalt ka venekeelseid raamatuid. Kui valitsusvõimude korraldusel „Karskuse Sõber“ paari kuu pärast suleti, asus raamatukogu Aleksandri tänavale iseseisvalt üüritud ruumidesse. Pärast Vabadussõja lõpu anti kogu üle linnavalitsusele, kes määras ta praeguse linna avaliku raamatukogu põhivaraks. Rahvaraamatukogu Seltsi tegevust juhtis pikemat aega jällegi K. Eenpalu selle esimehena, kuni riiklikud ülesanded ta Tartust ära kutsusid. Pärast seda valiti etteotsa Miina Hermann-Härma. Nagu nähtub seltsi asjaajamise protokollidest, on ka proua Linda Eenpalu oma abikaasa kõrval mitme aasta jooksul seltsi juhatuses tegev olnud.

Kui suurt lootust on rasketel venestuse surveaegadel pandud Rahvaraamatu-

kogu Seltsile, arvestades muidugi ta rahvuskultuurilisi ülesandeid, tõendab laialdane poolehoid, mille osaliseks sai tookordses Tartu teadlikus seltskonnas see uus selts, kuhu koondus arvukalt liikmeid kõigist ühiskonna kihtidest, haritlastest kuni lihhtöölisteni. Teiselt poolt näitab see asjaolu ühtlasi, kui võrd otsarbekalt oli korraldatud seltsi organiseerimisetöö.

Lõpuks võime veel märkida, et „Noor-Eesti“ propagandaosakonna tegevus kandis rohkesti vilja ka eesti asundustes laia Venemaa piirides, kus paljudes kohades tekkisid raamatukogud, kuhu telliti kirjandust kodumaalt.

Nõnda näeme, et Kaarel Eenpalu tegevusel raamatukogunduse mõtte propa-

geerimisel ja tegelikku ellu rakendamisel on olnud õnnistusrikkad tulemused, mis on aidanud rajada teed eesti kirjavarale laiemate rahvahulkade sekka, mõjudes tõhusalt kaasa üldise rahvahariduse ta-
seme tõstmiseks.

Ka Eesti iseseisvuse ajastul, kui Kaarel Eenpalu energia on olnud pühendatud peamiselt riigielu ülesehitamisele ja korraldamisele, pole kadunud ta huvi raamatukogunduse vastu. Seda tunnistab ta soe suhtumine ja sõbralik kaastöö siseministrina paari aasta eest korraldatud Raamatuaasta aktsioonile. Tahaksime loota, et see huvi ei kustu ka tulevikus.

M. Pukits.

Eesti Maapäeva sünd

Kuna Maarjamaa — Vana-Liivimaa nimetus piiskop Alberti aegadest — oli eraldatud Eestimaast ajaloolise lahutava piirjoonega, siis on ka päris loomulik, et kodumaa maaalaline ühendamine kerkis meie rahvuspoliitilise nõudmisena üles juba meie avalikkuse tõusval nõlvakul, möödunud sajandi kaheksakümnendates aastates. Põhja-Liivimaa ja Eestimaa ühendamine võis tõeliselt teostuda küll alles 30. märtsil a. 1917. Alates siit võisid meie rahvusliku iseseisvuse ja omariikluse eelkavad omada reaalse aluspinna. Põhja-Liivimaa ja Eestimaa ühendamise järel 30. märtsil a. 1917 avanesid reaalsed võimalused meie üldrahvusliku esinduskogu — Eesti Ajutise Maapäeva kokkuastumiseks, kelle ajaloolise õigusjärglasena pärast Asutavat Kogu ja Riigikogusid astus neil päevil kokku meie nüüdne uuendatud, aga ka mitmeti muutunud rahvaesindus.

Eesti rahvuslike maaalade — Põhja-Liivimaa ja Eestimaa ühendamine tõsteti poliitilise põhinõudmisena õigustatult

ja resoluutselt esile C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske poolt üldiselt tuntud märgukirjas, mis esitati 19. juunil a. 1881 Vene keiser Aleksander III-le. Ei ole isenesest huvita, et sellele märgukirjale ei kirjutatud alla kirikuõpetaja dr. J. Hurt, kuigi ta esines saadikuna selle märgukirja üleandmisel. On teada, et kõne all olev märgukiri, mis oma sisult käsitles kogu Eesti rahva tolleaegseid majanduslikke, rahvuskultuurilisi ja poliitilisi nõudmisi, pidi esitatama juba a. 1880. Nii kirjutab 2. nov. a. 1880. C. R. Jakobson sel puhul dr. Mihkel Veskele vajalistest ettevalmistustest saadikute väljasõiduks Venemaa pealinna: „See saadik peab ilusti Eesti rahvariides olema, nagu ka mina ja Pärnu saadik seda teevad. Ma lasen endale nüüd selle tarvis just ühe Väandra ülikonna teha.“ Saatkonna sõit Peterburi ja märgukirja esitamine võis tegelikult toimuda aga alles 19. juunil a. 1881.

Selles ajaloolises märgukirjas oli 9 põhistatud nõudepunkti, kus käsitleti tolleaegseid agrararküsimusi ja nõuti „Kroonu ja maa maksude ja tegude ühte-

viisi jautamist niihästi mõisa kui ka talumaa pääle". Nõuti, et kohalikus omavalitsuses „Eestlaste eestseisus Sakslaste eestseisusega ühe vääriline oleks." Ühtlasi esineti ka nõudmisega, et kohtu ja kooli keeleks olgu Eesti rahvakeel ja et Balti kubermangud oleksid jaotatud „rahvaste" järgi Eesti ja Läti rahvuslikuks kubermanguks. Märgukirjas avaldati nimelt kahetsust, et „vanad poliitilised seadeldused Sakslaste hääks Balti kubermangudes, kus maal kaks pärisrahvast, Eestlased ja Lätlased elavad, ei ole seda maad mitte rahvaste järele kahte kubermangu jaotanud". Selle märgukirja 14-dest vastutavast allkirjast kuulus esimene C. R. Jakobsonile ja viimane — dr. M. Veskele.

19. juunil a. 1881 esitatud märgukirjale järgnes Läänemeremaade revisjon (1882—1883) senaator Manasseini juhatusel, kes oli hiljem kauaaegseks Vene kohtuministriks. See andis ajutiselt võimaluse, et 19. juunil a. 1881 esitatud rahvuslikke nõudmisi võidi korrata ja isegi üksikasjalisemalt põhjendada. Siin oli juhtiv osa täita dr. Mihkel Veskel, kuna C. R. Jakobson varises ootamatult 19. märtsil a. 1882. Neis erakorralistes oludes, mida enesega kaasa tõi senaatorlik revisjon, kandusid 19. juunil a. 1881 esitatud nõudmised kogu rahva laiade hulkade keskele. Nii toetuvad Räpina kihelkonna Veriora valla talupojad oma käsi kirjas säilinud „kõige alandlikumas" palves peale muu veel 19. juunil a. 1881 C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske poolt esitatud nõudmistele. Nende sellekohases palves „Revideerija Senaatori Herralale Salanõunikule Manasseinile" üteldakse peale muu: „Üleüldse tunnistame meie veel, et need 9 punkti, mida Eesti rahva saadikud mineval suvel sisemisajade Ministri Herra juures sisse andsid ja mida Ministri Herra armolikult vastu võttis, meie kõikide soovimised ja palved on; nad on just kui Eesti rahva suust ja südamest tulnud". (Jaani Pintmanni kirjakogu).

Senaator Manasseinile esitatud märgukirju on üldiselt vähe uuritud. Neid ürikuidki on hoidunud uurimiseks ainult mõned üksikud, kuna kogu sellekohane materjal läkitati, nagu teada, revisjoni lõpul Peterburi. Nii nõutakse ühes Manasseinile esitatud märgukirjas (Liivimaa rüütelkonna arhiiv — Latvia Riigiarhiiv Nr. 427—M—I) Läänemeremaade ümberkorraldamist ja väidetakse, et on „väga tarvis, et meie kolm kubermangu kaheks kubermanguks saaksid säetud, kus siis peale riigikeele ühes kubermangus Eesti ja teises Läti keel oleks, mis meie rahva ja ka ülema valitsuse vaeva lõpmata palju kergitaks". Aga Võru maakonna Kanepi kihelkonna valdade ühises palvekirjas senaator Manasseinile, mis tuleb pigemini meeles mingit teaduslikku traktaati selle aja valitsevate sotsiaalsete, kultuuriliste ja poliitiliste olude üle, on XXV palvepunkti pealkirjaks selgesõnaline „Kubermangude ühendamine". Siin antakse alguses kogu küsimusest üldine ajalooline ülevaade, mis lõpeb soovivaaldusega: „Sellepärast soovime ja palume, et eelpoolnimetatud vana sakslaste korraldus saaks muudetud ja põhjapoolne osa Liivimaast saaks arvatud koos saartega Eestimaa juurde" (tagasi tõlge venekeelsest tõlkest — omaaegse senaator Manasseini ametniku J. Tamme kirjakogu).

Tegeliku elu vaatekohalt ei muutunud aga olukord kõige vähemalgi määral paremaks. Senaator Manasseini revisjoni tagajärjeks oli, et teatud piirid tõmmati küll laiutavale baltlusele, kusjuures kärbiti oluliselt tema võimupiire õigusemõistmise alal, aga selle asemel algas venestamise hooaeg, mis eriti avaldus kohalikus koolikorralduses. Ainult sajandi vahetuse järel võidi a. 1905 uuesti üles võtta C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske poolt põhistatud Eesti rahvuskultuurilisi, majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi. Nii esitas tolaegne Tartus ilmuvate „Uudiste" toimetaja Speek järjekordselt Vene keskvalitsusele motiveeritud märgukirja, milles nõutakse

peale muu ka Põhja-Liivimaa ja Eestimaa ühendamist üheks rahvuslikuks kubermanguks. „Uudistes“ nr. 41, 25. mail a. 1905 toodud märgukirjas nõutakse peale muu: „Eesti kubermang ja Liivi kubermangu Eesti osa tuleb üheks maaomavalitsuseks ühendada“. Samuti sisaldab tolleaegsete radikaalsotsialistide — Strandmann, Jaakson, Olesk, Vilms ja teised — a. 1905 ilmunud programm (Georg Zirki trükk — Jurjevis) peale muu veel parteiprogrammilise põhinõude: „Liivimaa Eesti osa ja Eestimaa kubermang ühendatakse omavalitsuslikeks üksuseks, kusjuures kohalikud keeled õpetusekeelteks koolides ja ametlikkudeks keelteks on“. Samuti nõuti ka a. 1905 novembri lõpul peetud ülemaalisel rahvaasemike kongressil Tartus, et Põhja-Liivimaast ja Eestimaast moodustataks ühine administratiivne tervik.

Aga ka „viieandad aastad“ oma rahvusprogrammide nõudmistega ja märgukirjadega, kus selgelt kajastusid „kaheksakümnendate aastate“ nõudmised, ei toonud enesega kaasa tunduval muudatusi ajalooliselt maksvatesse olukordadesse. Ka Vene uuendatud konstitutsiooniline monarhia „viieandate aastate“ järel ei toonud olulist rahuldust Eesti rahvuslikele nõudmistele, mis esitati, nagu nägime, juba C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske poolt. „Vana sakslaste korraldus“, nagu Kanepi mehed nimetasid Eesti maaalalist jaotamist oma eespoolnimetatud ülekihelkonnalises palvekirjas senaator Manasseinile, jäi püsima kõige täielisemal määral. Ei aidanud seegi asjaolu, et meie poolt algatatud rahvuslikud nõudmised leidsid toetust ka läti rahvusliikumises. Ainult pärast Vene teist ja suurt murrangut a. 1917 kevadel avanes järjekordne võimalus võtta kõne alla ja asuda ka ühtlasi lõplikult Eesti rahvuslike põhinõudmiste elureaalsete teostamisele.

Maailmasõja tulemõllus leekivail ja rahutuul päevil, kui sakslaste sõjaline rindejoon tungis sügavale vene maaalale, loodi Läänemeremaade tagalat

korraldava Põhja-Balti Komitee. Põhja-Balti Komitee ülesandeks oli 23. augustil a. 1915 kinnitatud põhikirja järgi peale muu: „Eesti- ja Liivimaa kubermangu põhjapoolse osa, s. o. Saaremaa, Viljandi, Tartu ja Võrumaa ja Valga linna rahvale sõjaaja arukordsete raskuste ära võitmiseks appi astuda“. Eelmisest on ilmne, et see oli laialdane organisatsioon, haarates oma tegevuspiirkonda kogu Eesti rahvusliku maaala — välja arvatud vahest Pihkva kubermangu Eesti asundusalad. Pärast Vene teist ja suurt sisemist murrangut pidas 11.—13. märtsil a. 1917 Põhja-Balti Komitee oma ülemaalist asemike koosolekut Tartus, Laenuhoiu-Ühisuse ruumes, kusjuures päevakorras oli ajalooline küsimus Eestimaa ja Põhja-Liivimaa ühendamisest. Koosoleku juhatusse valitakse J. Lattik, K. Päts ja J. Tõnisson, kuna sekretariaati — J. Hünerson, O. Leik, P. Pöld ja R. Eliaser. Päevakorras seisva ajaloolise põhiküsimuse üle tõusis pinev poleemika. Toome siinkohal konspektiivse ülevaate üldisest vaidluskäigust, nagu see on säilinud Põhja-Balti Komitee protokollides.

Oli kaks lahkuminevat seisukohta. Ühendamist soovitas O. Strandmann. J. Tõnisson oli aga selle poolt, et „ühendamise kavatsust nüüd mitte täide ei võiks saata, kuna selles on tehniliselt palju raskusi. Palju hõlpsam on, kui Liivimaa kaheks iseseisvaks osaks jaotataks.“ R. Eliaser, kes oli ühendamise poolt ja toetas Tallinna joont, arvas: „Ühes üksuses välja astudes võiksime enam väljapoolse mõju avaldada.“ K. Päts Tallinna esindajana arvas, et „nüüd mitte sünnis ei ole kodumaad ühendamata jätta“. J. Tõnisson vaidleb vastu, arvates, et „Suurlinna õhkkond on suure kubermangu loomise mõtte tekitanud“. Ta leiab: „Tsentralismuse hüpnos on Tallinna inimestele külge hakanud. Sellest on end tarvis vabastada“. Sellele vaidleb O. Strandmann ägedasti vastu, arvates, et „kui on administratiivne keskoht tarvilik, siis peame seda nüüd läbi viima“. Need vaidlused rahvuslike põhi-

küsimuste üle lõppesid 12. märtsil a. 1917 rea otsuste vastuvõtmisega. Ühelt poolt võeti vastu Tartu ettepanekud:

„1) Rahvusliku üksuse aate ja silmapilgu eluliste huvide pärast tuleb luua ühine komissariaat.

2) Põhja-Liivimaa lahutada Lõuna-Liivimaa — Lätimaast.

3) Esiolgu Põhja-Liivimaa kui administratiivse üksuse etteotsa seada Aju-tise Valitsuse esindaja.

4) Kodumaa territooriumi määramine üksikuiks valitsuslikeks üksusiks jääb tulevase komissariaadi otsustada.”

Aga teiselt poolt võeti sama Põhja-Balti Komitee koosolekul 12. märtsil a. 1917 vastu ka veel teine (Tallinna) ettepanek, kus on eriti rõhutatud üldise maapäeva ja seega kodumaa ühendamise vajadus:

„1) Tarvis on üleüldine maapäev, kelle käes on kõik üleüldised maaomavalitsuse puutuvad asjad.

2) Maakassa kapitalid ja muu varandus lähevad Aju-tise Maaomavalitsuse korralduse kätte”.

Need viimased K. Pätsi poolt tehtud ettepanekud võeti vastu 15 häällega poolt — 4 hääle vastuseismisel. Nii oli ajalooline rahvusküsimus kongressi enamiku poolt otsustatud. Tekkinud olukorraga ei jäänud rahule Tartu tegelased. J. Tõnisson esitas sel puhul protesti Põhja-Balti Komiteele. Nii algaski Põhja-Balti Komitee järgmine ja ka ühtlasi viimane tööpäev — 13. III a. 1917. J. Tõnissoni protesti tõusva tähe all. See avalik protest ise on järgmine:

„Kas Põhja-Liivimaa tulevases Eesti autonoomilisest korraldusest administratsiooniliselt ja omavalitsusliselt iseseisvaks üksuseks peab jääma või aga Eestimaaga üheks kubermanguks kokku liituma, selle üle lõplikku otsust teha — peab Põhja-Liivimaa poliitilise enesemääramise põhjusemõtte alusel täielik võimalus olema.

Tahetakse nüüd seda küsimust Aju-tise Valitsuse ehk selle komissari

võimu abil ära otsustada, ilma et Põhja-Liivimaa enesel võimalik oleks selle üle otsust teha, siis tuleb seda autonoomilise enesemääramise põhjusemõtte nimel jämedaks vägivallaks rahva ja maa vastu tunnistada, mille vastu mina kui Põhja-Liivimaa esitaja kindlasti vastuvaidlust tõstan.

Et sarnane vägivalla ilmutus praeguses olukorras kahtlemata väga tõsiselt vastuseismist rahva poolt äratub ja meie rahva poliitilises kui ka majanduslikes elus edaspidi väga tõsiseid tagajärgi sünnitab, siis avaldan mina kindlasti protesti koosoleku enamuse otsuse vastu, et Põhja-Liivimaa tulevikus maaomavalitsusliselt Eestimaaga kokku liita ja nõuan, et küsimus kas Põhja-Liivimaa tulevikus maaomavalitsuse asjas ise üksusena peab jääma või aga Eestimaaga ühendatama, praegusel silmapilgul lahtiseks jääks”.

Selle J. Tõnissoni protesti puhul pääsid Põhja-Balti Komitee koosolekul 13. III a. 1917 uuesti vaidlused lahti, nii et Loo-rits soovitas: „Nii kaua vaielda, kuni kokku saadakse”. Siin nendest vaidlustest, kus Tartu kohalikud külarealism ja separatismi lahkemelised püüded nähtavasse vähemusse jäid, kokkuvõtlik ülevaade:

R. Eliaser arvas olevat järjekindluseta, kui tehtud otsuseid muudetakse. Ta väitis: „Meil on ühised Eesti huvid ja need peavad olema siduvad kõikidele kreisidele. Praegusel ajal tuleb ühine Eesti kindlustada mitte komissariaadi näol vaid ainult maapäeva näol”. K. Päts leidis, et „Autonoomia ja kubermangu omavalitsus ei käi mitte üks-teise vastu”. Selle peale seletas J. Tõnisson oma protesti kaitseks: „1) Autonoomia tuum on, et rahvale ei tohi midagi oktroeerida, 2) silmapilklike hädade korraldamiseks ei ole praegu tarvis Põhja-Liivimaa saastust ära otsustada”. Sellele vaidles resoluutselt vastu O. Strandmann: „Küsimus on tõesti põhjusemõttelik: tuleb otsustada, kes korraldab tulevase Eesti? Ot-

sus peab terve rahva kätte minema". J. Raamot ühineb O. Strandmanni ja K. Pätsiga. Sellele vaidles järjekordselt J. Tõnisson vastu: „Meie tunnistame: Põhja-Liivimaa ja Eestimaa ühendamine jääb lahtiseks". K. Päts motiveeris üksikasjalisemalt kubermangude ühendamise ja üldrahvusliku maapäeva vajadust. Eriti hoogne on O. Strandmann maapäeva mõtte kaitsmisel. Ta ütleb: „Meie südametunnistus peaks, kui sellest kõneleda, meile ette ütleva, et meie peaksime ühise maapäeva ellu kutsuma. Kui meie südametunnistus aga meilt nõuab, et kohalik rahvas seda ise otsustab, siis ei ole meil sugugi tarvis ühiselt kokku tulla". R. Eliaser paneb ette: vastu võetud otsuseid mitte muuta. Protest ei kannud soovitud vilja. Kongressi enamiku üldsihiks jääb — lahastatud kodumaa ühendamine. Võetakse vastu resolutsioon, kus nõutakse ühise maapäeva kokkukutsumist. Ühtlasi otsustatakse saata delegatsioon Peterburi uue maavalitsemise korra ettepanemiseks (v. EKLA — Põhja-Balti Komitee).

Neil asjaoludel ja vaatamata Tartu umbkõlalisele kolkapoliitikale ilmuski 30. märtsil (12. aprillil) a. 1917 kauaoodatud Eestimaa autonoomia seadus — või nagu seda ametlikult nimetatakse — „Ajutise Valitsuse otsused 30. märtsil a. 1917. Eesti kubermangu administratiivlase valitsuse ja kohaliku omavalitsuse korra kohta". Selle ajaloolise seaduse esimene põhilause kõlab järgmiselt: „Eesti kubermangu külge liita Liivi kubermangu Tartu-, Võru-, Viljandi-, Pärnu- ja Saaremaa maakond". Nii muutusidki „vanad poliitilised seadeldused Sakslaste hääks Balti kubermangudes", mille üle avaldasid oma kahjatsust C. R. Jakobson ja dr. Mihkel Veske oma 19. juunil a. 1881 märgukirjas.

„Kaheksakümnendais aastais" avaldatud rahvuspoliitiliselt illusoorne ja unistuslik mõte oli muutunud teoks. Olid teostunud 19. juuni a. 1881 nõudmised, millele ei kirjutatud alla, nagu nägime, omalaajal dr. J. Hurt, kes kuulus C. R.

Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske vastaleeri. Kuna C. R. Jakobson oli poliitikasse laskunud kõster, kellel ei puudunud teavmeel ja suurjoon poliitikas, ja dr. Mihkel Veske — äraeksinud misjonär — siis oli neil loomulikult raske leida ühist keelt kirikuõpetajaga — dr. J. Hurdaga, kes kuulus J. V. Jannseni poliitilisse vanakooli. Aga muidugi ei võinud kerge olla see ajalooline võitlus Eesti rahvuslike põhinõudmiste eest. Siin langes kohaliku poliitseilise kahtlustuse alla dr. Mihkel Veske. Siin saadeti maalt välja C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske tulised pooldajad Andres Dido ja Jaan Pintmann, kes olid senaator Manasseini revisjoni päevil Eesti rahvuslike nõudmiste agaramaid propageerijaid. Samuti saadeti arvult tohutu suur hulk poliitilisi tegelasi maalt välja a. 1905, kus peale muu tõusis ka kodumaa ühendamise nõue, nagu eespool nägime, oma järjekordsele haripunktile.

C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske nõudmised „Eestlaste eestseisusest" olid teostunud Eesti Ajutise Maapäeva kokkuastumisega. Ajalooliselt vaatepiirilt jääb veel ainult rõhutavalt ära märkida C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske rahvuspoliitiliste vaadete avarust ja nende kaalutluste ning hindamiste tähelepanuväärivat ettenägelikkust. Aga võib olla koguni, et C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske rahvuspoliitiline erandlik suurus seisnebki just selles, et nende julgelt sõnastatud ja ettenägelik rahvuslik suurprogramm nõudis teostamiseks rohkem aega, kui on seda ühe inimpõlve lühike eluiga ja piiratud elupäevade kitsas maine ring.

30. märtsi seadusega ja selle seaduse elluviimise määrustega 22. juunist a. 1917 pandi kindel alus meie kodumaa uuele avalikõiguslikule korrale. Ajalooliselt lahastatud kodumaa asemel leiame nüüdsest peale liitunud ja ühendatud maa ja rahva. Ülemaaline rahvuslik esinduskogu — Eesti Ajutine Maapäev — võis vankumatult kokku astuda 1. juulil a. 1917. kubermangu lossi valges saalis

Tallinnas, Toompeal. „Tänasest päevast algab meie kodumaa elus ja ajaloo uus tähtis ajajärk“ ütles õigusega J. Poska oma tervituskõnes kokkuastuvale rahvaesindusele. Olgu siinkohal veel märgitud tõsiasi, et Põhja-Liivimaa ja Eestimaa ühendamine võeti üldise heakskiitmisega vastu laiade hulkade poolt, ilma et see oleks üldsuses esile kutsunud vähimaidki vastuhääli.

30. märtsi seaduse alusel kuulus Eesti Ajutisele Maapäevale või Maanõukogule nii üldine maaomavalitsemine kui ka kohalikud omavalitsused linnas ja maal. Selle seaduse elluviimisega langesid rüütelnõukonnalt maaomavalitsemise kohustused ja võim, kuna nad andsid vabatahtlikult meie rahvaesindusele üle nii varamused kui ka omavalitsemise funktsioonid. See asjaolu aitas oluliselt kaasa meie emariikluse rahvusvahelisele tunnustamisele Euroopa lähemate ja kaugemate välisriikide poolt.

Ajalugu ei tunne rahvast, kelle vabaduse tulek oleks möödunud ilma siseraskusteta. Nii kulus tervelt nelikümmend aastat pidevat võitlust, enne kui C. R. Jakobsoni ja dr. Mihkel Veske poolt ülesseatud rahvuslikud põhinõuded leidsid rakendamist ja elluviimist. Ja kuigi siin aitas kahtlemata kaasa ka aja ja olude üldine raamistik ja väline soodsus, millest ei saa vaikides mööduda, siis ometi oli vajaline ennekõike kindel rahvuslik programm ja kava, et sellekohaselt ka-

sutada soodsaid välisolusidki. Ja nagu igal pool, nii oli ka siin, kus leidis tulesid eestvõitlejaid ja ka — raudkülma ükskõiksusega nürimeelseid pealtvaatajaid. Aga ei või olla vähimaidki kahtlusi selles, et 30. märtsi seadusega ja üldise Eesti Maapäeva kokkuastumisega loodi reaalne aluspind, millele võis vankumatult tugineda meie riiklik iseseisvus ka Vabadussõja ränkrasketel aegadel. Kõik meie Vabadussõja raskused kanti Põhja-Liivimaa ja Eestimaa ühistel liitunud jõududel — *viribus unitis* — ja sellepärast avaldub eriti markantselt just siin Eesti maaalalise ühendamise rahvusajalooline tähendus. Eriti just ühenduses Eesti Vabadussõjaga mõistame ka Eesti Ajutise Maapäeva ajaloolist suurust.

Eesti Ajutisest Maapäevast on aja jooksul kontinuiteedikindlalt võrsunud Eesti Päästekomitee, Eesti Asutav Kogu, Riigikogud, Rahvuskogu ja nüüdne rahvaesindus. Heites põgusa pilgu meie rahvusliku mõtte võitlevale ja tormakale eilsele, tohiks küll olla meie nüüdseks poliitiliseks esmajärguliseks ülesandeks — teritatud tähelepanu homsele päevale. Ongi ju see ajaloo tuumaks, et ta õpetab meid mõtlema homsele. Aga see on vajaline seda enam, et Euroopa tasakaal muutub ootamata nobedalt — alles hiljuti nägime Austria ühendamist ja ühinemistki Saksamaaga.

M. Päss.

Jules Romains'i külaskäigust Eestisse

Eesti on jälle rikastunud suure kirjandusliku sündmuse võrra, kuna Tartu ja Tallinna kirjandushuvilisele publikule sai osaks prantsuse tänapäeva moodseima kirjaniku Jules Romains'i külaskäik. Viimane, kes on ühtlasi Pen-klubide Rahvusvahelise Liidu president, on sooritanud Euroopa riiges ringreisi Pen-klubidega tutvumise otstarbel, seoses läheneva Pen-klubide kongressiga Prahlas.

Mitte igapäev ei avane Eesti lugejale võimalus näha palgest palgeste mõnd lõunamaist kir-

janduslikku suurust, keda seni on tuntud vaid raamatute kaudu. Nii tõi Itaalia Kultuuriinstituudi avamine möödunud aastal Eestisse Itaalia akadeemiku ja kirjaniku Massimo Bontempelli kõnelema Luigi Pirandello loomingust. Järjekordseks suursündmuseks on äsjane Jules Romains'i külaskäik, millele järgnes Vene kirjaniku Ivan Bunini peatus Tallinnas.

Jules Romains'i lõng Tallinna publikule teemal „Autor ja publik“ kujunes sädelevaks vestluseks, ehtseks prantsuse „causerie'ks“, nagu

autor ise defineeris oma ettekannet. J. R. väidab, et kirjanik ja publik on teineteisele vastastikkülvatavad ja vajalikud, kuigi kirjanik näib vajavat publikut enam ning publik saab läbi ka kirjanikuta. Autor kõneles oma isiklikest kogemustest ja kokkupuutest Prantsusmaa kirjandusliku publikuga, jättes esitamata mingisuguseid üldisemaid teooriaid või reegleid publiku reageerimisest kirjanduslikule teosele. J. R-i arvamus on, et raamatulugeja seisab üldiselt tunduvalt kõrgemal teatripublikust, kuna raamatusse süvenemine nõuab lugejalt suuremat intelligentsi. Tegelikult jääb aga lugev publik autorile nähtamatuks, s. o. mingiks kujuteldavaks fantoomiks, kelle kohta võib vaid oletusi teha. Nii võiks näit. kirjanik, kelle teost on müüdnud 3000 eksemplari, arvata, et tema lugeja, tema „publik“ on — eliit, kes oskab väärikalt hinnata tema „kõrgeväärtuslikku“ teost, mis oli määratud vaid „valituile“. Kuid kes ütleb, et kirjanik ei loo siin endale asjatut illusiooni, mis on sootuks erinev tõelikkusest.

Märksa kergem on juba näitekirjanikul. Teatripublik on nähtav üksus, keda võib arvestada, kes pole vaid imaginaarne kujutelm nagu raamatulugejaskond. J. R. ilmestati ei sümpatiseeri teatri esietenduspublikule, kellest ta kõneles teatava ironiaga. See olevat väga kapriisne ja nõudlik publik, eelkõige aga isendaga ääretult rahul, kuigi ka tema võivad eksida. Esietenduspublik võtab asja ääretu tõsidusega ning püüab oma arvamust ka oma sõpradele ja tuttavatele peale suruda. Tema otsustab peaaegu alati näidendi saatuse, määrab kindlaks ta edu või ebaedu. Ja raske olevat hilisemal etendusil muuta seda kriitikat. Hilisemad küllastajad võivad isegi nautida teost, jälgida seda naerupuhangutega, ent kartes näida rumalamaina autoriteetsest esietenduspublikust, nad annavad teosele pärast etendust hävitava kriitika. Tegelikult aga otsustab näidendi saatuse juba peaproov, mis on töö lõplik ja viimane kordamine, enne kui teos valminu esitatakse kriitikale, ajakirjanikele, „publikule“. On ju peaproovidelgi oma kindel küllastajaskond. Ja huvitav on, et iga uus saal reageerib näidendi samadele repelliikidele, samadele teravmeelsustele, millistele reageeris esimese õhtu publik, teadmata sealjuures, kuidas reageerisid eelmised saalid. Ja ometi on igal publikul oma eri ilme, igal isikul

oma füsiognoomia, mis oleneb õige mitmesuguseist põhjustist. Isegi ühel ja samal õhtul võib viibida teatris inimesi, kes tunnevad näidendist lõbu ning teisi, kes istuvad mornide ja igavate nägudega toolidel. J. R. opereeris oma vestluses peamiselt Pariisi publikuga ja sõandas väita, et on isegi mitmesuguseid välistegureid, mis mõjustavad publiku reageerimisvõimeid, nagu ilmastik, aastaaeg, nädalapäevad jne. Esmaspäeva-õhtune teatripublik olevat tavaliselt igav ja rahulolematu, on algamas uus tööaeg, on pühapäeval liiga palju kulutatud ennast ja raha jne. Pühapäeval on kaks etendust: ennea ja pärastlõunane. Pärastlõunane publik on väga juhuslik. See tahab jätkata kusagil oma pooleli jäänud õhtupoolikut ja valib selleks teatri. Sagedasti ei mäleta sellased teatrisõud isegi näidendi pealkirja, istuti vaid seal aeg surnuks. Kolmapäev on juba võrdlemisi hea päev teatris, neljapäev ja reede aga parimad — publiku mõttes. Neljapäeviti küllastab teatrit intelligents — üliõpilased, õpetajad, kirjanikud jt. Reede on nn. „šikk“ päev, reedest publikut on raskeim rahuldada. Laupäev on aga sobivaim päev nii kirjanikule kui ka publikule, muide sobivaim päev komöödiatele, sest siis küllastab teatrit entusiastlikem publik ja saal on alati täis. Parimaks teatri hooajaks peab J. R. talvist hooaega. Provintsi teatripublikut iseloomustas kirjanik kui tõsisid ja kuiva kogu, kes reageerivat naljadele visamalt ning olevat pariislasest ilmetum.

Et J. R. tunneb huvi oma publiku vastu, tõendab see, kuipalju ta on jälginud oma näidendite menu Euroopas. Nii esitas ta publiku erinevuse iseloomustamiseks mitmesuguseis mais näitena oma näidendi „Knock“, mis on terav pilkesatiir arstide liiga suurest südidusest. Prantsusmaa linnades on näidendi menu olnud rahuldav, Viinis seevastu on ta kukkunud täiesti läbi, Berliinis hooaja lõpul — mais — oli vastuvõtt soe, Münchenis oli edu suur, Stokholmis kordus sama mis Viinis, näidend kukkus läbi, ent Hispaanias, Itaalias ja Belgias läks ta hea eduga. Selle tulemusena seab üles kirjanik teooria, et Euroopas on olemas kaks eri tsooni: üks, kus mõistetakse prantsuse koomikat ja teine, kus seda ei mõisteta. Mida enam põhja-lääne poole, seda jahedamaks osutub publik, lõunas aga on reageerimine soe. Seega on põhjus puht

geograafiline. A. 1925 oli kirjanik saanud kutse Helsingisse „Knocki“ esietendusele. Sellasena kui näidendit pakuti autorile soome näitlejate poolt peaproovil, võis arvata, et esietendus saab olema üks „désastre total“, ühe sõnaga — hiilgav läbikukkumine. Laval valitses sellane kurbus ja jäisus! Autori kõrval istuv šveitsi prantslane, märgates kirjaniku kohkunud ilmet, püüdis viimast küll veenda, et näidendi tõlge olevat päris täpne. Ometi ei saavutatud seda spontaanset muljet, mis oli tekstis. Esietendus aga kujunes hiilgavaks, sest näitlejad ei olnud unustanud pisimatki näpunäidet, mis oli antud peaproovil autori poolt. See oli päris tõeline „Knocki“ etendus, kuigi publik asus väljaspool seda joont, kus mõistetakse prantsuse koomikat. Helsingi publik reageeris täpselt samadele repüülikele kui Pariisi teatrikülastaja. Sellest järeldab kirjanik, et on olemas siiski ka universaalne koomika ja universaalne reageerimisvõime, mis peitub inimese sügavas intelligentsis, vaatamata asjaolule, et on olemas soome, itaalia, saksa või prantsuse koomika. Igal teosel on osi, mida peab oskama kohandada publikuga, on vaja vaid leida teoses see, mis on temas universaalne. Kirjaniku poolt esitatud katkend „Knockist“ tõendas, et R. evib head miimikat, võrratut näitlejaannet ja ääretu viljendusrikkaid käsi. „Knocki“ esitamine oli katseks õppida tundma eesti publiku reageerimisvõimet, mis näis vägagi huvitavat kirjanikku.

Jules Romain, kodanliku nimega Louis Farigoule (sünd. 26. aug. 1885), oli filosoofia professoriks provintsis ja Pariisis, tegi isegi mõned tähelepanndavad leiutised füüsika alal ning andus alles 1919. a. alates täiesti kirjanduslikule tegevusele. J. R. on täiesti uue kirjandusliku voolu, nn. u n a n i m i s m i rajaja. Selle voolu põhimõtteid ta selgitab „Jumaldumise käsiraamatus“ („Manuel de déification“). Selle õpetuse teesiks on, et iga üksik indiviid jumaldub, kui ta teatavas „grupis“ lahustub, teatavale suuremale ühismeelsele üksusele alistub (luulekogu „La vie unanime“). Siin peitub mõte teatavast üldinimlikust solidariteedist. Ainult grupis peitub tõde ja jõud, ainult grupp võib teostada suurt, seda tahab R. tõestada ka oma tähelepanndavate romaanidega „Kamraadid“, „Donogoo Tonka“ ja „Nimetu surm“. Esimene kirjeldab, kuidas seitse head kamraadi Pariisist, olles kahe Prant-

susmaa väikelinna elanikke ninapidi vedanud ja erutanud, Lõuna-Ameerikas uue linna, unanimsi linna, asutavad. Teine kõneleb õpetlastest, nimega Le Trouhadec, kes leiutab Donogoo Tonka maa. Kuna Donogoo Tonka elanikud usuvad ja tahavad, et nende maa püsiks, hoiavad kokku, et see püsiks, — siis eksisteerib see. Inimlikult haarav on novell „Nimetu surm“, kus kirjeldatakse ühe proletaarlaste surma, kellest mälestus püsib vaid selletõttu, et grupp — tema kaasproletaarlastest koosneva suure massi solidariteeditunne — seda alal hoiab.

Romain vajaks õieti oma ainulaadse evangeliumi kuulutamiseks õige pateetilisi väljendusi, kuid kirjanik eelistab olla irooniline, müstiline. Ta armastab kirjeldada skandaalseid juhtumeid, tema voltairelik huumor vürtsitab ja kriipsutab neid alla. Autori erootilised kirjeldused küünevad sageli farssi, sellastena neid on kui ohjeldamatu fantaasia vilja isegi valesti mõistetud. Enim evib sellast elementi trilooogia „Psiüh“ (I köide: Lucienne, II: Liha jumal, III: Ja kui laev).

A. 1931 tegi algust R. suure romaani-tsükli „Hea tahte inimesed“ avaldamisega, mis töötab anda laiaulatusliku kultuuripildi moodsest Pariisist. Teosest on ilmunud 14 köidet, kuna autor lubab kirjutada veel 13. Esimesele köitele R. on kirjutanud eessõna, milles ta seletab oma ettevõtte omapära ja kõneleb romaani ajaloost ning teooriast üldse. R. soovib igale lugejale lugeda seda eessõna enne ja pärast romaani lõpetamist. R-i seletused on lühidalt järgmised: ta leiab (võib-olla küll liiga vara), et moodne romaan vajab reformi, milline olevat kirjanduslikult, psühholoogiliselt ja vaimselt, mitte aga metoodiliselt, küllalt kõrge tasemel. Individualistlikust ajast (R. nimetab seda aega meelsamini „üksikindiviidile tsentraliseerituks“) oleme pärinud romaanivormi, mis jutustava proosa kesk- ja lähtepunkti asetab indiviidi. Selle järeldusena 1) ei tule sellases kitsendatud mänguruumis suured moodsed kirjanikuanded üldse esile ning 2) terve rida võimsaid elutundeid, mis põlvnevad suuremast ühiskonnast, kasvõi suurlinnast, ei leia romaanis väljendamist. R. võitleb vastu senisele romaanivormile ja kavatses oma suure teosega anda uue kaasajaromaani, millise olulisemaks momendiks pole mingi keskpunkt, vaid kontsentreeritud „ringid“. Esimene

kõide ongi sellane ümarlõige Pariisi linnast ühel ainsal päeval, 6. okt. 1908. Tegevus ei ole romaanis keskendatud ühele isikule, vaid puudutab mitmesuguseid eluringe, mitmesuguseid punkte. Erandjuhtumeil autor peatub mõne üksiku eluperioodi juures sisuliselt, üksikuis paigus jutustab ta pikemalt millestki. Siduvuse annab teosele üheaegsus, „linnatunne“, hiiglaslik nüüdsuse, tänase, üheaegsuse suurepärase sund, nagu R. püüab seda selgeks teha. Ja see on tõesti omamoodi huvitav proosa. Sellane jutustamisviis omab palju sarnasust filmiga. R., kes on ise kirjutanud kinole, teab seda ega cita seda. Ta hoiatab vaid uskumast, et seesugune kirjanduslik võte põlvneb filmist, pigem see on sõltuv ajast enesest. Kirjandus kui painduv kunst võivat sellase „filmilise“ meetodiga kaugemale jõuda kui kino ise, sest romaanil on kasutada assotsiatsioonide, tunnete, seesmist elunähet intiiemamad alad, milliseid film võib vaid meenutada. R.'i suurteos nagu tahaks väljendada hüüet: seda peaks kunagi suutma film!

J. Romains'i õpitakse õiglasemalt hindama, kui uuritakse tema kirjanduslikku meetodit ja mitte sisu. Seni ilmunud köidete põhjal võiks ütelda, et R. on saavutanud tohutu suure sündmuste kogusumma, milles käsitletakse lähemalt vaid üksikuid osi (üks ilusamaid näiteid I köi-

tes on peatükk „Pariis kella 5 ajal õhtul“). Kui aga vaatleme kirjaniku lähtekohti, arvestades seda, kui hästi tal on õnnestunud reformida senist romaani, mis omas „kangelase“, kelle ümber kõik keerles, siis peame ütleva, et ainek pole tema suurteoses siiski küllalt ühtlaselt jaotatud. Üksikuis paigus, mõnikord isegi terves köites nagu „Quinette'i mõrv“, peatutakse siiski üksikasjalisemalt ühe sündmuse või isiku juures, kui seda lubab eessõnas püstitatud põhimõte. Kui R. ironiseerib tavalise romaani kangelase ja tema ühiskonna suhtes nii pisikeste elamuste üle, miks ta siis tõstab oma romaanis mõne tegelase rohkem esile, kuna ometi ta tahtis anda romaani ilma kangelaseta? „Kangelaseks“ pidi saama suurlinn — Pariis. See näitab, et ka tänapäeval jääb üksikisik suuremate elukomplekside romantiliseks sümboliks ja Romains'i ettevõtte muutub täies ulatuses küsitavaks. Tänapäeva lugeja pole siiski veel nii reformitud, et ta rahuldub vaid suurte sündmuste kompleksiga, kus üksikisiku elamused ei tule esile. Sellegipärast, kuigi autori ettevõtte ei õnnestu terviklikult ega täiel määral, võib ta piguti tekitada vaimustust, sest R-i kujutamise- ja veenmisvõimed on selleks küllalt suured.

Mall Jürma.

Poleemika

Ühe vaidluskirjutuse puhul

Ants Oras — Tüüpilisi võtteid ja vaateid kirjanduse kriitikas
(Akadeemia, 1938, nr. 8)

Oma pikemas sõnavõtus eelmises „Varamu“ numbris ilmunud minu kirjutuse kohta „Eesti luule arenemise teid“ suvatses prof. Ants Oras pöörata liigset tähelepanu minu isikule ilmse sihiga diskrediteerida mind kui arvustajat. Just säärane sihilik ja kutseeetika vastane vaidlusviis sunnib mind andma vastavaid seletusi nii mõnegi Ants Orase väite kohta, mis puudutab vaid minu isikut. Põhimõttelisi, puht-kirjanduslikke küsimusi loodan võivat valgustada hiljem, eraldi isiklikest asjust.

Ants Oras väljub oma artiklis aksiomist, et minu kirjutus olevat, ka mitte-aateliselt, mõjustatud „Varamu“ toimetaja poolt, kelle „üliagar õpilane“ mina olevat. Säärane julge, kuid äärmiselt vastutustundetute põhi-vaide reedab juba isegi lugupeetava professori vaidluskirjutuse sihti ning abinõusid. Ants Oras püüab küll suurejooneliselt põhjendada säärast suhtumist minu isikule ning arvamusele. Ta tuletab mulle meele minu kunagist sõnavõttu „Loomingu“ üksikvihi kohta, kus

ma muuseas leidnud, et Henrik Visnapuu värsid on igavad, lisades paljutähendavalt: „See oli kirjutet ajalehes, millega Visnapuul ei olnud erilisi sidemeid“; ta lausub: „Henrik Visnapuu toimetusel ilmivas ajakirjas näib Taggo küll oma kohuseks pidavat isegi Eduard Visnapuust teha jäljendustvääriv eeskuju nooremale generatsioonile“; ta heidab mulle ette seisukoha muutmist Alveri suhtes. Jätan esialgu muud süüdistused kõrvale.

Nii siis, minu hinnang paari H. Visnapuu luuletuse kohta oleks pidanud olema määrav ka kogu tema loomingu vaatlemisel! „Tema üle otsustada saaks vaid ... tema luule paremiku põhjal“, „ta on katsetaja ning otsija hing“ (sõrendused minu), säärased iseloomustan mina H. Visnapuud oma kõnealuses artiklis ning ei leia neis sõnus mingit kiitust ega ülistust. „Saatana varju“ puudusi tean ka mina, olen nende üle kirjutanud sama „Varamu“ numbril veergudel, kuid ega neis ei seisa kogu teose tuum, eriti romaania!

Mis puutub aga Eduard Visnapuusse, siis lugegu Ants Oras minu arvustust ta viimase värssidekogu üle „Uus Eestis“ (16. 3. 38), mille lähemaid kaastöölisi on Eduard Visnapuu ise. Ma tunnen väga hästi Eduard Visnapuu luule nõrku kohta, kuid tunnistan E. Visnapuus poeeti, kes käib oma iseseisvat rada, kelle värssides on tunda kirgliku südame tuksumist („milline stiil!“ — ahastaks Ants Oras).

Ning Betti Alver. Mina olevat laulnud temale kiitust mitte halvus venekeelseis stroofes ja nüüd...! Kuid mina ei salga oma kirjutuseski: „Me imetleme küll Alveri värsside kergust ja painduvust, tema mõttemängu tulevarki, kuid...“ (minu sõrendused) ja siin algab see — „kuid“. Võib hinnata vägagi kõrgelt Alveri „ilmset andekust“, kuid siiski võidelda tema poolt esitatud suuna vastu, peenutseva, iroonitseva individuaalitseamise vastu (see käib just tema mõttelüüriga

kohta, poeme ma hindan artikliski teisisi).

Paar sõna minu maailmavaate kujunemise kohta. Kuna Ants Oras juba mainis oma artiklis minu venekeelseid „väga nikerdet... värssse“, mis olnud siiski huvitavad ja mida mina ise pean oma minevikuks, siis lugegu ta ka minu neil päevil ilmuvat teist venekeelset luuletuskogu, mis on vaba irooniast, kus ma nendin kurbi tõiku, kuid siiski ülistan elu ning luulet. Siis vahest ehk avaneb temalegi tõsiasi, et minu kirjanduslikud veendumused ei ole kellegi poolt ette kirjutatud. Ma võiksin tsiteerida ka oma venekeelseid sõnavõtte luule kohta (juba aastaist 1934—1936), kuid see viiks kõrvale. Ma usun, et kõik, kes on jälginud minu arvustusi „Uus Eestis“, saavad aru, et kõne all olevas kirjutuses on olnud tegu vaid minu enda vaadetega.

Kuid Ants Oras kahtlustab mind veel nii Henrik Visnapuu kui tema enda arvustuste kasutamises minu kirjutuse koostamisel. Pean kahjaks seletama, et näiteks H. Visnapuu sõnavõttudega Betti Alveri värssidekogu kohta pole ma üldse tutvunenud, samuti kui Ants Orase arvustusega Hugo Masingu raamatu üle. Muuseas viimase üle olen kirjutanud pikemalt juba 1935. a. lõpul „Uus Eesti“ veergudel — nii et väide pealiskaudselt lugemisest ei pea paika.

Ants Oras kurjustab, miks ma ei võtnud arvesse tema kirjutusi Joh. Barbarusest. Kuid samas ta seletab: „Ma ei usu, et Barbarus kõlbaks kellelegi eeskujuks; selleks tema laad on liiga individuaalne.“ Nii siis tema suhtumine Barbarusele on umbes säärane kui minu oma Alverile. Kuid just elulähedusest kirjutades oleks Ants Oras pidanud ka mainima Barbaruse nime.

Mina ei tundvat eesti luulet; mina ei panevat tähele Marie Underi looduslüürikat; mina ei olevat süvenenud Hugo Masingu värssidesse — säärased vastuvaidleja süüdistusi pean lihtsalt „palju

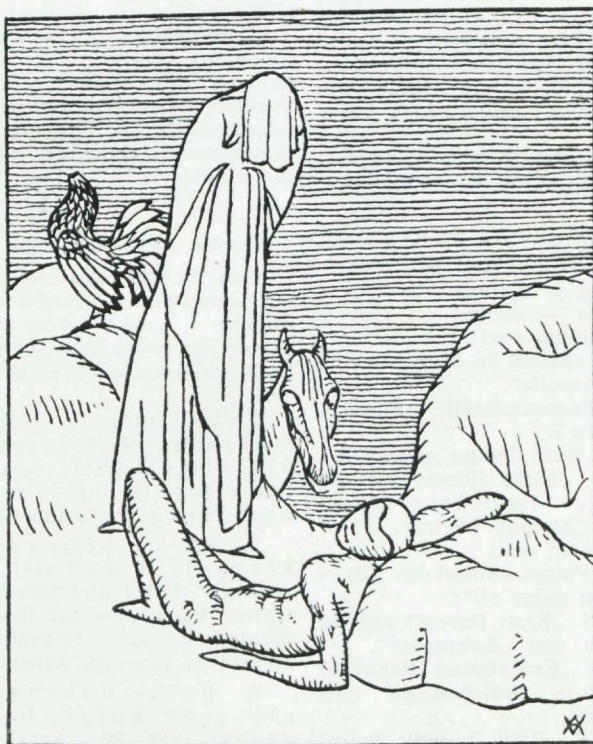
kirjutamiseks". Olen aastate kaupa jälginud eesti värsikunsti arengut küll „Pärnu Päevalehe“, küll „Uus Eesti“ veergudel, olen juba 1935. a. avaldanud välismaal pikema venekeelse ülevaate eesti kaasaegse luule kohta, mis leidis hindamist ka „Loomingu“ poolt. Küll minu seisukohad selles olid näiteks Betti Alveri suhtes pisut erinevad praegusist, kuid juba siis iseloomustasin ma tema loomingu — hõljumiseks maailma probleemide kuristikku kohal. Olen arenenud vahepeal, olen hakanud luulet tõsisemalt võtma, nõudma temalt rohkemat kui paljast sõnademängu, mida harrastasin isegi varem. Paistku see Ants Orase silmis reetmisena, mis saan mina sinna parata!

Mõnigi ebatäpsus juhtub pikemas poleemilises kirjutuses, kus arvestatakse

vastase seisukohtade üldise vaimuga (näiteks tsitaadi suhtes, mis käinud vaid Gustav Suitsu kohta), kuid ma võitlesin vaid oma veendumuste eest ega puudutanud oma kirjutuses kõrvalisi asjaolusid, mida nii ohtralt kasutab Ants Oras, kellele ei anna rahu Horst Wesseli ja Nadsoni õndsad varjudki.

Professor Ants Oras opereerib kahjuks oma suure iseteadlikkuse ning „päavstlikkuse“ juures nii puhtisiklikkude kahtlustega minu kirjutuse põhilähtekoha suhtes, et ma ei saa kõige parema tahtmise juures kinkida tait usaldust ka tema „tõekspidamisile“ üksikute kirjanikkude kohta. Mulle paistab koguni, et tema kriitika üldse, mis toetub tema „ilmeksimatusele“, on tihti niisama julge ning vastutustundetu nagu tema väited minu isiku suhtes.

Boris Taggo.

A. Uurits

Unenägu

1939

Varia

Vabariigi ja „Raamatufondi“ auhinnad.

Sihtasutuse „Eesti Raamatufond“ poolt on möödunud aasta ilukirjanduse, teaduse ja trükitehnilise toodangu auhindamised viidud lõpule ning laupäeval, 21. mail teostus Haridusministeeriumis auhindade väljaandmine laureaatidele haridusminister kolonel A. Jaaksoni poolt.

Auhinnakomisjonid valiti teatavasti „Eesti Raamatufondi“ Nõukogu poolt 31. jaanuaril järgmises koosseisus:

Ilukirjandus — dr. A. Annist, kirjan. A. Gailit, A. Kivikas, J. Rummo ja O. Urgart; teadus ja populaarteadus — prof. E. Ein, prof. J. Mark, prof. V. Paavel, prof. G. Suits ja prof. A. Tammekann; trükitehnika ja raamatuillustratsioon — R. Mölder, R. Paris, A. Tassa, E. Taska ja P. Truupere.

Isikud ja asutused, kes juba korduvalt on näidanud üles oma kõrgethinnatavat kaasabi vaimse loomingu ja raamatukultuuri tõstmiseks, olid annud käesoleval aastal auhindamiseks järgmised summad: Vabariigi President — kirjanduslikkudeks auhindadeks kr. 3.500; Eesti Pank — auhindadeks kr. 2.500; „Eesti Paber“ — kr. 2.500; Tartu linn — kr. 1.250; ETK — kr. 750; Kreenholmi Manufaktuur — kr. 500; Balti Puuvilla Manufaktuur — kr. 500 ja Viljandi linn kr. 250. Peale selle andis „Eesti Raamatufond“ auhindadeks kogusummas kr. 1.700.

Auhindu said sel aastal järgmised kirjanikud, teadlased, kunstnikud ja raamatutööstuslikud ettevõtted:

Vabariigi Presidendi auhinnad:

Mait Metsanurk — auhind kr. 1500,— romaani eest „Kutsutud ja seatud“.

Henrik Visnapuu — auhind kr. 1000,— värssromani eest „Saatana vari“.

Jüri Parijõgi — auhind kr. 1000,— noorsoojutustuse eest „Teraspoiss“.

Asutuste ja „Eesti Raamatufondi“ auhinnad. Ilukirjanduse alal:

Fr. Tuglas — Eesti Panga auhind kr. 750,— romaani eest „Väike Illimar“ I—II; K. A. Hindrey — Tartu linna auhind kr. 750,— novellikogu „Sigtuna häving“ ja romaani „Sündmusteta suvi“ eest;

A. Mälk — Eesti Panga auhind kr. 750,— romaani eest „Taeva palge all“;

H. Talvik — A.-S. „Eesti Paberi“ auhind kr. 750,— luuletuskogu eest „Kohtupäev“.

A. Adson — A.-S. „Kreenholmi Manufaktuuri“ auhind kr. 500,— luuletuskogu eest „Lehekülg ajaraamatust“;

J. Semper — A.-S. „Balti Puuvilla ketramise ja kudumise vabriku“ auhind kr. 500,— reisikirjelduse eest „Lõuna Risti all“;

H. Adamson — Viljandi linna auhind kr. 250,— luuletuskogu eest „Linnulaul“.

Auhinnad teaduslikkude ja populaarteaduslikkude tööde eest:

Prof. dr. phil. nat. Armin Öpik — Eesti Panga auhind kr. 1000,— töö eest „Trilobiten aus Estland“.

Prof. dr. theol. J. Köpp — Tartu linna lisaauhind kr. 250,— teose eest „Laiuse kihelkonna ajalugu“.

Prof. A. T. Kliimann — „Eesti Paberi“ auhind kr. 750,— teose eest „Haldusprotsess“.

Mart Lepik — „Eesti Raamatufondi“ auhind kr. 750,— „Faelmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetuse“ trükki toimetamise eest.

Prof. dr. ins. Oskar Martin — Eesti Tarvitajate Keskkühuse auhind kr. 750,— teose eest „Über Untersuchungen und Messung der Bindekraft bitumeniöser Stoffe“ (Bituminoosete ainete sidejõu uurimisest ja mõõtmisest).

A. Palm — S/a. „Eesti Raamatufondilt“ lisatasu kr. 100,— teose eest „Villem Reiman“.

M. Pukits — Tartu linna auhind kr. 250,— teose eest „Läti kultuurilugu“.

H. Kauri — S/a. „Eesti Raamatufondi“ auhind kr. 250,— raamatu eest „Veelune eluriik“.

Trükitehnika ja raamatu-illustratsiooni auhindamise komisjon võttis 1937. a. raamatutoodangust auhindamisele järgmised raamatu välisküljega seoses olevad alad: 1) lao- ja trükitehniline ala, 2) illustratsioon, eriti originaalgraafilisest seisukohast vaadatuna ja 3) raamatu kõide.

I

Lao- ja trükitehnilisel alal.

Lao- ja trükitehniliste saavutuste eest otsustab auhindamiskomisjon anda järgmised auhinnad: 1. suur hõbeauraha K/ü. Mattiesen'i trükikojale lao- ja trükitehniliselt tähelepanu väärivate raamatute tootmise eest.

Ühtlasi otsustab auhindamise komisjon määrata Mattiesen'i trükikojale ülalnimetatud raamatute trükitehnilise külje tegelikult teostanud isikuile autasuna kr. 300.

2. Väike hõbeauraha Riigi Trükikojale raamatu eest „Põhiseadus ja Rahvuskogu“ kui laotehniliselt kordaläinud trükitootele, kus hästi loetav Bodoni-Antiikva on rühmitatud sobivasse laopinda ja leidlikult kooskõlastatud raamatu kaustaga.

3. Väike hõbeauraha A/S „Ühiselu“ trükikojale teose eest „Eesti Vabadussõda 1918—22“. Auraha määramise auhindamiskomisjon arvestab hinnatavalt ainult teose laotehnilise külje ühtlast viimistlust ja trükki.

II

Raamatu-illustratsiooni alal.

Hindamiskomisjon otsustab anda järgmisi rahalisi auhindu:

Ernst Kollom'ile „Eesti Paberi“ auhind kr. 250.

Arkadius Laigo'le „Eesti Raamatufondi“ auhind kr. 150.

Laste- ja noorsookirjanduse kaunistamisel on auhindamiskomisjon otsustanud anda rahalise autasuna;

Richard Kiivit'ile „Eesti Paberi“ auhind kr. 250,— arvuliselt silmapaistvama toodangu eest, kusjuures on arvestatud „Kuldne kodu“ lasteraamatute sarja.

Karin Luts'ule „Eesti Raamatufondi“ auhind kr. 150,— isikupäraselt käsitletud ja tehniliselt õnnestunud H. C. Andersoni „Müinasjuttude“ illustratsioonide ja vinjettide eest.

III

Raamatuköite alal.

Kirjastuste kaudu esitatud materjali alal otsustab hindamiskomisjon raamatuköite alal anda järgmisi auhindu:

Väike kuldauraha Eduard Taska köitekojale kaunite, kunstipäraselt töödeldud ja tehniliselt viimisteldud raamatuköidete eest.

Suur hõbeauraha Eesti Kirjastusühisus „Päevalehe“ köitekojale otstarbekohaselt teostatud ja tehniliselt laitmatute köitetööde eest.

Hindamiskomisjon konstateerib, et silmas pidades raamatukultuuri arengus köite ala tähelepanavat osa, on järgmisel aastal tarvilik raamatuköiteid auhindamiseks nõutada vahetult köitekodade kaudu peale kirjastuste kaudu esitatud köidetud raamatute.

Kataloonia kirjanduslikke püüdlusi.

Prantsuse kirjanduslik nädalaleht „Les Nouvelles Litteraires“ toob ühes oma viimasest numbris pikema ülevaate Kataloonia kirjandusest, selle vooludest ja nimekamaist esindajast. Ülevaatele on sissejuhatuse kirjutanud Barcelona ülikooli professor J. Xirau — Kataloonia keele taasuuendaja P. Fabra innukamaid järglasi.

J. Xirau on tuline isamaalane, kellele Kataloonia keel võlgneb palju oma väljendusrikkuse ja painduvuse eest, sest kõrge kirjanduslik kultuur eeldab hääd keelt.

Et mõista Katalooniat ja tema iseseisvusele püüdvat vaimset ja kirjanduslikku elu — selleks on vaja tunda Kataloonia rahva hinge, tähendab oma sissejuhatuses J. Xirau. Sajandite

jooksul on kogu Hispaania olnud kestvalt pikemate perioodide jooksul hävitavate kodusõdade keerises. Iga rahu Hispaanias on olnud ainult näiline, kuna hispaanlane oma hingeit on alati kääriv ning revolutsiooniline. See ei ole mõjustamata jätnud ka kataloonlast.

Kataloonia viibib praegu loomispaalavikus — ta loob enesele vaimset eliiti, kelle seljataha kogunevad kõik Kataloonia sotsiaalsed klassid. Praegu on aga Kataloonia veel sarnlev kehale, kellel puudub pea. Keskmise tase on olemas — see on võrdne teistele rahvastele, kuid puuduvad tipud. Kataloonia vaimne renessanss ei ole mitte rajatud, nagu üheksateistkümnendal sajandil — ainult sentimentalsmõõnile — vaid moodustab enesest üldise kultuurilise liikumise.

*

Kataloonia mineviku ja oleviku romaani loominguust annab ülevaate M. Montanana — noor, ent siiski autoriteetsemad uuema Kataloonia kirjanduse kriitikud, märkides, et Kataloonia romaan on kannatanud ebauhtlase ja katkestatud arengu all, mis on põhjustanud romaani hilistunud õitselepuhkemise. Kuid sellele vaatamata on sajandite kestel olnud ajastuid, kus Kataloonia romaanitase on ulatunud üldeuroopaliku tasemeni.

Üks esimesi Kataloonia romaniste Marti de Galba on kirjutanud rüütliromani, mida Cervantes nimetab „suurimaks kõigist rüütliromaanidest“. Marti de Galba järgnevad mitmed satiirikud ja andekas Raymond Llull.

Siis aga saabub kestev dekadentsi-ajastu, mis kestab kuni üheksateistkümnenda sajandi keskpaigani, — selles ajavahemikus ei anna Kataloonia ühtki märkimisväärset romanisti.

Aga käesoleva sajandi viimased aastad esitavad juba hiilgavaid jutustajaid — peamiselt prantsuse naturalistliku kooli vaimus ning mõjustusel. Nimekamad neist: Narcis Oller — prantsuse naturalisti Emile Zola sõber ja õpilane ja Emili Vilanova — novellist ning teravapilguline kataloonlaste kommete kirjeldaja.

Kataloonia maaelu kirjeldavat talupojamaani esitab kõige ilmekamalt ja tüübilisemalt Joaquim Ruyra. Ta on Kataloonia proosameister. Sesse liiki võiks arvata ka Raymond Caselles'i, kes paistab silma oskusega — sõnastada otse maalilise sugestiivsusega loodust

ning maastikke ja humoristliku kallakuga Prudenci Bertana.

Hilisemais romanistidest on veel üks huvitavaid Miguel Llor, terav pessimist — ilmselt Proust'i, Gide'i ja mõnede Itaalia modernistide mõju all — kes lahkab suurlinna miljöös piinatud inimest.

Nimetamata ei saa jätta ka E. Martinez-Ferrando't, kelle kaks romaani „Rahutu kevad“ ja „Naine teel“ — esindavad hääs stiilis kirjutatud psühholoogilisi romaane, millistel ei puudu piisav sügavus.

Josep de Segarra erineb eelnevaist oma kirjanduslike võimete ulatuselt — ta on poeet, romanist ja draamakirjanik — ja seda kõigil kolmel alal üllatava viljakusega.

Nooremasse generatsiooni kuuluvaist kirjanikest — neist, kellele asetatakse suuri tulevikulootusi — võiks nimetada temperamentset Sebastia Joan Arbo't, kes oma romaanis kujutab mahlakas stiilis inimest võitluses loodusega ja Xavier Benguereli't, kes armastab Barcelona eeslinnade õhkkonnas tegelda noorukite esimese armastuse elamustega. Samas miljöös areneb ka Benguereli näidendite tegevustik.

Kataloonia möödunud aasta kirjandusliku auhinna aasta parima romaani eest sai Francesc Trabaal.

Mis üldiselt on iseloomustav Kataloonia romanistide enamikule, on see, et nad on poetid, kaldudes stiilis lüürikasse. See on reaktiooninähe eelnenud naturalistlikule realismile. Ainelaadilt võime Kataloonia kirjanduse jagada kolme ossa: talupojaromaan, kombeid, traditsioone jne. käsitlev romaan ja moodne psühholoogiline romaan, mis tegeleb puberteedi-ea noorusega.

Kataloonia luulest kirjutab samas „Les Nouvelles Litteraires“i“ numbris Carles Riba — Barcelona ülikooli klassikaliste keelte professor, kelle kirjanduslik aktiivsus on õige laialt ulatuslik.

Neljateistkümnendale sajandile järgnev poliitiline dekadentsiajastu kutsus esile ka Kataloonia kirjanduselu mandumise, mis keskajal omas üldise tunnustuse. Sel ajastul valitsevad Kataloonia kirjanduses kaks suurust — Raymond Lluull ja Ausias March.

Ausias March, kes elas viieteistkümnendal sajandil, põlvneb teataval määral Petrarcast

— erineb aga viimasest oluliselt selles, et tema kiring on sügavam ja metsikum kuulsa itaallase omast. March oli müstik.

Kuid pärast kuueteistkümnendat sajandit — poliitiliste segipaiskumiste järel hävis ka Kataloonia kirjandus ning luule. Järele jäi klassikalist vormi valitsev rahvaluule. See pikk kirjanduslik letargia kestis kuni 1860. a., millal ilmus Aribau „Isamaa ood“, mis oli küll õige keskpärase, kuid tähistas siiski uut Kataloonia kirjanduse renessansi. Algas uus Kataloonia luule õitseng, mis on vahetpidamatult kestnud kuni tänaseni. Luuletaja Verdager, hoolimata kataloonia keele puudulikkusest, mis kirjanduslikult viibis sajandeid talvunes — kirjutas siiski selles keeles ilusaid lihtsaid poeme, mis küll ei suutnud särada sõnastuslikus ilus, ent seda enam olid ilmestatud mõttelisest suurusest, sest Verdager oli segu talupojast ja pühakust.

Mõni aasta pärast Verdager'i poemide ilmumist rikastasid Kataloonia luulet kaks poeeti — Costa i Llobera ja Joan Alcover värssidega, mis omasid juba vormilist viimistlust ja keelelist puhtust.

Sesse ajastusse kandub ka Kataloonia suurim luuletaja — Joan Maragall, kelle *chef d'oeuvre*'i „Krahv Arnau'd“ peetakse Kataloonia „Faustiks“ — kuigi metsikumaks ja enam algelisemaks kui Goethe oma.

Maragalli järel jõuame Kataloonia tänapäeva luuletajate juure, kelle kirjanduslik tase ei ole mitte madalam oma eelkäijast. Esimesena võiks märkida tagasihoidlikku, künismi kalduvat Sagarra't. Pärast — maragallaste hulka tuleb arvata ka Carner ja Lopez-Pico — mõlemad väljapaistvad luulemeistrid. Carneri luules ilmneb inglise lüürika mõjustusi. Mis puutub aga Lopez-Pico'sse, siis tema juurest võib leida Mallarmé kooli sugemeid. Ent kummalegi kirjanikule ei ole need mõjutused toonud kahju, vaid mõlemate keeleline külg on selle tagajärjel võrratult rikastunud.

Nooremaist luuletajaist võiks märkida Sebastia Sanchez-Juan'i ja Guerau de Liost'i — viimane on pilkeluules loonud meisterlikke värse.

See, mis üldiselt iseloomustab kogu Kataloonia luulekunsti — on retoorilise poosi põlgamine. Vormile eelistatakse vaimset ilu ja vaimset sisu.

I. P.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu.
Kunstiosakonna toimetaja: R. Paris.

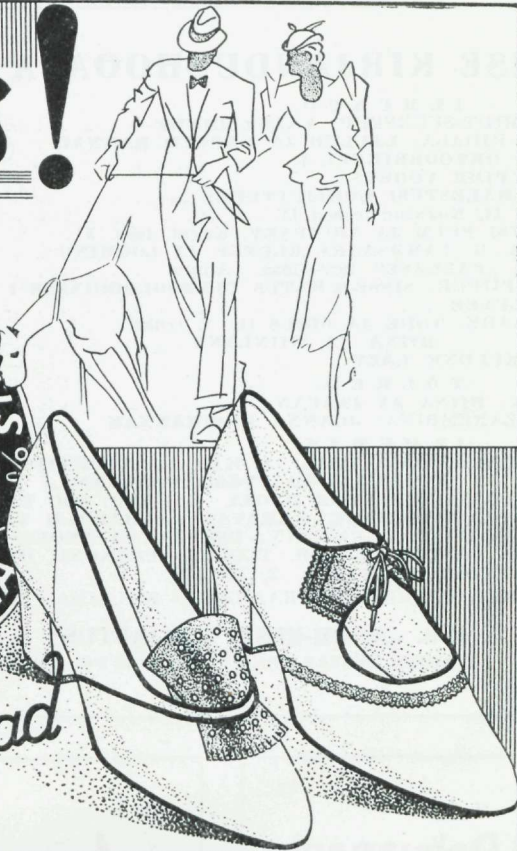
Väljaandja: K/o.-ü. „Kultuurkoondis“.

A.-S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42, 28. V 1938.

UUDIS!

Sudekingad

RESERVEERITUD

KEVADISE KIRJANDUSHOOAJA UUDISEID:

I L M U N U D:

ED. GROSSCHMIDT-SUURSEPP: VALGE RINNE	Hind broš.	4.50
V. GRÜNTAL-RIDALA: LAULUD JA KAUGED RANNAD	2.50
A. JAKOBSON: OKTOOBRIKUUL I	5.25
P. KRUSTEN: PIME VOORUS	2.90
JAKOB LIIV: MÄLESTUSI LÜHIJUTTDES	2.75
O. LUTS: SUVI II, Kogutud teosed IV	4.50
.. .. TOOTSI PULM JA ARGIPÄEV. Kogut. teos. V	4.50
K. MIHKLA: A. H. TAMMSAARE ELUTEE JA LOOMING	2.75
KUNSTIHING „PALLASE“ 1918—1938. Album	3.—
PROF. DR. J. PIIPER: SISSEJUHATUS ÜLDZOOLOOGIASSE I	9.50
R. ROHT: ELUTEE	5.50
A. H. TAMMSAARE: TÖDE JA ÕIGUS II. 2. trükk	6.—
.. .. HIINA JA HIINLANE	2.—
J. VAHTRA: KULDNE LAEV	1.—

T Õ L K E D:

G. BIENSTOCK: HIINA JA JAAPAN	Hind broš.	2.—
E. SZELBURG-ZAREMBINA: JOANNA EKSIKANNAK	4.25

I L M U M A S:

EESTI RAHVALEKSIKON 3. VIHK. A. KAELAS: TÖÖKAITSE SEADUSTE JA MÄARUSTE KOGU. M. KUZEWICZOWA: VÖÖRAMAALANNA. Ed. LAAMAN: JUHAN LUIGA. E. LUDVIG: NAPOLEON II OSA. O. LUTS: SOO KOGUTUD TEOSSED XII. O. LUTS: KIRJAD MAARJALE, KARAVAN JA HARALD TEGUTSEB. KOGUTUD TEOSSED VI. PROF. E. TENNMANN: USK JA MAJANDUS. B. TOBIAS: VAHYA POISS KUA-KO. LASTEJUTT. FR. TUGLAS: TEEKOND HISPAANIA. 2. TRÜKK. FR. TUGLAS: VÄIKE ILLIMAR I. 2. TRÜKK.

KÕITES PAREMAL PAPERIL ON RAAMATUD KALLIMAD KR. 1.——1.25.

O-ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUS“

TARTUS, GUSTAV-ADOLFI 8. TELEFON 2-66 POSTI JOOKSEV ARVE NR. 22-32

Ü.K. Eesti Rahvapank

Tallinnas, S. Karja 19 • Telefon 425-55

TOIMETAB KÕIKI
PANGAOPERATSIOONE
OSTAB JA MÜÜB
VÄLISRAHA JA
IGASUGUSEID
KINDLAPROT-
SENDILISI
VÄÄRTPABEREID

Laevaviiking

EEROO

EESTI ROOTSI
LAEVASELTS

JANNSENI 9
TALLINN

TELEGR. AADR.:
„EEROO“ TALLINN

Eesti Kiviõli A/Ü.

SUURIM ÕLITÖÖSTUS EESTIS

TEHASED: KIVIÕLIS — TELEFON SONDA 15
Müügibüroo: Tallinn, Pärnu mnt. 10, telefon 478-66

Uudissari raamatusõpradele • 10 köidet 9 autorilt

MEHED, MAAD JA MERED

TOIMETUS: prof. E. KANT, zooloog H. KAURI, mag. A. LAASI

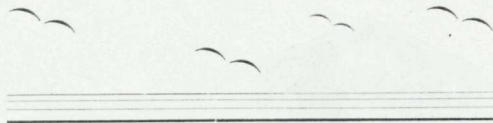
SVEN HEDIN: MINU ELU MAADEAVASTAJANA. KAHES KÖITES ■ RICHARD EVELYN BYRD: LENDURID KUUENDA MAAILMAJAO KOHAL ■ SIR FRANCIS YOUNGHUSBUND: LOODUSE SÜDA. UURIMISKÄIK HIMALAJAS ■ JON L. IDRESS: HOODOO. RETK KESK-AUSTRAALIA SÜDAMESSE ■ W. BEEBE: 923 MEETRIT MERESÜGAVUSES ■ M. JOHNSON: SIMBA. RAAMAT AAFRIKA LOODUSEST JA METSLOOMADEST ■ H. W. VAN LOON: MEHED JA MERED. 7000 A. MERESÕIDU AJALUGU ■ THOMAS DARING: LOODUSVARADE JAHIL.

ETTETELLIMISHINNAD — kohemaksetavas rahas Kr. 24.—, osakaupa tasumisel Kr. 27.—. (Tellimise andmisel Kr. 3.— ja iga köite kättesaamisel Kr. 2.40.) Üksikmüügil sarja koguhind Kr. 36.—.

K.Ü. „LOODUS“

TARTU, ÜLIKOOLI 18. TEL. 4-35
TALLINN, KINGA 6. TEL. 411-91
POSTI JOOKSEV ARVE nr. 2055

Pärnu

pakub puhkust, kosutust, tervist, elurõõmu ja meelelahutusi. Tuultest kaitstud supelrand ja soe merevesi. Tervisravi moodses supelasutuses. Avaraid parke jalutuskäikudeks ja puhkamiseks. Tennis ja mitmesuguseid muid sportimisvõimalusi. Tasuta kontserte pargis ja rannal. Suvekasiino, rannasalong, rannakohvik jne. Kõiki mugavusi pakub uus moodne Rannahotell (rõdudega toad, jooksev soe ja külm vesi, telefon tubades, lift jne.). Peale selle suur valik erahotelle, pansione, suvilaid, möbleeritud tube ja kortereid. Juunis ja augustis alandatud hinnad.

Lähemalt: SUPELINSPEKTOR – PÄRNU.

W.H. GUSOVIVS

Tallinn, Harju 21, tel. 477-36

AINUESINDAJA EESTIS:

Adler

KIRJUTUSMASINAD

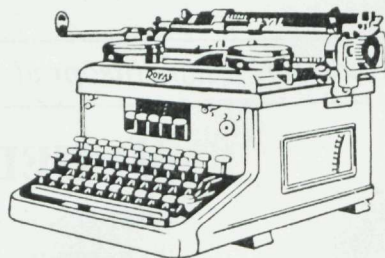
Multifix

HEFTIMISMASINAD

Pelikan-Rotafix

PALJUNDUSMASINAD

Kvaliteetartiklid kantsleide
ja joonestusruumide jaoks

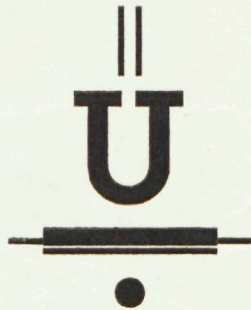

BÜROOMASINAD

Kirjutusmasinad ROYAL
Arvutusmasinad FACIT
Liitmismasinad DALTON,
MONARCH, ADDO
Paljundajad ELLAMS
ja nende TARBED

V-d Loun & Schitikov

Tallinn, Niguliste nr. 18, tel. 434-37

A K T S I A S E L T S
ÜHISELU TRÜKIKODA

TALLINNAS, PIKK 42, • KÖNETRAAT 442-04

VALMISTAB MAITSEKALT JA PARAJATE HINDADEGA

IGASUGUSEID TRÜKITÖID

•
ROTATSIOONITRÜKK, NOODITRÜKK

RAAMATUKÖITMINE

1044581
T 24
4

Suvitama või rohelisse sõites
ärge unustage kaasa võtmast

Estor

KONSERVE, VORSTE, SINKE,
PIRUKAID JA VÕILEIBU

Hõlpus on neid kaasas kanda
ja kiirelt saab neist soojal ajal
suurema ettevalmistusega ko-
sutavat kehakinnitust

Müügli-»LIHATSENTRAALIDES»
ja kõigis paremates toidualhete-
ja delikatesskauplustes

ÜHING

EESTI LIHAEKSPORT

Engros-tellimistega palume pöörduda:

Tallinna Eksporttapamaja telefon 478-54
Tartu Eksporttapamaja telefon 11-24
Võhma Eksporttapamaja telefon 42